

В АТАН
СОВЕТИМУ

АЛМАНАХ Э ЗУГЪУН ТАТИ

ВАТАН СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ Э ЗУГЪУН ТАТИ

Дагестанское книжное издательство
Махачкала 1975

НАША СОВЕТСКАЯ РОДИНА

Сборник татских писателей

На татском языке

Редактор Х. Авшалумов
Художник И. Жанмурзаев
Художественный редактор В. Логачев
Технический редактор З. Халитова
Корректор А. Семендуев

Сдано в набор 25/IX-1975 г. Подписано в печать 27/X-1975 г.
Форм. бум. 70×108¹/₁₆. Бум. л. 2,63. Печ. л. 5,25. Усл. печ.
л. 7,35. Уч.-изд. л. 5,74. С03354. Тираж 1000. Цена 27 коп.

Дагестанское книжное издательство Управления по делам
издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Мини-
стров ДАССР, Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. 935.

Типография им. С. М. Кирова Управления по делам изда-
тельств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров
ДАССР, Махачкала, ул. Маркова, 51.

70500
1975

© Дагкнигоиздат 1975

СТИХИГЬО
ВЕ
МЭГІНИГЬО

БОРИС ГАВРИЛОВ

ХЪИЗГЪИЛ АВШАЛУМОВ

СЕРГЕЙ ИЗГИЯЕВ

ШУЪМШУЪН САФАНОВ

ЗОЯ СЕМЕНДУЕВА

ЯКОВ ИЛЪЯГУЕВ

БЕНЬЯМИН САФАНОВ

ЯШОР МОШИЯХОВ

ХЪЭВЕСУЪРУЪТ ГИЛЯДОВА

ЯКОВ ЮНАЕВ

АЛЕКСЕЙ ЯКУБОВ

ЮСУЪФ БИНЯТОВ

МИХАИЛ ГАВРИЛОВ

БОРИС ГАВРИЛОВ

ЭРИ КИ ХУНДЕ БУЪЛДУЪР МЭГИНИ!

Эри чуйшмей хори,
Доренигъо товуши-герми,
Доренигъо шогъ-вор серини,
Эри эн у гъуьндуьре догъ,
Эри эн у келе шэх-шэхэ,
Чарундигъо черх дуйньёгъе!
Бэхд-мозол куфденигъо зиндон!
Эри эн у савзе више!
Эри пуре зерде хуше!
Эри инсон дегъо э кор!
Эри чупон! Эри шахтёр!
Эри кошдегор пембе-кетон!
Эри корсох буругъ-мэгдон!
Эри эн и гIэзизе Ватан!
Эри соконеире вир сохдегор,
Эри дусди овурдегор,
Эри динже зарбе жофо,
Эри Ленин гуфдире гофгъо,
Эри були-бэхдевери,
Эри биёвгъо рузгъо э руй хори.
Эри офдо-зердуй себэхьи.
Эри тозе девр — девр коммунизм!

ХЬИЗГЪИЛ АВШАЛУМОВ

МАГИНИГЬО

ЖОН ДЕДЕЙ

Нисди эз туь сэхд гІэзизте, ой дедей
Э и гІуьлом лап вегирте, жон дедей.
Эз хуб хубгьош гене хуби, ой дедей,
Э гьер коргьо туьре тоби, жон дедей.

Сервори (припев)

Эз сер иму гьич е вэхдгьош,
Ой дедей!
Туь э дуьньёгь кем мегердош,
Жон дедей!

Туь эй хуне офдоини, ой дедей,
Эй ярагьо туь дермуни, жон дедей,
Ченд дерьёгьо муьгьбеттуьни, ой дедей,
Туь эриму дуьлхошини, жон дедей

Эй балагьо туь жун доре, ой дедей,
Миданим ми гьэдуртуьре, жон дедей.
Зеренуьм ме бирден огол, ой дедей,
Расиренки э ме зовол, жон дедей

Нум туь гьич вэхд эз лэгІэйме, ой дедей,
Кем мегердо согь гІуьмуьрме, жон дедей.
Эзу хотур ме чуьн лово, ой дедей,
Хосденуьм лап войге-софо, жон дедей:

«Эз сер иму гьич е вэхдгьош,
Ой дедей,
Туь э дуьньёгь кем мегердош,
жон дедей!»

КУК НЕ ДУХДЕР Э СЕР БИЛОГЬ

Мэхсерее лирчески мэгини

К у к:

— Э сер билогь оmore,
Э е гуьзел вохурдум,
Уре гьетте ме дире,
Эз тешней су гуьрдуьм.

Д у х д е р:

— Су гуьрдиге нэхогьтуь,
Видов э билогь дара,
Амбар хосденуьм эз туь,
Деске эз серме бура.

К у к:

— Чумгьойту гъилинж-нешдер
Яра сохдет дуълмере,
Минет сохденуым, духдер,
Дан ебо туь хьолмере.

Д у х д е р:

— Чумгьойме нисдуьт нешдер,
Нэьгогъ эйчуь гуфдире,
Э гуьл, асдара бемзер,
Сохде шогьир угьоре.

К у к:

— Те эз гювтуь нэхурум,
Нибу синейме рэхьэт,

Эз туь амбар хосденуым,
Мере меди туь зэхьмет.

Д у х д е р:

— Чумгьойме эдей дире,
Туь гуйге бирей ошугъ,
Е дерд гьисдиге туьре,
Гу бура э ме очугъ.

К у к:

— Дердме, ой духдер, уни,
Ме э туь бирем ошугъ,
Войгей эн дуълме туьни,
Гуюм бурам ме очугъ.

БЕНДГЬОЙ МУЙТУЬ

И дуълмере сохди яра,
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Тэхьэр онор пара-пара,
Бендгьой муйтуь, ой духдер.

Пой зериге эз мугьбетме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Шогьмар мибу эй синейме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер.

Туь шендиге мере эз дуьл,
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Эй герденме мибу энгуьл,
Бендгьой муйтуь, ой духдер.

Гуфдириге туь «ёр» эз ме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер.
Суьмгьо мибу эри сазме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер,

ТЭГРИФЛУЬНИ ШЕГЬЕРМЕ ДЕРБЕНД

Э пойнейтуь дерьёгъ дегешди,
Э бонлейтуь догъгьо поисди,
Чуьн гъэлейтуь э дуьньёгъ нисди,
ТэГрифлуьни шегьерме Дербенд, шегьерме Дербенд.

Инжо лап рач гуьл доре богъгьо,
Мохбер-могьутлуь савзее догъгьо,
Серин-нуьгьреи гювгьой билогъгьо,
ТэГрифлуьни шегьерме Дербенд, шегьерме Дербенд.

Дирей, о Дербенд, ченд жире девргьо,
Кеширей туь келе бологьо,

Терг бирет дие хонгьо-падшогьо,
ТэгИрифлуьни шегьерме Дербенд, шегьерме Дербенд.

Эз гуьлиш рач духдергьой Дербенд,
Шогьир э угьо ошугь бири бенд,
Шор гердо эн туь, гьер хубе ферзенд,
ТэгИрифлуьни шегьерме Дербенд, шегьерме Дербенд.

ВАТАН МЕ

Эз буьзуьрггьош туь буьзуьрги, Ватан ме,
Эз игидгьош туь игиди, Ватан ме,
Эри хэлггьго дусде кифлет, Ватан ме,
Гьемишелуьг гьоим гьисди, Ватан ме.

Сервори:

Эй туь мэгИни ме хунденуьм, ой Ватан,
Эз туь шори ме сохденуьм, жон Ватан.

Э богь-боггьче вараисдей, Ватан ме,
Эри дусдгьо кумек бирей, Ватан ме,
Эз кор жофой эн кукгьой туь, Ватан ме,
Шори-Гуьзет туь гье дирей, Ватан ме.

Эй туь мэгИни ме хунденуьм, ой Ватан,
Эз туь шори ме сохденуьм, жон Ватан.

Туьни сервор эн шолуми, Ватан ме,
Дуьшмен довгЮ нен зулуми, Ватан ме,
Эри хэлггьгьой гьемей дуьньёгь, Ватанме,
Мозол хосде ве хуьроми, Ватан ме.

Эй туь мэгИни ме хунденуьм, ой Ватан,
Эз туь шори ме сохденуьм, жон Ватан.

МЭГИНИ КЕЙВОНИ

Кейвони бирем-бирем,
Гьейрони бирем-бирем,
Эри чуьшмуни дусдгьо,
Гьурбуни бирем-бирем.
Бэхдевер бирем-бирем,
Тожбесер бирем-бирем,
Э согьи домор-гІэруьс,
Бэхшвегир бирем-бирем.
Мозоллуь бирем-бирем,
Вегирлуь бирем-бирем,
Э шоре межлуьс ишму,
Гуьзетлуь бирем-бирем.

...Домор э гІэруьс бугу э тэхьэр эн буьлбуьл
Ошугь—мигьрибон чуьн э е ала гьуьзуьргуьл,
Зигьо угьо сад сал э е нефес, э е дуьл,
Гьемише рач э рач еки чуьн гуьл ве суьмбуьл.

Кейвони бирем-бирем,
Гьейрони бирем-бирем,
Эри чуьшмуни дусдгьо,
Гьурбуни бирем-бирем.

СЕРГЕЙ ИЗГИЯЕВ

Э ДОГЪЛУЪГЪО ГІЭДОТИ

Дер вокурде диromoге е гъуногъ,
Ебо уре деберденим э утогъ,
Эже темиз вараисди эз холи,
Сумогъишки дешендеи э хори.

Э догълуъгъо и гІэдотиш буйругъи:
Эри гъуногъ суьфре гьер вэхд очугъи.
Суьфде доре пейлей чое мержони,
Гуфдиренуът мелхъэм синей инсони.

Песде минуът раче кобоб гусбенди,
ТэгІрифлуъе сипре шороб дербенди.
Ченд жуър савзе ве мейвогъош норенуът,
Инжо угъо ихдилотгъош сохденуът.

Бегем мибу фурмуш сохде суьфрере?
Э лэгІэй хэлгъ эзу лезет офдоре,
Е гилейгеш воисдени бу гъуногъ...
Гъечи зиэд бире дусдгъой хэлгъ эн догъ.

БИЕВОШ

Себэхь-себэхь муьргъгъо эшгълуъ хунденит.
Эри кини раче мугъум мэгІнишму?
Нум эн ёре белкем ишму гирденит,
Сурогъ доре гуфдириге э ишму?

Эз гІэили нубо хундейм эеки,
Жуьфд мигешдим, лугъонд фикир не доре.
Имогъойле, севгил ме, туь э женги,
Дуъл ме туьсуьз гъисди тегьер оворе.

Э гъэвл муьгъбет ме офдорем суьфделе.
Туьсуьз, севгил ме, нибошум гъич дуълхош.
Хуше рузгъо миё вихим, дусд, гъеле.
Согъ-саламет э гъисмет ме биёвош!

ХОСДЕНУЪМ

Бегем дедей, э зендеки ферзенде
Эри энугъу туь не зендей хушбэхди?
Эз гІэили хьэрмэхь сохдей туь дерде,
Хуше гъисмет эз кин шогъир вирихди.

Омбор эдем кеширенуым фикире.
Фикиргьой ме чуьниге туь не пуьрси.
Гьич вэхд динжи нисе бире шогьире.
О бишэгIри, сохдей мере сэхд гIоси.

Шевиш, рузиш эй нуьвуьсде дестоне,
Эзу товун кеширенуым фикире.
Хосденуым дуьм мэгIнигьой дуьл инсоне,
Де дердиге бегем мибу шогьире?

ЧОРРИЗЕГЪО

Зиндегуни, эй туь бирем бигьэдуьр,
Гирошденге, гуйге бирем ме уёгь.
Хуше рузгьо гирошдейтгеш эз гIуьмуьр,
Песини руз гурунд бире, тегьер догь.

* * *

Омбор зигьисд гуфдире,
Гьич гIуьломе не дире,
Мибу тегьер кар не кур,
Нидануь гьич у е сур.

* * *

ГIэйбкеш бугьо, перде э руй кешире,
Белкем перде пэхьни сохдге гIэйб юре.
Диририге перде э руй кешире,
Верас эй туь, ёгьин е гIэйб гьисд уре.

* * *

Эгьуьлмендгьо гуфдиренуьт гьеммише:
Очугь бугьо секонелуь нисд дуьшме,
Зобу мибу хуьшдере дусд хунугьо,
Эз пэхьники дуьшменире сохугьо.

ДУЬРИЗЕГЪО

Билогь хэлгээ туь хуьшг бире гьич мехогь,
Туьреш, мереш гIов гереки, хуьшденхогь.

* * *

Эз кузей хэлгь гIов хурдиге,
Хуьрмет ги туь сэхьиб юре.

* * *

Эгер гьисдге е одоми хуььжеткор.
Э гоф сохде лезет неде, сабур дор.

* * *

Гьисдуът кими одомигьо, чуьн сое,
Не хьюькуьмете, не жэгIмете хэйр доре.

* * *

Ченд гъедер рач бисдо эврет,
Деш рач сохде обур, хьюьрмет.

* * *

Сипиире нипоюни,
Веноригеш зерде хьини.

* * *

Хьини энжэгъ муй зерд сохде,
Пире жовон у нис сохде.

* * *

Пэхьливоне бегем игид гуфдире?
Игид уни, ки эй кор хэлгъ жун доре.

* * *

Гоф мигуют кими гьечи,
Гуйге зугьун гьисди серчи.

* * *

Партал гьисди ярашуьгьи,
Эгъуьл инсон, чуьн ишуьгьи.

* * *

Э гъэд келе мерге више,
Жилгъэ мибу тенг гьеммише.

* * *

Лэгълэгъ гофе гьич нидору,
Эну гьемме гьисди буру.

* * *

Беде доге «руз эхэйрбу»,
Эри энущ гIоси мибу.

* * *

Э дуьл ю сегьм деbugьо,
Ниведерав э чулгьо.

* * *

— Дедей, дедей! — огол зере, гуфдиреним,
Кейки иму э четини офдореним.

* * *

Хьэйфбери сох увэхди,
Муьрдге никисох хэлгьи.

* * *

Гофе гьич бивэхд мегу,
Белкем бисдо гоф дургу.

* * *

Эгер усдо гьисдге хьинле,
Муьшдеригир у нис бире.

* * *

Гьээлем э дес гирд гуфдире,
Гьемме шогьир нисе бире.

* * *

Эри гьер кор гереки эшгъ ве хьэвес,
Нисдиге угъо мисохи туь гье пес-пес.

* * *

Дусд хуьшдере хунугъо хэр,
Хуб нигую юреш гьич хэлгъ.

* * *

Эй хэр ники туь сохдигеш,
Эз туь рази нибу генеш.

* * *

Гьисдуьт доргъо гуьл гирденуьт,
Оммо бегьер нис доренуьт.

* * *

Кими инсон э хэрегуш ухшеши,
Э вэхд гуьре мивини ранг дегиши.

* * *

Бегем торих сохдени рач инсоне?
НэгI, ю инсон эй торих гьисд нишоне.

* * *

Эри инсон гIэтош гьисди кумег ю.
Эгер нисдге нисон гIэтош хуьшден ю.

ШУЪМШУЪН САФАНОВ

СИГЪДЕ ШЕГЪЕР

Журкумлуе астарাগьо
Э сер Дербенд гешденуът.
ГІэтошлуе ригазгьошу
Товуш доре, сухденуът.

Припев: ГІезиз дуъл ме, хосдей дуъл ме
Сугъде шегъер мигърибони.
Э гьер хуне инжо эй ме
Пурут шоре дусдгьо гьонн.

Э шей себэхь богъгьо нуьгъре
Хьэз сохденуът эеки.
Жогъилгьоре огол зере,
Тозе себэхь эй ники.

Припев.

Гъувот Дербенд гьисд ферзендгьо
Игидигьо бирмунде,
Хьэрекети сохденуътгьо
Деш гІуьзетлуь эй сохде.

ХУРИМ ЭЗ Е ЧЕШМЕ

Гьем э рачи, гьем э жофо,
Эз дуьли ме бирей духдер,
Муьгъбет дуьлеш гьисди софо
Бесдим дусди, бире дуьлшор.

Припев: Биё, биё муьгъбет дуьл ме,
Биё васал, тозе чуьшме
Эшгъ эн дуьл ме, хосдеиме
Хурим гьердуь эз е чешме.

Себэхьмундеш, шохьонгумгьош
Рэхь туьре ме э гузетуьм.
Шогьодгьой ме гьисд думонгьош
Чумерэхь туь поисденуьм.

Припев.

Сад мошингой парчебофе,
Туь тэхьноле э рэхь бердей,
Гирде гІэлем расде гофе.
Тегьер игид жоборд бирей.

Припев.

ЗОЯ СЕМЕНДУЕВА

ЛОВОЙ ДЕДЕ

Гьетте гъэнет мухькем бире,
Гъуш хьозури эй паруьсде,
Гъишде лулей эн хуьшдере,
У э дури гъэнет куфде.

Ферзендгьоймуш э гьечунуьт,
Тегьер эн гъуш келе бире,
Эз дедейгьо гуфдиренуьт:
— Хьэлол сох туь э ме шире.

Э рэхь эдем ведарафде,
Небу боши дедей гъэгъри,
Биё офум рэхь эй хуьшде,
Вэхд рафдей ме изму бири.

Дуьл эн деде гьелбет могъбул,
Гьетте шинре мибу суьфде.

Песде мибу у шоредуьл,
Балай куке рач фегъм сохде.

Сер мигируь ловогьоре,
Эй ферзенд ю эри хосде:
— Бура, кук ме, рэхь шорире,
Ватане туь э дуьл дошде.

Фурмуш месох хок хорире,
Э коминжо келе бирей,
Ве гьемчуьн у инсонгьоре
Эз ки, жун ме, эшгъ вегирдей.

Э чуй жигеш бисдориге,
Дан ки туь одомини.
Коми рэхьэш туь рафдиге
Инсоньети хуьурмет туьни.

НИСЕ МУЬРДЕ

Гирошдуьтгеш омбар салгьо,
Чигьрет эн кук фурмуш нибу,
Те чумгьою хьэрзо гьисдигьо,
Дедей куке гье мигешдуь.

Нидануь гьич дуьл эн деде,
Е мэхьэлиш сокит бире,
Согъ гъуьмуьр ю лово хосде,
Огол зере ферзенд юре.

Э хуней кук у лампере,
Дегесунде хомуш мибу,

Когъозлегьой довгоире
Э ён лампе у михуну.

Эз гуниле офдонуьго,
Нивэхизуь, сер тик гирде.
Эри ватан журе нуьгьо,
Гьич е вэхдиш нисе муьрде.

Чигьрет энугьеммишелуьг
Эй хэлгъ Ватан ве эй деде,
Гьем гъуьзетлуь ве гьем буьзуьрг
Едигор ве гъээзиз мунде.

Э СЕР ГЪОВРЕЙ ДЕДЕ

Э сер гъоврей туь поисде,
Эй сес туь ме хьэсрет бире,
Шевиш-рузиш суьгъде деде,
Туьре эдем огол зере.

Эйчуь дедей, туь зу муьрди,
Э сал гъуьмуьр не расире.
Эйчуь гьечи езугъ гъишди,
Эйки гуьом ме дерд мере.

Дерд ферзенде энжэгъ деде,
Дануьсдени вогу сохде.

Оморей эй не вогошде,
Балай туьре дердлуь гьшде.

РАЧЕ ЧИГЬРЕТ

Назуьшменде раче чигьрет,
Гьисд шори дуьл эн жовони.
Шевиш, рузиш гьисдуьм гузет,
Хосден ме энжэгъ туьни.

У сиегье, раче чумгьо,
Венгесд э дуьл ме муьгьбете,
Сохди мере бенд угьо,
Мекуьш, гуьзел, туь гьисмете.

Мебисдоге пардуьш мере,
Зу э кин туь пар мизеруьм.

Шоре метлеб жовонире,
Эри туь ме мигуфдируьм.

Дуьл ме хомуш гьич вэхд нибу,
Тейте эз туь гоф вегирде.
Гьеммишелуьг хьозури у,
Э туьревоз эри гешде.

Шевиш, рузиш мигирисуьм,
Эге туь «нэгI» гуфдириге.
Лап мозоллуь ме мибошуьм,
Э ме гьисмет бисдориге.

ЯКОВ ИЛЬЯГУЕВ

КУК ДЕРБЕНДИ

Фурмуш нибу, шогьир, кук дербенди,
Омбаре вилеетгьоре гешди,
Э гIэрей догъгьо, э минжи гIовгьо
Дебири у э мэхьэл довгIo.

Дур эз ватан, партизан бири,
Эз дохьори дуьшмере зери,
Бендгьой мэгIнире хунди зарунжи
Эри туь, Дербенд, бире ёвунжи.

Нум туь э дуьл — кешире нефес,
Эз гъэд гIэтош дори келе сес,
Хунде мэгIни эз гъэриш элов,
Эз сер догъгьо рафди — бири лов

Эз гъэд верфгьо, вишегьо рафде,
Э товуш менг жилгъэре офде,
Асдарагьо мидуьт шогьиди
Бири унжиге кук дербенди.

Э гIэрей миллетгьо э десде
Женг сохди не бире гьич хэсде,
Дуьшмере венгесде э сатмо,
Вой дешенде э дуьл фашистгьо.

Ки мигуфди тат, кук Дербенди
Э Элладо чуйтаме рафди?..
Э пушой десде у дебири,
Эри Ватан жуне нори.

Эри доргьо, богъгьой онгури
Эри Нарин-Кала эз дури
Хундени мэгIни нугьор-нугьор
Эри буьлдуьр э мэхьэл богьор.

Пире Каспий шаре зере,
Огол зере кук хуьшдере,
Эз же? Эз дуре гIэрей догъгьо
Эз вилоет куьгьне Элладо.

БЕНЬЯМИН САФАНОВ

ЭРИ ЛЕНИН

Буьзуьрге хьохмо ве эгъуьле
Доре, офди рэхь азадире.
Веноре гьеммей эшгъ эн дуьле,
Овурди туь руз хилосире.

Припев: Зиндеи туь, зиндеи туь,
Туь гьисд гІэлем эн азади.
У имуре ишуьгъ мидуь,
Зенде гьер вэхд руьхь игиди.

Келе зенжилгьой эн пулатиш,
Э гуж хьохмой туь не веромо.
Угьоре Октябрь сохд гьирмиш,
Офдой хилоси ведиромо.

Припев.

Изму гІэлем туь шевгъ дорени,
Э гьемме куьнжгьой келе хори.
Товуши эпу овурдени
Эй жофокешгьо бэхд ве шори.

Припев: Зиндеи туь, зиндеи ту,
Туь гьисд гІэлем эн азади.
У имуре ишуьгъ мидуь,
Зенде гьер вэхд руьхь игиди.

ВАТАН — ДЕДЕ

ГІээзизе Ватан-Деде,
Михунум не вомунде
Эри туь шоре мэгІни
Эз гьеммей дуьли-жуни.

Припев: Ватан-Деде, Ватан-Деде,
Бура пушо не поисде,
Э шоре девр тозе коргьо,
Бош параменд эй овлодгьо.

Туь гьисд мозол ферзендгьо,
Гъувот эн гьемме коргьо,

Сервор шолуми, дусди,
ГӀэлемгир эн азади.

Припев.

Нум туьре иму гирдейм,
Дуьшменгьоре нисд сохдейм,
Э бесгъунигьо гьер вэхд
Расирейм, бире хушбэхд.

Припев: Ватан-Деде, Ватан-Деде,
Бура пушо не поисде,
Э шоре девр тозе коргьо,
Бош параменд эй овлодгьо.

РЕСПУБЛИКЕЙМЕ

Э сер догъгьо гуьрд биребу булутгьо,
Биренгъине жесде лов сохд журкумгьо.
Асмуй иму темиз бисдо, Догъисту,
Коммунейму товуши до, Догъисту.

Припев: Ватан догъгьо ве билогъгьо — республикейме
Ватан игиде ферзендгьо — республикейме
Ватан дусди ве шолуми — республикейме.
Ватан гуьли ве гуьлишони — республикейме.

Ченд шегьергьо э сер догъгьо вокурдейм,
Туьре иму э гуьллуь богъ чарундейм.
Бирей туь рач, бирей гужлуь, Догъисту.
ГӀэзизи туь эри иму, Догъисту.

Припев.

Э гьер жиге лампей Ильич сухдени,
Шевгьош чуьн руз эйму товуш дорени.
Гьичиш четин нисди эйму, Догъисту,
Бегьем мибу метлебгьойму, Догъисту.

Припев. Ватан догъгьо ве билогъгьо — республикейме
Ватан игиде ферзендгьо — республикейме
Ватан дусди ве шолуми — республикейме
Ватан гуьли ве гуьлишони — республикейме.

ЗИГЬИСДЕНИМ, ИМУ Э ДОГЪГЬО

Зигьисденим иму э догъгьо,
Инжигеют хунегьойму.
Сенгъгьо ве хок эн дохьоргьо
ГӀэзиз бирет эй гьемейму.

Эвир эн догъ гьувот доре,
Шор ве азад эй зигьисде.
Хуте бирейм эй пар зере,
Э лов вери шир эн деде.

Э хэненуй дебуреки,
Дедей доре терибуре,
Эри сохде гьер вэхд ники,
Тик веберде нум догълуьре.

Геймиш бирет ейлогъгьойму
Э хэлгӀэтгьой эн мигӀиди,
Эшгълуь бирет Догълуьгьойму
Э шоре девр параменди.

Иму туьре, ватан догъгьо,
Тегьер деде гIэзиз дошде,

Нум туьре чуьн суьгъде кукгьо
Хьозурим эй одлуь сохде.

Э ДЕСДЕЙ ЗИНДЕГЬО

Э гIуьзет революционер Ихъиил Мататов

Гуфдирегьой эн Ленине
Варасири туь гьеммере,
Мозол эн хэлгъ э угьо де,
У гIэлемэ э дес гирде.

Ихъиил кук эн хэлгъ тати,
Софе ферзенд эн дербенди,
Э пушой эл туь дебирей,
Рэхь энуре товуш сохдей.

Эз гIэтошгьо не терсире,
Эри кор хэлгъ жуне доре,
Туь эри хэлгъ бэхде гешдей,
Эй азади гьовхо бердей.

Дес эн хогьин шенд огъуре,
Э туь эри саташ бире,

Туьре эри эз хэлгъ хуьшде,
Гьеммишелуьг жейле сохде.

Хэлгъ дузире дануьсдени,
Нехогьуре у дирени,
Лигьоб хогьин е дир, е зу,
Э пушой хэлгъ очмиш мибу.

Овлодгьойму виниренге,
Рэхь дузире ки рафдиге,
Тегьер гIэлем уре гирде,
Рэхь энуре гьер вэхд рафде.

Нум эн игид гьич пуч нибу,
Э пушой эл гье мидебу,
Э гъэд десдей эн зиндегьо,
Жиге гирдей эй гьер девргьо.

ФУРМУШ НИСОХИМ

Гирошдуьтгеш ченд-ченд салгьо,
Кими коргьо фурмуш мибу,
Оммо рузгьой келе довгIо
Гьич эз дуьлгьо фурмуш нибу.

Припев: Гьич нисохим фурмуш иму
Четинигьой довгIоире.
Мае, кейки бесгьуниму,
Овурдигьо хилосире.

У руз, кейки кулок вокурд
Ве булутгьо кура бисдо,
Кукгьой Ватан туьфенг вегирд,
Келе-чуькле э рэхь офдо.

Припев.

Игидгьоре, норетгьоре
Э мейдугьой эн келе женг
Эри Ватан жунгьошуре,
Гьовхо берде гьэршуй пеленг.

Припев:

Рузгьой васал, шоре рузгьо
Э гьичегьо туфенггьоре
Венореймгьо, вегирдеймгьо
Гене ерэгъ жофоире.

Припев: Гьич нисохим фурмуш иму
Могъбулигьой довгюире.
Мае, кейки бесгъуниму,
Овурдигьо хилосире.

СУЬГДЕ ОВЛОД

Нисд сохденге дуьшменгьоре,
Рэхьэт нефес вокошире,
Туь вегирди сервенире
Э лой асму денишире.

Припев: Солдат гьовхой эн азади,
Суьгьде овлод эн ватани,
Небу гуфре де гьич беда
Гьовхо бердей эй гуьлшони.

Дуразе рэхь фурмуш бисдо,
Салют эй туь сес юре до,
Офтоиш рач товуш мидо,
Чуьнки дуьшме сатмо офдо.

Припев.

Омо э ёр увэхд догьгьо,
Хуне, кифлет, раче богьгьо.
Эзже э рэхь офдорейгьо,
Гьовхой туьре сер гирдейгьо.

Припев: Солдат гьовхой эн азади,
Суьгьде овлод эн ватани,
Небу гуфре де гьич беда
Гьовхо бердей эй гуьлшони.

ЭРИ ТЕРБИЕДОРЕГОР

Гюэзизе учитель —
Тербиедорегор,
Рэхь зиндегунире
Э ме бирмундегор
Сургьой дананире
Эй ме очмиш сохдей
Э хубе рэхь дузи
Туь мере фуьрсорей.
Тербией эн бебе
Ве эн туь ек бире,
Э пушой ме вокурд
Рэхь инсоньетире.
Туь гуфдире гофгьо
Ве вомухдеигьо,
Бисдоруьт миноре
Э ме рафде рэхьгьо.
Гьич нисохум фурмуш,
Гюэзизе учительгьо,
Эгьуьлгьой гилмире
Мере дорегоргьо.

Ме жофогьошмуре
Мисохум вегирлуь
Бигьил бошут гьер вэхд
Гуьзетлуь, хьюьрметлуь.
Тербиегьошмуре
Э дуьлме вегирде,
Хьэрекет сохденуьм
Эри зиёд сохде.
Доре э овлодгьо
Тегьер омонети,
Э хунде мэгИнигьо,
Чуьн шогьир тати.

МЕРА ДУХДЕР

Ширини руз вохурдеи,
Дуьл мере сэхд э бенд бесди.
Туь э ме расд оморей,
Эшгь дуьл мере гужлуь сохди.

Припев: Мера, духдер, туь эз киме.
Муьгьбет мере гьобул сох туь.
Бош туь мелхьэм эй синей ме
Зиндегуни диеш гуьл дуь.

Туьсуьз мибошум ме бедбэхд,
Келе хьэсрот эри муьгьбет.
Туь нисди, гьич шор нибу вэхд,
Инсофсуьзуьт дингьой гьисмет.

Припев.

Мера, гуьзел, туь э дургьо,
Муьгьбет мере мебер унжо.
Туьсуьз мофдонум ме э дердгьо,
Туь оморей эй ме гуьнжо.

Припев: Мера духдер туь эз киме,
Муьгьбет мере гьобул сох туь.
Бош туь мелхьэм эй синей ме,
Зиндегуни диеш гуьл дуь.

ЯШОР МОШИЯХОВ

ДУЪЛ МЕ

Эри гъисмет иму дие нисд чоре,
Гирошде рузгьоре месох шуморуш.
Е шев гъеминони туь эз асмуй ме,
Хьэсрет тигьи сохдей э тегьер воруш.

У шев биренгъине жесд э чумгьой ме,
Рэхьгьо-жилгъэгьоре эй ме вокурди,
Изму тор бирет шевгьо ве рузгьой ме
Пушой чумгьой мере думон дегирди.

Э ДОГЪ МАШУК

Э инжо е руз Лермонтов офдори,
Дуъл энуре поюнди эз кор бижо.
Гуфдиренуьтки эй туь гІэрс духдери,
Духдер чечени рихунди э инжо.

Чуьтам рафд дес бижо э сер шогьир,
Е гунилере э ченд дуьлгьо зери.
Зулумкоргьо зу бирет эз гІэре вир,
Оммо нум шогьир э дуьл хэлгъ дери.

Эз туь гирошде рэхьгьо эдем гирошде,
Е келе сайл вено, догъгьо думон гирд,
Асмуш дерд туьре не ветовусде,
Уш э сер хуьшде сиегье шол дегирд.

ОМОРИГЕ

Нисе бире гъэлете гоф не бире,
Фурмуш сохим гъеме зобуне коргьоре
Ме эдем дуьл мере э туь бэхшире,
Дуьлшор мибошум гьетте туь оморе.
Зеренигеш хьини изму э муйгьо,
Эз гІуьмуьр иму рафдигеш ченд салгьо.
Э муьгьбет дуьл мешет нибу гьич угьо,
Ни пуьрсуьм эзже ве локо э ловгьо.
Гъисмет ве хьэсрети мере туь дори
Мегу э муйгьойме зу дон офдори.
Чигьрет туь гъеммише э дуьл ме дери
Омориге, миди мере бэхд ве шори.

ш. В о к у

ХЪЭВЕСУЪРУЪТ ГИЛЯДОВА

САЛГЬО

Салгьо, салгьо зу гирошдит ишму бихэбер,
Оммо эз дуьл ме не бирейт гьич вэхд бейхэбер,
Гирошдейтгеш эз гIуьмуьр, чуьн хумней рэхьгирор,
Рузгьошму бири эри ме чуьн суьгьде бирор.

Эз рузгьошму гирошдем ме рэхь гIэилире,
Эз рузгьошму вокоширем нефес шорире.
Э гъужогъ эн бебе нен деде бирем шоре дуьл.

Чор сал рузгьошму, гъуьжуьсде, пичи гъэронлугъ:
ГIэрс чумгьоре тигъи сохде, бисдорум езугъ.
Бebesуьзире дуьшмегьо эй ме «бэхш» гьишдуьт
Жогъили мере торик сохде, фубердуьт.

Гьони гьисди мереш метлеб, хубе войгей дуьл.
Э гуьллуь богъ корум хунчей гъуьзуьргуьл.
Э жигей вегирде зэхмгьой рузгой довгIон,
Ферзендгьо бошут параменд, ме сохум шори.

ПОИЗ

Вэхд эн поиз оморенге,
Кулок дере вокурдени.
Суьсдгъувоте зерде велге
Эз дор-дуьрох рихундени.

Поизешки гьисд гьонун ю,
Эрк хуьшдере бирмундени,
Гогъ дегирде бире асму,
Ве гъэгьрелуьш у бирени.

Гогъ кулокиш шивен зере,
Биренгъине журкум шенде,
Туз не велггьо гъэриш бире,
Песде асму сайл рихунде.

Биренгеш асму очугъ,
Енебуге зобу хуьршлуь,
Вэхд дорени э у буйругъ:
Э змисду нуботе дуь.

БЭХШ ДОРЕМ ТУЪРЕ

Кук ме, чуь бэхш туьре дуьм ме гьони,
Виниш ебо, уёгъ бош эз гIэили.
Бэхш дорем ме туьре, жун ме, жовони
Ве гьемиге раче девр эн Ленини.

Нисди де хубте бэхш э дуьньёгъ,
Чуь рач очмиш бур себэхь гьисд э дерьёгъ.

Ебо виниш гуьл дорет бэгИлидоргьо.
Эшгьлуьни девр жовони э васалгьо.

Зенде омореЙ э расде хори,
Эжеки пури мозол ве шори.
Ободи овурди эЙ гьемме Ленин
ЭЙ жофокеш нори у гьонун ве бин.

Вокурди эЙ гьемме фирегье рэхьгьо.
Хьохмо нори эри гьемме миллетгьо.
ШэгИмелей Октябре дегесунде,
Лап сухде хоригьореш сохди зинде.

Хэлеф ме, э дуьл дедей войге дери,
ГІэлем Ленине туь буьлуьнд вебери.
Веги руй эз Николаев, Гагарин.
Ватанхогь мибоши, гьисдуьм боворин.

ЭЙ туь гурунд меёвгу четинигьо.
Воку жилгъэ э рэхь нисдие жигегьо.
Кире э дузе рэхь рафде имид гьисд.
Эри энун четини гьич гурунд нисд.

ЯКОВ ЮНАЕВ

ВОИСДЕНИ

Хьэл биренуьт э догъ верфгьо,
Чаруьсденуьт э чойлегьо
У чойлегьо не поисде,
Рэхь хуьшдере эдет рафде.

Рузгьоймуш гьич не поисде,
Гье эдее пушо рафде.

Меш гье тэгиди э рэхь деруьм,
Воисдени дир небошум.

Ве нуьвуьсуьм у дестоне,
Шор сохугьо руз инсоне.
Дураз соху гьуьмуьр юре,
Ве вир небу гьич эз гьэре.

ГИ ДЕС МЕРЕ

Туь мевоку гьич хунере,
Э дуригьо эз дигь хуьшде.
Э гьэд эн дигь воку уре,
Диров гьуногь, дере куде.

Дусдсуьз, гьелбет, четин мибу
Эри инсон эй зигьисде,

Эри екиш асант нибу,
Тэхьно рэхьэ эри рафде.

Дес дусдире ме кешире,
Хосденуьм дусд ги дес мере,
Гьердуьеки бирор бире
Асант сохим четинире.

АЛЕКСЕЙ ЯКУБОВ

ГІЭЗИЗЕ ВАТАН

Ме хъэсуьл оморем э улкей богъи,
Комики дебу гъевел э торики,
Э мегъ эн май э зир чуьшмей догъи,
Эри Ватан азади омореки.

Э туь нисе дануьсденуьт вероморе,
Оморуьтгеш ченд дуьшменгъо э сер туь,
Ферзендгъой туь деш гъувотлуь сохд туьре,
Ве гъемиге хъуьрметлуь ве гІуьзетлуь.

Эгер бирден мигуьфдиге эз ме вэхд:
— Ди Ватане, жогъилире дуьм туьре.
Ме жугъоб мидоруьм уре: — Герек нисд,
Эри Ватан мидуьм гъер вэхд жун мере.

МЕ ВЕ РУЗ

Гъер себэхь руз вероморе,
Меш эз хов ме вэхуьшденуьм.
Гъердуйму э рэхь офдоре,
Кор имуре сер гирденим.

Ме эдем сохде хъэрекет,
Хушхьол сохде зигъисдере.
Руз э вэхдевоз форигъэт,
Бердени тикей гІуьмуьре.

ЮСУФ БИНЯТОВ

ВАСАЛ

Васал биренге, верфгъо хьэл бире,
Куьллуь сохдени гIовгъой чойгъоре.
Э гьер куьнж хори офто фуьрсоре,
Ригазгъой юре товуше доре.

Э васал дуьлшор бире инсонгъо,
Эшгълуь бирени дуьлгъой энугъо.
Васал гъувоти эй гьемме коргъо,
Геймиши гьер куьнж э раче гуьлгъо.

Э васал мугъум мэгIни эн гъушгъо,
Раче сес доре эз луьгей доргъо.
Э гьер куьнж хори шоре васалгъо
Гердо гьеммише эй одомигъо.

МИХАИЛ ГАВРИЛОВ

БИРОРИ

Гъувот гъуш — гъэнетгъоюни,
Гъэлхэнд богъ, гъелбет, богъбони.
Эз гьер гъувот гужлуни бирори,
У эри инсон хъэсуъл овори.

У э мозол гъисди хумне,
Лоигълуьни эри гъеме,
Эри гьер инсон, эри гьер милет,
У гъисди гъувот ве келе гъуьзет.

У эй еки гъисди гъэлем,
Эри шогъир — гъувот гъэлем,
Уни игиди эри девр иму,
Шолуми хори зиндегуниму.

Э девр иму герексуьзи
Женг, дуьшмени ве хунрузи.
Эз хун ярагъо ве гъэрс дедегъо,
Суьроини хори эй ченд девргъо.

Э девр иму — девр атоми,
Атомеш гъисд рэхъ шолуми,
Шолумире дошде игидини,
Э шолуми лоигъ нисд дуьшмени.

Гъувот иму — бирорини,
У бирори — милетини.
Месохит имуре де синемеш,
Бирори гужлуьни эз атомиш.

ЧОРРИЗЕГЪО

Тэгиди месох, имид бесде,
Те товуш дуьле недире,
Хъэрекет сох, шинох дусде,
Эз дуьшме дусд нисе бире.

Инсон э сер хуби гешде,
Бэхд ве мозол эри офде.

* * *

* * *

Биевгъоре гъич нидани,
Белкем гъисди эз недани,

Гьерчу сохди — эритуьни,
Сох никире, у гъисд — мерди.
Воро сохи э кес беде,
Беде эй кес — бедитуьни.

ИДИЛОТЪ

ХЪИЗГЪИЛ АВШАЛУМОВ

□

БЕНЪЯМИН САФАНОВ

□

ЯКУБ ЯКУБОВ

□

АБРАМ АВДАЛИМОВ

□

ХЫИЗГЪИЛ АВШАЛУМОВ

ЭДЕЕ ОДОХЛУ ГЕШДЕНУЪМ

(Мэхсерее ихдилот)

Эгы! Гьерчуй бисдо-биренини: эдее одохлу хосденуым! Весси жилов-суъзе дайчере хуно, диндина вешенде, шихъне зере, хурде—гешдемгьо.

Ме эришму гуом расдире, ме ченд салигеш зен нихосдум, михур-дум эриме, мигешдуым, кефмере мисохдум, хуышдере э гуж-зэхъмет невеноре, сермере дорд недоре, эгенер бебейму гъечи визор ниомоге эз коргъойме. Чорей энубуге у эз худо михогъу гьеркире бисдо эри хосде эриме, мере эз сер хуышде хилос сохде, эз пушой чум хуышде ибуд сохде, ведекуърде, коргъой гуюгьоре хуно: «Менден чихди — гъэрдешуьме дегди».

Гъи! Жанаш воюгу бебеймуре! Э воисде жигей хуышде мумуну мурав! Ме, худоре шуькуър, хэр-овом нисдуым гьеркире бисдо эри хосде эриме. Ме гъеле жовониш гъисдуымге лап хуб дануьсденуым хэйри-зара-ли мере. Ме энжэгъ мере воюгьо духдере михогъум. Гъэйгъу нисди, эгелер у ме хоюмгьо духдер рач небисдогеш. Раче э гъиче екиш нисе веноре. У ме хоюмгьо духдер унгъэде эгъуьлменд небисдогеш гъэмел миев. Эз елойге ишмуре дануьсде воисдениге зен эгъуьлменд бире унгъэде ху-биш нисди. Зен е кем овом, эгъуьлсук хуби. Эйчу!? Гъейсгъэт мугуом эришму. Эн овоме-эгъуьлсукене зене шуьвер ю гъемише сер юре пучунде мидануь. У туь чуй сохдигеш, гуфдиригеш, гъич э руйтуь поисде нигую: «Туь мере э хъисобевоз хэрле офдей!? Лап бовор сохдуым рафд ме э и гофгъой ту!». Оммо мере воисдени зен ме, ме ченгъэде дургу-дулобиш бисдорумге, гъемише э ме бовор соху, э гофме белли бу. Имогъойле верасирит эйчуь гуфдиренуымге ме: зен одоми бие е кем овом-эгъуьл-сук бу?

У ме хоюмгьо духдере дипломиш небисдоге гъэмел миев. Меш мугум чуьниге — диплом! Гъейсгъэт диплом бирогоре гъэруьс-духдер пур-пурини. Эри энубулдипломгьо-мипломгьо ме шеш кепикиш нисе доренуым. Мере хуышденимере диплом нисди. Э гужевоз, юхуле-будуле верасдем эз сер сохдем дегъ классе. Э жун худо, мере э гъэнореш кешиге ме дие хундегор нисдуым, сермере дорд эри доре, чуьнки одоми хуб зигъисден, пул сохдеи э хундеи не эгъуьл кор недери. Е пара одомигьоре ме эдее диренуым, угьоре не бегъеме данандеини, не эгъуьли, талант мунугу э гъирогъ, оммо эдете пул вечиренуьт, эз шори-келегеди жуьгъ ю зиед бугъо хэре хуно эдете шиллогъ вешенденуьт, гъуьлом э хэпер ишуш нисди. Гьерчуй дануьсденуьт сер-кун гъуьлом ишунуьт, куьф ишу дуьздире пулгьо пури гуфдире.

Эри, ме е гофе гуфдируым, е гофигере фурмуш сохд. Егъни мере гуфдире воисдени: диплом бире духдергьо-гъэруьсгьо гъейсгъэт пур-пуриндеи, оммо мошин бирогоре духдер-гъэруьс гъеле кеми. Ме э ишму гуом: жунме э мошин дери. Тозе «Волгаре» э гиросдеки ме диренге, дуьлме вежегъисдени, хундени, верафде-фураморени, товусде — гъэтош гуьрдени туьнде мотор эн мошине хуно. Нешумойме э песой энубулдиге оворе бирени рафде: гъечи мере эз мошин хъэз оморени.

Ме дануьсденуьм: «Волга» э кучегьо шенде-гьишде неомори. «Волга» хэр эн бебейму нисди, э кул комики у венуьшде рафдени гьеме себэхь э онгурбогьгьой эн колхоз. Ужире мошине эри восдоре одомире бие гьувот бу. Е одоми бие дануь э десдин-дес, э жофой хуьшдеревоз хубе пулгьо гьэзенж сохде, енебуге... Эгь, эйчуьни мере и зиедие гоф, зугьун-мере э сер ме бологь сохум, гуюм. Белкем мерд хуьсуьрме гье ужире одоми бирембу...

Песе ишму недануьсде нибошит: омбаргьоре, комиреки эри мошин восдоре гьувот гьисди, угьоре де чигьойгеш бирени, меселен, зиедие пэхьникие пулгьо, суьрхгьо—эршефигьо, кимигьоре дача, богь-богьчеш.

Гьелбет, эгенер бебейму эрме мошин «Волга» восдоре мидануьсдге, мере е дегь саллейгеш э ки хуьшде дошде мидануьсдге, эйчуь бу мере ужире одохлу: гьем бирач, гьеми эгьуьлбуш, гьеми дипломсуьз. Ме э ишму гуюм расдире: эз дерди дуьл ме эдее гуфдиренуьм и гофгьоре. Кориш гье у дери дие: бебеймуре нисди овгьот-минкини эрме мошин эри восдоре, хуьшге жендеки. Унегуьре ме уре бебеиш гуфдире хьисоб нисе сохденуьм эрме. Бебейму эзи фэхьлее-жофокеше одомини, колхозчини. Ме гьелбет нисе гуфдиренуьм ки, имуре нисдуьт ужире колхозчигьо, комигьореки нисди мошин. Хуьшдени бебеймуш эрме мидануьсд восдоре мошин, эгенер гьэдой нэхьс эз ме бэгьэй мере шеш доне бироргьо не хэгьергьо нибисдорутге. Бебейму не дедейму гьеме гьувот, биренебирей хуьшдере венорет э сер энугьо, те угьоре эвленмиш сохде сэхьиб кифлет-жиге сохде. Оммо э ме оморе расиренки, гИэйбиш бу гуфдире, зир-зиригьой энугьо рафдет, дур-дуригьошу мундет, чуьнки ме энугьо лап чуьклеинуьм, кунчолинуьм.

Гьеле э жигей бебеймуре э пушой ме гИэйб оморе, эрме у е гьинор сохде нисе дануьсде гуфдире, сер-зиеди е кор-чи биренге гье усэгИэг фуьлфуьл Хьэштерехуре хуно туьнд бирени, зугьуне вокурде, муьшде гьово гуьрдени э серме.

Ини е гиле поисдейм ме не бебейму э пушой дер хунейму, эдее хубхос гоф-гележ сохденим. Э урезоз э гоф сохдеки, мугум э дуьлме: бие гуюм э бебейму мере чуьжире одохлу хосде воисдениге. Ме эрме фикир сохдуьм, ки эри энубешгьэ нисди киреш ме хосдумге, токи сер ю эз ме динж бу, эз биней буз энубошум.

Бебейму э тегьнимиревоз гуш вено мере, песде е ох вокошире, мугу, серкуш зерере хуно:

— Туь, хэлефме, мошин хосде эритуь, небуге зен?

— Дие чуь бие сохум ме э гуфдирей туьревоз, эгенер эз дестуь эрме мошин восдоре нисе веромореге? — меш гьэгьри-гЮси бирере хуно гуфдируьм эз бебейму.

Бебейму и гофе эз ме шиниренге, чумгьою шефд бисдорут, хьуршгьо-жинжинегьой энуберомо, эз хуььрш дуьл хуьшде у хурузе хуно гьип-гьирмизи бисдо.

— Эжеи номустуь, хьэейтуь, хьэремзеде?! — е келе хьэрой вегирд у э серме. — Гьеме гИэйлгьойме, худо мебуру, э тэхьэр одоми сер ишуре гьуз гуьрдет, эдете кор ишуре сохденуьт, туь э ки омореиге, угьреш, ме нисе дануьсденуьм!..

Гье у туьтем у е доне муьшд эз песой гьофойме вено, э жун ишму, эз чумгьойме эз нимесухде хуно журкумгьо жегьисдуьт. Ме видов-видов рафде дуз гье э минжи хьэет э гьэд луьхьме э шугьомо офдорум. Гьемин шову келе ворущ-сайлов оморебу, хори хьэет гьеме тар-гЮв бу. Гье и туьтем ме э гьэд луьхьме офдореки, э иловлей энубера биребируьтгьо керггьо-вечегьо эри гЮв хурде, э хьисобовоз гьечу даньсдуьт ме шилоли-чопгьунчире хуно э сер энугьо гьов кенде оморем. Угьо эз терс паркуфде, шогьгьо зере вирихдуьт гьерки э ело. Гьэгьри-гьээзоб э тенме у руз ранги-берангие импортни шеи вебу. Ме уре э гужевоз эз десгьо восдорем. Ме э луьхьме офдореки, шеиме дэхси, тар бисдо э мурдала гЮвевоз.

Оммо хьюьриш бебейму гьеле-меле сокит небире, у гене шив кенд омо э сер ме, шилоли э сер вече биёвгьоре хуно. У муьшде э серме гьово гуьрденки, хьэрой сохде э серме, бирден сес энугуьрд, сифет ю шефд бисдо, чумгьюю енево бисдо, шэггэ хурде, кутукире хуно офдо э хори.

Се мегь бебейму кут бире э хьэлов дегешдебу. Ме мугум келе мерд гуз мибуге, оммо се мегь гирошде бэггдо у э хуьшде диromo, синдили-гьундили зере вэхуьшд эз кун хьэлов, гене гьич е кор небирере хуно э кул хэр венуьшде рафде-оморени э кор хуьшде э боггьой колхоз. Ме, гьелбет, эри хуб бире вэхуьшдеи энугу шор гьисдуьм, оммо пешму нисдуьм, чуьш бисдоге — беbei. Оммо импортни шеиме эз серботи энугу э гюв эн луьхьме тар бире эйлоревоз пуч-гьич бисдо, рангию рафд.

Эхирки, сер ишмуре дорд недуьм, бебейму паралич, кут-кутурум бире э хьэлов дерики, ме э боггьей шегьер, э вежегьисденигью мейду куьнд шинох бисдорум э е духдеревоз. Духдер туь гуьгью эз хуьшде е бегьсеме чи нисди, эз эгьюьлиш е кем буши, е тэхдею гюв берде одомире хунои, лилову рафде керге хуно эи е хьэзиш гье эдее шоггьгью зере хэндуйсде. Оммо беbei энугьоре гьерчуь туьре воисд гьисди: мошин, пул-мол, дача. Песде юш е теке духдери эн беbei-дедей ю. Гьетте ме эз товун эни кор дануьсде, сэхд «ошуггь» бисдорум э духдер, гуйге дие жунме э жун энугу дери, у э ме неомоге и товуше гюьлом эриме эз гезинеш тэхьли. Ме денишире диренге, ки духдер э гьэрмэггьме офдори, у э ме глэнг глэселире хуно вогосири, ме увэхди гуфдируьм э у, эгенер уре разиниге, ме эдее уре хосденуьм гуфдире. Духдер и гофе эз ме шиновусденки, гуйге уре пардушгью верома эз шори. Оммо ме эз бебейму гуфдиренге, духдер эн коми одомире мере хосде воисдениге, бебейму дуьлхуьрд бирере хуно мугу эз ме:

— Э хэлефме, шинохденуьм ме беbei энугу духдере. У мошин, пулгью-молгьоре гьемере эз склад дуьздире чигью сохди. Иму той энугу дуьздгью-дургуьгью нисдим. Гьергойш гири у муш хьештерхуре хуно э желе мофдону.

Мере амбар гьэггьр омо бебейму эз ме ижире гоф гуфдики. Мере эзугу гуфдире воисдембу: «Дуьзд мебугу, лап гьэчэггь, келей гьирххьэрембошигью бугу, гьэрэз эриме сарф-хэйр бугью одоми бугу!» Оммо негуфдируьм, терсируьм, мугум э дуьлме: гене жин мигуьруь келе мерде, паралич зере, кут-кутурум мибу, белки гьеebo эз некуми муьрдеш муьрдге: чуьш бисдоге — ализе беbei эхи. Унегуьре лэггэймере сэхд гуьрдуьм поисд э жигейме. Оммо эз гоф-иггьролме ме неведарафдуьм. Ме денишире диренге нэхьсе бебеймуре рази нисди ме и «гюшире» духдере э мошиневоз эри хосдеи, у гьечиш-гьечуш илчигью нидефуьрсуь уре эри хосде, ме дие хьозур бируьм шеле-шултеймере эри вегуьрде, э хуней духдер куч бире, бирден э гушме некумие хэбер дарафд. И хэбере эриме бебейму овурд.

— Дануьсдени чуьнге? — мугу у эз ме себэхьмунде эз куче оморекни, — одохлуйтуьре конфисковать сохди.

Ме э руьхшендиревоз денишируьм э бебейму, эриме фикир сохдум: еггьин келе мерд эз эгьюьл чешмиш бири, эдее жингире хуно гоф сохде, гурунде нечоггэ хуно вор хурде. Гьич мибу зинде одомире конфисковать соху?

Бебейму диренге суьпле хэндеймере, вераси, э хьисобовоз, чуь думит сохденуьмге ме эз товун энугу. Увэхди у мугу эз ме:

— Ме гьеле, худоре шуькуьр, эз эгьюьл неведарафдем, гьерчуь бисдо эз лэггэйме эри пертово доре. Ме эз гофгьюйтуь верасируьм, туь зен нэгг, мошине эдес хосде эритуь. Мошин хуьсуьртуьре гьэггьиггьэтиш конфисковать сохди, дуьздире пулгью-молгью энуреш гьемере вегуьрди, коргьююш э силис дери, э желе офдори.

Ме дануьсденге ки, бебейму гуфдире гофгью дургу нисдуьт, омбар моггьбул, дуьлхуьрд бисдорум, гуйге е одоми вегуьрд е гуруне тоеггьире эз мазалей серме зе — гьечи и кор эриме гурунд омо. Мере хьэйф эз

десме ведарафде мошин, пул-мол эн хуьсуьрме омо. Песде гене хуьшдере дуьл доре, мугум эриме: «Эгь, н одохлу мобугу, с одохлуйге бугу: рач мебугу, хундогор мебугу, эгъуьлсук бугу, токн, гъэрез э мошиневоз бугу. Белки ишму дануьсденит эженге еки эзунн одохлу эриме, гьн?..

ИХДИЛОТГЬО (НОВЕЛЛАГЬО) ЭЗ ТОВУН ШИМИ ДЕРБЕНДИ

ШИМИ НЕ ГЭРУЬС Ю

Шими Дербенди, коргьой гуюгьоре хуно, э шори-никиревоз гьеме духдергьой хуьшдере гЭруьс сохде, кукгьой хуьшдере домор сохде, э метлеб расунде, жейле сохдебу эз хуьшде. Э вэхд келе мерди хуьшде у гьишдебу э ки хуьшде э хуне домор бире чуьклеи куке не жогьиле зен энуре. Оммо Шими не зен ю эз гЭруьс омбар бирази бируьт, чуьнки гЭруьс десе э дес зере э хуне-хъэет е корлеш нисе сохдембу, гьеме коргьо вомундебу э сер эн келе зен — зен хуьсуьр ю. Уьсделуьге гЭруьс энугьо э хъэет-боже, э пушой чум эн хэлгь дуразе шовол мердуне вокурде, муйгьой хуьшдере питли-питов сохде э кучегьо гешдембу.

Е руз себэхьмунде Шими э хъэет ведироморенге эри э говду дарафде, эри э овхур хэр хуьшде гиев, жуьгь декуьрде, мидениши мивини зен энэ эзи есиргьо-езугьгьоре хуно, десе э чуне веноре, могьбул, дуьлхуьрд нуьшди э сер эн сенгь, э минжи хъэет. Шими уре гьечи диренге, куьнд омо э кин энэ, мугу:

— Ой зен, гемигьойтуь э сер дерьёгь батмиш бири беге туь гьечи могьбул, сергерде хуьрде хуно нуьшдей инжо себэхь-себэхь?

— Ой мерд, — мугу зен Шими, эз кон дуьл хуьшде е лугьонде «ох» вокошире. — Чуьтам могьбул, сергерде хуьрд небошум ме? Меш и бэх-девергьоре хуно гЭруьс хосдем, э хуне овурдем, мугум э и пире рузме у эриме кумек мибу, е кем динжи мегируьм. Оммо туь эдее дирэ, худо нифри сохде гЭруьс иму эслогь дес хуьшдере э кор нисе зере: не гьоб шушде, не партал, не чи сохде, не хъэет-божере вечире, хурдени э хьозури, хисирени, диндина вешендени гешде эри хуьшде. Гьеме коргьо э серме вери, сенгь-дасдар расо э сер уре эриме зендегор. Ини хэйли вэхд хъэет вечире неомори, оммо гьич э хэпер юш нисди. Чуь сохумге гьич нисе дануьсденуьм...

Шими и гофгьой зен хуьшдере шиновусде, юш могьбул бире, э хуьшде домунд. Уре э зен хуьшде езугь омо. Песде э дуьл энэ е хубе гоф оморере хуно, лове э хэнде веберде, шори-шори мугу эз зен:

— Ой зен, э жун бебейтуь, гьич фикир мекеш! Ме е хубе фенд-гЭмел офдем гЭруьс имуре эри э номус венгесде, кор хуне-божере соху гуфдире, уре одоми эри сохде!

Зен э мэхьтелиревоз дениши э шуьвер хуьшде, мугу:

— Ой мерд, худо шиново эз лэгЭйтуй: чуьни туь офдейгьо фенд-гЭмел и «бэхдевере» гЭруьс имуре эри одоми сохде?

— Гуш вени зен, гьейсэгЛэт гуьом эритуь, — сер гуьрд Шими э хьэвесевоз эри гьондурмиш сохде э зен хуьшде.—Гьетте гЭруьс иму эз ширине хов хуьшде хэбер бире, э хъэет ведироморе, туь гье у сэгЛэт веги э дес туь жаруре, сер ги э вогьнеки хоригьой хъэете эри жару зере. Ме

гье у туьтем видовусде мием э ки туь, мигуьруьм эз дуьм эн жару, мугуом эз туь э вогьнеки: «Ой зен, ди жаруре э ме, ме жару зенуьм хьэете. Туь-келе зени, хэсде-мендее одомини, беле-филони, ди жаруре ме зенуьм э жигейтуь!..» Оммо туь деш жаруре сэхд гуьрде, мугуи эз ме: «Ой мерд, туь — мерди, э сер туь килэхь вери, эриме гІэйб-номуси туьре гьишде жару зере...» ГІэруьс и хьуьжет, гофе-гоф имуре дире-шиновусденге, уре увэхди гІэйб миев эз хуьшде, миев ю хуьшдению мегируь эз иму жаруре, сер мигируь хьэете э жигейтуь эри жару зере. Гьечи оморе-оморе иму уре э кор сохде вердиш мисохим.

Зен Шимире омбар хьэз омо эз гофгьой гІэмелдане шуввер хуьшде. Уре гуйге эз шори паргьо вероמו. У э ен пенжере поисде э Шимире-воз, сер гуьрд эри гьэреул сохде, кеї. ГІэруьс эз хов хэбер бире, э хьээг медировге.

Гьетте ГІэруьс ховолуь э хьээт ведироморе, зен Шими гье у сэгІэт мурав жаруре мегируь, сер мигируь э вогьнеки э пушой чум ГІэруьс хоригьоре эри жару зере. Шими гье у туьтем видовусде оморени э ки зен хуьшде, гуьрдени эз дуьм жару, келе-келе гуфдирени:

— Ой зен, туь жун бебейтуь, ди жаруре э ме, ме хьэете жару зенуьм э жигейтуь. Туь — келе зени, хэсде-мендее одомини, э туь хьол не-вери. Гьеме коргьой хуне э сертуь вери. Офдоре домундиге чуй хуби эри-му: муьрдеймуш мурдали. Ди жаруре э ме!

Зен Шими деш жаруре сэхд гуьрде, мугу:

— НэгІ, нэгІ, мерд, худо могуе: туь чуйш гуфдириге ме жаруре э туь нидуьм. Э сер туь килэхь вери, муй руштуь сипини, эз гьуншигьомэхьэлегьош гІэйби, номуси, сенгь мидуь нэхогь имуре сенгьэсор мисохут. Деске, рэхьо ди жаруре!

— Ой зен, — мугу гене Шими, — нэхьс мебош, кире чуй воисдге гуюгу эри хуьшде! Туь жаруре ди э ме!

Эхирки Шими э дуь десевоз эз елой жару гуьрде, зен ю эз елойге, сер гуьрденыуьт гьерки э лой хуьшде эри кешире уре. ГІэруьс десгьоре э бел веноре суьфде э хэнде-руьхшендиревоз эдембу томоше сохде угьоре. Песде визор оморе эз хуььжет энугьо, куьнд омо эз зенхуьсуьр не мердхуьсуьр хуьшде, э е зарбевоз восдо жаруре эз дес энугьо. Шими не зен ю гье усэгІэт шор бисдорут, лове э хэнде веберде, денишируьт дуь э еки, егІни, гуфдире гоф ишу э жиге омо. Оммо ГІэруьс жаруре э дес тик гуьрде гогь э Шими эдебу денишире, гогь э зен ю, чуйге э дуьл хуьшде фикир-мэхьшово сохде. Песде у бирден чаруьсде э лой Шими, сере жумунде, мугу уре буйругь-несигІэт дорере хуно:

— Эй, пахан, туь дуз гуфдире: кире чуй воисдге гуюгу эри хуьшде. Веги жаруре, зе хьээтгьоре жару!

Э и гофевоз ГІэруьс гье у сэгІэт доно жаруре э дес гьогь — перт бире, э жигей хуьшде мундебугьо Шими.

«Э ГУШ ШИНИРЕ НЭГІ, Э ЧУМ ВИНИРЕ КОВИ»

Е гиле гьунши Шими Дербенди шев-нимешев э хуне лул-пиен оморебу. Гьетте у э хуне дироморе, сер гирд э зеневоз эри женг, хьэрой-хуььшуьл сохде. Э вэхд эн женг зен эн гьунши эз хуне буруж дешенде, эдембу Шимире огол зере, шуввер ю эдее куфде гуфдире юре. Шими увэхди хисиребу, э ширине хов добу. Оммо гьетте сес-хьэрой зен гьуншире шиновусде, у хэбер бисдо, гье усэгІэт вэхишд эз хьэлов. Те келе мерд э торики парталгьой хуьшдере гешде, офде, вокурде, э хьээт видовусде ведарафде дне сес-женг, гьолмогьол, хьэрой-хьэрой неомо эз хуней гьунши. Шими дуборе вогошд дарафд э хуней хуьшде.

Егилейге е ченд руз гирошде бэгьдо Шимире огол зе э суд э шогьоди. Шими мадан зен гьунши эз дес шуввер хуьшде рафди шуйкеет сохде

э суд, эрзо дори, Шимире эри хуьшде шогьид гирди. Оммо судья одоми эн гъунши Шими бу. Шими неденишире э и кор гуфди э суд, чуйтам у шиновусдиге гъуншию зен хуьшдере э куфдеки.

— Туь э чум туьревоз недирейки гъунши туь зен хуьшдере э куфдеки, энжэгъ шиновусдей? — пуьрси судья эз Шими э гъосутовоз.

— Эри, недирем, оммо шиновусдем, — чуйтам гънсдигьоре хуно жогъоб до Шими.

Судья суьпле хэнде сохде, мугу эз Шими:

— Эз гуш те чум е виже рэхъ дери. Э гуш шшире нэгI, э чум винире кови. Нуьш э жигейтуь!

Шими дуьлхуьрд, уьзуьгъэрере хуно вогошд э хуне, э огъурдомогъиревоз у ухдилот сохд эри зен хуьшде чуй гуфдириге э у э суд.

Гъечи е-дуь орине гирошде бэгъдо гье у судья миесде е лекция хунде э колхоз Шимийгъо эри колхозчигъо. У руз шохьонгум э лекция рафде э клуб колхози Шими эз зен хуьшде хосд сиегье чешмекгьоре, комигьореки чуйклеи кук энэ э вэхд гьеминон веноре гешдембу.

— Эй мерд, туьре э лекция сиегье чешмекгъо эричуйни? — э мэхътелиревоз пуьрси зен Шими.— Туь э гIумуьр туь гъич сиегье чешмекгъо невенорейгъо, имогъой э и келемердитуь э пушой эни хэлгъ эзи жогъилгьоре хуно туь чешмек венорени нуьшде? Гъеме э туь руьхшенд мисоху.

— Дануьсдени чуйге зен? — мугу Шими. — Имбуруз лекцияре эри му судья эдее хунде. Белки у кор судьяи хуьшдере хуб дануьсде, оммо лекция хунде нисе дануьсде. Ченд бо ме лекцией энуре шиновусдем. У сере э когъоз доноре, э зир зугъун хуьшде фугъундере хуно хунде лекцияре, эшгъсуьз, когъли-когъли, гуфдире гофгъоюреш унгъэде бегъем верасире нисе бире. Мере хов гирдени рафде у э лекция э хундеки.

— Гъери гъечу туь гуфдирере хуно бугу, — мугу зен эз Шими. — Оммо серме нисе ведарафде: чешмеклугъ чуй кориге инжо?

Шими э битоби, биразииревоз дениши э зен хуьшде, песде мугу:

— Ой зен, туь чуй гъонмезе одомини?.. Гуш вени ебо. Судья э лекция хундеки ме денишире винируьмге, ки мере эдее хов гирде, увэхди менуьм чешмекгьоре э чумме, михисуьм э олхогъиниревоз. Э чум ме сиегье чешмекгъо верики судья эз же дануьсде чумгъойме сэхди, ме хисирем гуфдире? Имогъойле э сер офдори?

Шими и гофе гуфдиренки, зен ю э дуьлпесоиревоз мугу эзу:

— Эй мерд, бие туь гъэлет мебош: туь ние дануьсде беге, гьетте чумтуь э хов верафдеки, туь е келе пихгъо зерени, гушгъой одоми кар бире, хисире гIэил эз терс эз хов хэбер бире, буруж зере. Судья, гуюм, белки невини, недануьсд туь э лекцией энэ хисирей гуфдире, оммо эз пих зерейтуь у гье усэгIэт мидануь туь гIэйбсуьз-гIорсуьз хисирей гуфдире, егIни эри лекцией энэ шеш кепикиш нисе доре. Эри энэ и кор хуьрдире хуно миев. Увэхди у эз туь гъэгъри бире, неденишире э келе мерди, сипре руштуь, туьре гIэиле хуно э пой мэхизуну э пушой эни хэлгъ, серкуш мизенуь, биебур мисоху.

— Эри энэ кор гънсдиге, зен, э жун бебейтуь, туь гъич фикир мекеш, дуьлпесо мебош, — мугу Шими э олхогъиниревоз.— Эгенер у э ме е гоф-чи гуфдиге эз товун ме хисирен э лекцией энэ, ме гьеусэгIэт шелей энуре медуьм, уре э жигей ю минишунум.

— Чуйтам эхи? — э мэхътелиревоз пуьрси зен.

Шими суьпле хэнде сохде-сохде, мугу:

— Ме эзу мугуюм: «туь судья, екем еIэлмиши. Туь э чум туьревоз недирейки, ме хисирем гуфдире, энжэгъ шиновусдей ме пих зерем гуфдире. Эз гуш те чум е виже гIэре дери. Туь хуьшденитуь гуфдиребирики э ме: «Э гуш шинире нэгI, э чум дире кови»...

ШИМИ ДЕРБЕНДИ НЕ ПАДШОГЬ

Е гиле падшогь Николай э еннуьшигьой хуьшдеревоз эз столицай хуьшде Петроград рафдебу э шегьер Тифлис, коргьой гуюгьоре хуно: г'уьломе эри дире, хуьшдере эри бирмунде. Мошин энупушой э куьндигьой шегьер Дербенд оморе расире, хьокимгьой Дербенд буйругь доребу кучегьой шегьере эри веравунде, хэлгэ эз кучегьо, мейдугьо гьишдебу э хуькуьм эн полицейскигьоревоз э пушо дешенде, кура сохде э ен вогзол, ег'ни, падшогье эри хуьрмет, хошомори сохде. Оммо косиб-кусуб эн Дербенд, эн де жигегьойгере хуно, э чум дире нисе хосдембу не падшогье, не бедхьисобие парадкегьой энуре. Чуьнки г'юширгьо, келегьой эн Дербенд эдембируьт хурде, кеф сохде, э хубе хунегьо зигьисде, э фейтунгьо, э сер юргэе г'эсбгьо венуьшде гешде эришу, судгьодивонгьо руьшвесуьз е кориш нисе сохдембируьт, гьемише руьшуьве вегирде мейл эн г'юшир-пулбирегоре гирдембируьт. Оммо косибгьой шегьер эри е лугьо нун эз себэхь те шохьонгум э ветэгьэгьой жэг'и не онгурбогьгьой эн г'юширгьо эдембируьт кемер хуьрд сохде, гьэтре зере. э хунелегьой гилови зигьисде. Песде ки ведироморе эз косиб-кусуб е зобуне гоф эн падшогье, небуге эн хьокимгьоре мигуфдиге, угьоре нифри мисохдге уре гьеусэг'эт бердембируьт э дуьсдогьи дешенде, небуге э Сибирь э гиден-гелмез фирсоре.

Гьемин э гьэд эни гьечи э пушой вогзол э гужевоз кура сохдегоре косиб-кусуб дебу жогьиле фэхьле — батрак Шими Дербендиш. Э сер энупушо рафде килэхь гусбенди вебу, э тен ю пара-парае чухо, э пойю дурра тирохгьо. Мошин эн падшогь э пушой вогзол поисденге, беггьо, г'юширгьо ве хьокимгьой эн Дербенд шори-шори дарафде э вогун, падшогье эз г'эзизи э сер дес вегирде ведировундуьт э мейду э пушой вогзол, келе хуьрмет, омборекбу, хошомори сохде уре.¹ Падшогь омбар эзугьо рази, дуьлшор бире, поисд е гьэдере э кин энугьо, песде куьнд бисдо э ки э пушой вогзол кура биребугьо хэлгь. Э тигьэтевоз денишире э угьо, пуьрси, коргьой гуюгьоре хуно, эри хотур-гьолмесуьн:

— Гьери, чуьтари хьол-рузишму, зиндегунишму? Е дерд, е шуькеет, е метлеб гьисдиге ишмуре, гуит эриме.

Екиш эз кура бирегоре одомигьо, косиб-кусубгьо е доне гоф негуфди. Падшогь дениши вини екиш жогьоб нисе доре, поисд е кем, песде чуиге э лой Шими денишире, э энгушдевоз бирмунде э у, мугу:

— Гьери туь гу винуьм!

Шими сере жумунде, чумгьоре э улойге чарунде, мугу:

— Ме терсиренуьм, падшогь.

— Эйчуь? — мэхьтел бирере хуно, пуьрси падшогь, суьпле хэнде сохде.

— Терсиренуьм жогьоб ме эз дуьлишму нибу, — мугу Шими, — увэхди ишму мере е э дуьсдогьи мидешенит, енебуге мигьилит э гуниле зере, г'эиллегьойме етим-бесуьз мимунут, эз дес миравт, мере омун энупушо кор нисди.

И гоф э лэг'эй Шими дерики, полицмейстр Дербенд, гьемин гьеуполицмейстр, комики егиле буйругь доребу сад доне шомпул эри зере эз бирэхьне кефел эн Шими эз товун э песой падшогь усале гофгьо гуфдиреи, гьеусэг'эт дуьлпесо бире, куьнд омо э ки падшогь, чуьиге гуфди евош-евош э гуш энупушо, ег'ни уре диндуьрмиш несоху, зугьун энуре э пушой эни косиб-г'овдол невокуну. Оммо эри падшогь хуьрди омо гоф хуьшдере дуборе эри вегирде песово, гьишд Шимире э гоф ю жогьоб доре.

Шими миденуьшуь мивинуь падшогь эз ю дес нисе кенде, эз елойге дербендигьо-шинохгьою э томоше ве имидиревоз дениширет э у, мугу:

¹ Те пушой революция е гиле падшогь Николай II эз Петербург э Тифлис рафдеки ведироморегу э пушой кура бирегоргьо э вогзол Дербенд.

— Гуш вени, падшогь! Э е више жуьр-бежуьре муьргъгьо, парандегьо зигьисдембируьт. Више келе бу, хэсд бу. Жуьр-бежуьре жуьра емишдоргьош омбар вебируьт э и више. Гювиш бул-булинде бу. Эхирки эри зигьисде, паременд бирей эн гьушгьо-парандегьо амбар хубе-бэх-девере жиге бу. Оммо гьушгьо-парандегьоре зиндегунни небу э и више. Э жигей шоре сес буьлбуьл, не мугьумлуье жив-жив эн мургъгьо сес неле-шивен дебу э и више, чуьнки шилолигьо, епологъгьо чопгьуне хуно гьов кенде миоморут э сер лулегьой энугьо, лов-тум мисохдуьт угьоре, вечегьошуре, ишу хуьшденишуре пара-пара сохде мисуьпердуьт. Эхир-эхириш хэбер эни э и гьушгьо-парандегьо веригьо гуж-зулум раси э гьушгьой падшогь. Оммо падшогь энугьо више юш шилоли бу. У буйругь до гьеме муьргъгьо-парандегьо эз келе те чуькле кура бошут гуфдире э савзелуье мейду э гьэд више, дердгьо, шуькеетгьошуре эри гуфдире э ю.

Гьушгьо-парандегьо э савзелуье мейду кура биренге, падшогь-шилоли верафд э сер эн е гьуьндуьре хуьшге кутуки, э иловлеюш шилолигьо, епологъгьо кура бире. У руй бире э ки гьушгьо-парандегьо, мугу:

— Имогьойле гуит э ме дерд ишмуре, шуькеет ишмуре. Ки тэхсиркориге, диву-жозей энуре ме гье инжиге мидуьм.

Е доне гьуш лэгIэ вокурде, жогьоб недо. Увэхди падшогь дениши э лой бэгIэвече, мугу эзу:

— Эй, бэгIэвече! Туь инжо эз гьеме чуьклеи, бие егиле эз туь сергируьм. Гу гьери винуьм.

БэгIэвече гьетте и гофе шиновусде эз терс зэхьлейю рафд, э жендек ю лерз офдо, оммо гьерчуьтам гири хуьшдере дуьл доре, мугу:

— Ме е чуькле, езугьэ, кумексуьзе бэгIэвече чуьтам жуьргIэт сохде, шуькеет сохум э туь эз дес бирэхьме шилолигьо, епологъгьо, е чи туь хуьшденитуь шилолини...

Падшогь Николай гье усэгIэт вераси мэгIной эни ихдилоте, сифет ю дегиш бисдо. У бирден песово чаруьсде, гьош-гьобогьлуь зури-зури верафд э мошин. Гьетте мошин эн падшогь э рэхь офдоре, полицмейстр эз гьэгр-хуььрш дуьл хуьшде хурузе хуно гьирмизи бире, е хьэрой вегирде э сер Шими, нифри сохде уре, буйругь до э полицейскигьо гируьт Шимире, те суьсд-гьолок бире э шомпулевоз куют, песде беруьт э гьэземет дешенуьт.

МИНЕЖИБ

Е руз келе мердгьой Дербенд кура бире нуьшдебируьт э сер савзегей э зир дор, э богъче, эдембируьт ихдилотгьо сохде дуь эриеки. Шими Дербендиш э угьоревозбу, нуьшдебу э гIэрей энугьо е дуразе гьэйлере э лэгIэ доноре, эдембу гуш дошде. Е кем гIэре доре еки эз келе мердгьо сер гирд эри гуфдире эз товун эн минежиб. Э гуфдирей энуревоз минежиб гIэсуьл эн жини. У эз сер-сифет е келе дуразе рушгьои. Э сер энугьо сипре чалмай ахун вебире, э теню — ригазлуье зар-зарие дуразе гIобо. Уре ужире тилисими, э кумеки комиревоз уре э и гIуьлом чуь воисдге сохде мидануь. Меселен, уре воисдге э сер эн бирэхьне буше хори э е дэгьдэгьэ, чум хисунде е келе гьэлечей мармардаши мокуну, э гьэд хьэет симбогьи мидешенуь, е келе хьэвуьз мокуну, эжеки леглегьо симов зере гешденуьт эришу. Уре воисдге кервугьой девегьо э тоегьой эврүшуьм, зари-суьрхэвоз миевт медировт, э сулеймон-холинчеси венуьшде э е дэгь-дэгьэ мирав мирасуь э гьержой уре воисд, сифро дешенде э сер сифрой энугьо чуь дуьлтуь хосдениге эри хурде гье усэгIэт оморе ведироморени.

Шимире гуйге хьэз неомо эз ихдилот энугьо эз товун минежиб.

— Э-э-э, пой бура туь мунош. Гьемей энугьо туь гуфдиренигьо гофгьо э товун минежиб э тилисимовоз дургуне гофгьон, овосунегьо-нэгьуьл-

гъои. Ужире туь гуфдире минежибгъо гъич небири евэхдиш, не гъисдиш нисди,— мугу Шими, гоф энү мерде бурра. Песде у екем поисде, мугу гене: — Оммо гъуншиме, чум мерасо, эз сер-тен гъечи и хэлгъ, и одоми-гъойгере хунош гъисдиге, у эз расдиш — минежиби, келе минежиби.

— Ой Шими, эз же дануьсде туь гъуншитуь эз расдиш минежиби гуфдире? — эз зир лов хэндуьсде, пирсируьт эзу келе мердгъо.

— Эз же дануьсденуьм? Гуш венит, гуюм эришму, — жогъоб до Шими. — Гъуншиме, «худо мебуро» тилисимсуьз вокурди эри хуьшде е хубе келе дуь тебэгъэи хуней сенгъи. Э хъэет ю е рач е келе богъ-богъчеш дери, е келе хъэвуьзиш. Расди э хъэвуьз энү леглегъо нэгI, гъозгъо, бидбидгъо симов зеренуьт э вечегъошуревоз. Гъуншимере Сулеймон-холинчеси нисдиге, оммо уре мошин юни—«Волга». Дуьл ю хосде вэгIдо венуьшдени э мошин хуьшде, «рэхъ-ник», рафдени э гьержой юре воисд. Зен, духдер энү гириге э суьрх-бирлиант, зар-эврүшуьмевоз вараисдеют. Э сер сифрой эн гуншиме чуь хурек, чуь ичку эри хурде гъемише гъисди.

Гъе у келе мерд, гоф комиреки Шими бурра, гуфдиребу эзу, егIни, ихдилот энү эз товун эн минежиб нен тилисим дургуне гофгъо-нэгъуьл-гъои, оммо гъейсэгIэт шиновусде и гофгъой Шимире эз товун гъунши хуьшде, суьпле хэнде сохде, э руьхшендиревоз денишире э Шими, мугу:

— Эй Шими, ме гуфдируьмгъо нэгI, оммо туь гъейсэгIэт гуфдиригъо эз товун гъуншитуь у минежиби гуфдире — нэгъуьли, дургуни. Гуюм гъери, гъуншитуь, туь гуфдирере хуно дуь тебэгъеи хуней сенгъи вокурди, уре мошини, суьрх-девлети. Оммо эйчуь гуфдире туь у егъин минежиби гуфдире?

— Эйчуь гуфдиренуьм? — гъош-гъобогъ хуьшдере дуьллу сохде, жогъоб до Шими. — Ме гъуншимере минежиб унегуьре гуфдиренуьм, ки у э торговая база кор сохде. Гуфдиренуьт ки, жаловней энүш унгъэде келе нисди. Эгенер у минежиб небуге, мидануьсд ми у э ужире жалов-неревоз дуьтэбэгъэи келе хуней сенгъи вокурде, мошин восдоре, суьрх-девлет кура сохде, чуь юре воисдге хурде-кеф сохде? Имогъойле верасирит, э сер офдорит ме эйчуь гуфдиренуьмге гъуншиме минежиби гуфдире?

БЕНЬЯМИН САФАНОВ

БОГЪДОРГЪО

(ИХДИЛОТГЪО ЭЗ ЗИНДЕГУНИ КОЛХОЗЧИГЪОЙ
ШЕГЬЕР ДЕРБЕНД)

Суьфдеи се ихдилотгъо дефус зере оморет э альманах 1974-муьн сал.

4. Э ШКОЛА

Сал-бе сал эдембу параменд бире зиндегуни колхозчигъой шегьер Дербенд. Богъгъо дорембируйт буле бегьергъо. Косибиди руз-бе руз эдембу вир бире эз гӀэрей хэлгъ. ЗиӀд бирей гелуьргъой колхоз дорембу минкини неки эри гуьлишонлуь сохде зиндегуни колхозчигъоре, гьемчуьн эри параменд сохде культура ве данани энугъоре. Омбаре активистгъо, жовонгъоре фуьрсорембируйт эри хунде э рабфакгъо, институтгъо ве техникумгъо. Э колхозгъо гуьнжо овурде оморембируйт ликбезгъо ве э куьнди гьемме колхозникгъо эдембируйт хуте бире десхэтире. Небу колхозникгъо, гӀӀилгъой комигъоки нисе хундембируйт э школагъо.

Изму гӀӀилгъо гьеле те э школа рафде сер гирденуьт эри хуте бире десхэтире э детсадгъо ве эз бебегъо-дедегъошу, чуьнки изму нисди кифлетгъо, э комигъоки недебу хундеире дануьсдегоре одоми. Оммо гӀӀилгъой увэхди не детсадгъореш не дирет, не эз бебегъо-дедегъош хуте не бирет десхэтире, чуьнки угъо ишуш десхэтире нисе дануьсдембируйт. Кими десхэти дануьсдембируйтгъо бебегъо бируйтгеш, гене угъо э кор гӀӀилгъоре э кифлет десхэти дорей фикир нисе дорембируйт. Эзуш бӀгъӀй угъо гьич ниденишуьруйт э дефдергъо-книгъой гӀӀилгъо, нивинируйт ве нидануьсдуьт угъо чуьтам хунденуьтге. ГӀӀилгъо ишу эз эгъуьл хуьшде эз фегьмгери ве э кумеги тербидорегоргъой школагъоревоз эдембируйт хунде ве вегирде тербийей девр советире.

Евдо, неки хундебу э нубохунде э кин раби, у гьемчуьн те э суьфдеи довгӀой гӀуьломи рафде хундебу е-дуь сал э реальни училищеш. Эзуш бӀгъӀй у биребу э лешгер падшогъети ве э есири э Германия. Унегуьре хунде-нуьвуьсдеи зугъун урусире дануьсдембу. Гене уш э нубохундей гӀӀилгъо кумеги нисе сохдембу. У энжӀгъ эз учитель, э класс комики хундембу келеи кук ю Шолум, гӀӀэре-гӀӀэре мипуьрси:

— ГӀӀил чуьтам хунде?

— Зобу нисе хунде, — жугъоб мидо учитель.

ШевеньӀ гьеле шеш сале не биребугеш, уре эз хундеи ве нуьвуьсдеи хьӀз оморембу. Шолум нубогъоре э сохдеки у миомо мипоисд э ён бирор ю кем-биш семе хуте бу гуьфдире, оммо Шолум мигуьфди эз у:

— Чуьни? ХьӀк туьре вор ди эзинжо, мешет месох, бигьил нубогъой мере сохум...

Чорей ШевеньӀ нисе бирембу, гирисдени бире, у мивадарафд э у хунейге. Оммо у метлеб хундеи-нуьвуьсдеире хуте биреире нисе шендембу. У мивегирд гозите ве э келе хьӀрфгъо денишире, угъоре шекуьл микеш э дефдер. Шохьонгум Евдо оморенге, ШевеньӀ мипуьрси эз бешу мӀгӀӀӀной энугъо хьӀрфгъоре. Омбаре вӀхдгъо Евдо уре пиш сохде, мигуьфди:

— Бигьили мере нуьшуьм, мере дуьл туь нисди...

Оммо кими вӀхдгъо у андуьрмиш мисохд э ШевеньӀ мӀгӀӀӀной

хьэрфгьоре. ГӀэре-гӀэре Шолумиш, кеф ю хуб бирембугьо мэхьэл, андуърмиш мисохд э у мэгӀэной хьэрфгьоре.

Э гьечиревоз Шевеньё екем хуте биребу десхэтире ве лап домундс-домунде кем-биш гофгьой гозитеш хунде дануьсдембу.

Шевеньё суьфделе э хьофди пой донореду, кейки хьэлово бисдо э бебешу, юре э школа нуь гуфдире. Ёвдо гьелемеле э герде не вегирде. мигуфди эзу: «Туй гьеле чуйклен, хэлеф ме, туйре гьеле нивегируь» э школа».

Ёвдо, денишире виниренге, ки Шевеньё сер-гуш юре эдей берде, огол зере Шолуме, мугу:

— Ги митрик энире, ире бер себэхь э школа ни.

Себэхьимуьн Шолум гьул Шевеньёре гирде, берд э школа. Шори Шевеньёре гьэдер небу. Чорей энунд мибисдоге эз хуне э школа э рафдеки вежесде-вежесде мирафд. У э сара балай хуьшдеревоз, хуьшдере вешенде-вешенде эдембу рафде рэхьэ.

Шолум Шевеньёре э кабинет директор школа диловунде, гуфдиренге метлеб хуьшдере эйчуь омурдиге Шевеньёре, директор дениши гьевел э Шолум, песде э балай Шевеньё, гьич э метрикиш не денишире, мугу:

— Дедешмуре, хэлефме, э гуфере дие гӀэил дери?

Шолум, не варасире метлеб гофгьой директоре, жугьоб до:

— Дери.

— Гьечуьниге, бура у гӀэиллереш биёр, песде гьердуьре э еки мивегирим, хэлеф ме.

Энжэгь имогьой вараси Шолум мэгӀэной пуьрсуьш директоре. У могьбул бире, гьул Шевеньёре гирде, ведиромо эз кабинет.

Эз школа э хуне э рафдеки, Шевеньё зар доно гирид. Э гӀэрсгьой Шевеньё денишире, чумгьой Шолумиш гӀэрс бисдуруьт. Угьоре е би-ней коре не дануьсдегоре одоми мивиниге, гьечи мидануьсд угьоре гьерки бисдош донори куфде гуфдире.

Пушой э богьчирегьо дарафде бу. У вэхди э богьгьо унгьэде корнисе бире. Омбаре колхозчигьо корсуьз биренуьт. Ёвдо э гьейву нуьшдешу эдембу чой хурде, кейки Шолум не Шевеньё, э чумгьой гьердуьшу гӀэрсгьо вери, оморе э пушой гьейву поисдуьтгьо.

— Чуйни, ки куфди ишмуре?

— Екиш, — мугу Шолум ве ихидилот сохд эри бебешу чуй гуфди-дириге э ю директор школа.

Ёвдо пейлей чой хуьшдере норе, гьул Шевеньёре гирде, рафд э школа. У э школа оморенге, директор э кабинет недебу. Угьо поисдуьт э гьейвуй школа э гузет, те директор оморе. Звонок зенг зере бэгьдо, эз классгьо ведироморуьт суьфде гӀэилгьо, песде учительгьош.

Эз е класс ведиромо е дуразе балае мерд, э дес ю дефдергьой ученикгьо дери. У куьнд оморе, руз эхэйрбу доре Ёвдоре, пуьрси:

— Хэйр гердо, туй инжо поисдей?

И мерд бу куьгьне дусд Ёвдо, еки эз суьфден учительгьой школагьой Дербенд Юханан Пинхасович Пинхасов. Ёвдо, ихидилот сохде бэгьдо гьозие-гьэдере, мугу:

— ГӀэил зиреке гӀэили, кем-биш хунде-нуьвуьсдеш дануьсдени, эз гозитгьо хуте бири, сер-гуш мере берди, э школа ни эдей гуфдире.

— Гьери кешит э мереве, — мугу Юханан Пинхасович.

У деберд угьоре э класс, нуьшуьнд Шевеньёре э парт ве гьишд нуьвуьсде гьерчуь бисдош.

— Гьери нуьвуьс, чуй дануьсдеге туй нуьвуьсде.

Шевеньё, гӀэйбе-гӀэйб, десгьор лерзире-лерзире э дирдиревоз, эз келе хьэрфгьой гозити нуьвуьсд «ВАТАН СОВЕТИ».

— Молодец! — мугу Юханан Пинхасович, — Туй бура, Ёвдо э кортуй, эри гӀэил книг-дефдер, гьэлем — ручкеюре восдо, себэхь э гьемме герекиревоз фуьрс э школа. Э директоревоз ме гоф мисохум, туй олхоин бош. Имбуруз мунугу э киме, э класс ме михуну...

5. КНИГ ЕНЕБУГЕ ТУРО

Пушоте гуфдире омorigьоре хуно Нисим не Ёвдо гъуншигъой еки бируът. Угъо, эз у руз э товун «Дуъм гъупии» женг гирде бэгъдо, э еки гофи не бируът.

Коргъой гуфдиренигъоре хуно «Келе-келеи, гІэил-гІэили», келетегъо гъэгъри бу гуфдире эз еки, беге гІэилгъо варасирени биней энугъоре.

Бебегъошу гъэгъри бируътгеш э еки, Содугъ не Шевеньё гъэгъри нэ бируът эз еки, угъо дусдгъо бируът, гъеммише эеки вози мисохдуът, э хунегъой екиш дарафде-дироморе мисохдуът.

Нисим Содугъэ норебу эри хунде э нубохунде э кин раби. Оммо Содугъ виниренге, хъэрмэхъгъою, омбардекиш э школа хунде, хъэлово бисдо э бебешу, юре э школа нуь гуфдире. Содугъ — Содугъ бисдо, Нисим — Нисим, омо Содугъэ э школа Нисим не но. Содугъ э нубо хунде рафдембугеш, дуьл ю э хунде не вебу. У гъичиш нисе дануьсдембу. Рабире хундеи ве дануьсдеи Содугъ герек небу. Уре хундеи энугъерек мибисдоге, у мигуфди э Нисим зобу хундеи Содугъэ. Уре герек бу пул, комиреки гъемме мегъ овурдембу Содугъ. Унегуьре Нисим нисе дануьсдембу зобу хундеи Содугъэ. Бебешу э хуне дебирембугъо мэхъэл, Содугъ мивено э гъужогъ туроре, сере жумунде: «новорих» сохдере хуно, ловгъореш мижумунд, мигуиге эз расдекиш эдей нубогъоре хунде, оммо ю гъичиш нисе дануьсдембу. У гъемме руз эз нубохунде оморенге, мида-рафд экин Шевеньё. Шевеньё нубогъоре э сохдеки, Содугъ минуьшл э ён энугъе хуте мибисдо хунде-нуьвуьсдере. Э гъечиревоз эри энугъе хундеи эдембу руз-беруз лап ширин бире.

Содугъ, денишире виниренге, ки, ю чуьш сохдге, бебешу юре э школа нисе норе, чорею не бисдо, минет сохде э Шевеньё, мугу:

— Гу э лелей Ёвдо э ме кумеги соху, нуь мере э школа.

И ихдилоте Шевеньё гуфдиребу эри Шолум. Шолум нуьшдебу э ён бебешу, эдембу ихдилот Содугъэ сохде, Шевеньё, сумке э дес дерн, эз школа омогъо, э уревоз э хуне диромо Содугъиш. Эз герден Содугъ дуьлу бу тогъор «телмуьди», э гъэриш комики дебу е келе туро. Э пойгъой энугъе вебу куьгъне, жундуре пойвокугъо, э тен ю пелуь-пелуье парталгъо. Сер-тен сер-сенбол Содугъэ диренге, Ёвдо мугу:

— И чуьни и кук Нисими э и жундуре парталгъоревоз?!

Гъеебо, гоф энугъе бурра, Сенем, зен ю мугу:

— Угъо гъеймогъой косибуът.

— Пулгъой энигъоре чуь бири эз бебешу мундигъоре.

— Туь нисе дануьсде беге, э сер чи — чи не омоге, темиз мибугъоре....

Гуфдиренуът зенгъо женгесуре одомигъоют. Эз е тараф у гоф дузи, эз ее тарафиге вегирде виниримге, е мердиш не е хэгъер-бирориш угъэде э гъэвл зенгъо нисе расиренуът, чендгъэдер э гъунши еки зигъиютгъо зенгъо расиренуътге. Шуьвергъой эн Сенем не Мирвори э еки женги бируътгеш, угъо эз песигъо дусд биребируът эеки ве дуь эри еки дерд-фикир екире ихдилот сохдембируът.

Нисим нисе дануьсдембу эхи сохде дерд богъгъо-хунегъошу эз дес ю вадарафдеире ве у эри хуьшде хуьрди хъисоб сохдембу эри хуькуьмет совети э е жерге э фэхълегъо, «косибгъоревоз» жофо кеширеирс. Екиге у жофо кешире хуте не биребу не хундеиюш небу уре, бурав кор десхэтиире соху. Суьфдеи салгъо хуькуьмет совети оморевугъо у хурде гешдембу ве имид бу уре, ки гъоргъой бисдош тозе хуькуьмет венгесде миёв ве богъгъо-хунегъо э ю мирасуь. Песдегъо, пулгъо ве суьрхгъой бебешу варасенге, у варасики, нисди гуфдире ужире гъувот, комики дануь чарунде девр советире. У домунд э фикир чуь соху — чуь не соху. Варасирембугеш, уре фэхъле бире нисе воисдембу. Оммо кифлет эдембу эз дес рафде.

— Пери Мирвори е гъоб гЮрд эри гъэрд сохде диромореву,— мугу Сенем ихдилот хуышдере варасденге.

— Дори?

— Эри.

— Лап хуб сохдей, э Нисим гуьре сохде герек нисди, эри эну гІэилгъо тэхсиркор нисди. Чутьтам сохим? Кумеги сохде гереки небуге гІэилгъо эз дес мирав. Оммо э уревоз гоф сохде четини, мивэхизуь женг мигируь.

— Женг гирдге, миведирой, миёй.

— Гъери винуьм э председателевоз меслэхъэт мисохум.

Себэхьимуьн эз кор оморенге, Ёвдо э хуне не дарафде, дарафл э лой Нисимгъо.

— ГІэмел миёв дироморе? — мугу у эз Мирвори.

— Эри, эйчуь гІэмел нисе оmore, дино гІэилгъой туь муно, Нисимиш э хуне дери.

Гоф энугъоре шиниренге Нисим э гъейву ведироморе, мэхьтел бирере хуно, мугу:

— Ёвдо, чуьни, беге эз ме зобуне гоф-чи шиновусдей?!

— Нэгі, нэгі, ме эри эну коргъо не дироморем, мере э туьревоз де гофигеи, гІэмел миёвге.

Э хуне дарафде, нуьшде бэгъдо, Ёвдо ихдилот сохде эри Нисим метлеб ю диромореире, мугу:

— Ме э председателевоз гоф сохдем, биёругу эрзо дуьгуь, мугу, мивиним гоф мисохим э членгъой правленнеревоз, песде миним пуьрсуьше э общи собрание.

Эз э хуьшде домундеи Нисим, Ёвдо варасики, уре хъэз нисе оmore э колхоз дарафдеи.

— Туьре э хуьшде ёзугъ нисе оmoreге, э гІэилгъо биёвгу, угъо келе биренге, тэхсир ишу э беде рэхъ офдореире эз екиш нижуру, туьре тэхсиркор мисохут...

Э общи собранией колхозникгъо хуьжетгъо омбар бисдоруьт. Екиш е хубе гоф не гуфди, эз зобунигъоре бэгъэй. Гоф сохдеигъо евош бире бэгъдо, председатель колхоз мугу:

— Хьовиргъо, иму одомигъой советиним. Иму имбуруз Нисиме э колхоз не вегирдимге, кифлет эну эз дес мирав. ГІэилгъо чуь тэхсиркори эри бебегъо сохде коргъо. Эз елойге вегирде виниримге, бебей Нисимигъо келе гЮшириш не бири, миёнее одоми бири ве гьемчуьн э фэхъле гужиш не сохди. Дузи Нисим екем шулухигъо сохди, ме эдее диренуьм уш изму варасирени хуби-зобунире...

Эз собрание оморенге Ёвдо, теклиф сохде Нисиме, деберд э лошу. Угъо э хуне дироморенге, Ёвдо, мугу эз Сенем:

— Дара эз гьомбор е гирфинке шороб дирувун, Мирвориреш огол зе екем хурим эз шори эни кор.

Э сес энугъо эз доруни хуне ведироморуьт Содугъ не Шевеньё.

— Туь чуь сохде инжо гъурумсогъ, — мугу Нисим эз Содугъ.

— Эдей нубогъо хунде, — мугу Ёвдо, — э Шевениёревоз.

— Беге Шевеньёш э нубохунде рафде?

— Нэгі, э школа.

— Содугъ э кин раби хундеки...

— Содугъ, гъери биёр е-дуь гоф хун эзу турой туь,— мугу Ёвдо.

— Ме туро хунде нисе дануьсденуьм, лелей Ёвдо, — мугу Содугъ терсе-терс, — воисдениге книг хунум.

— Дне ме рабире пул эйчуь доренуьм эзи хьол-руз ме бурра,— мугу Нисим екем хуььршлемиш бире.

— Рабире пул кеми гуфдире, — мугу Ёвдо. — Э гІэил гоф месох. Туьре вою гуфдире, гъейсэгІэтине девр гІэиле э нубохунде норей? Ружберуз э кин раби эри нубохунде рафдегоре гІэилгъо эдете кем биренуьт. ГІэиле э школа норе гереки.

6. ГЛОВЧИГЬО

Гье эз суьфден рузгьоревоз, кейки Нисим сер гирдебу э колхоз эри кор сохде, у варасики, ю келе егІэлмиш бири гуфдире, теимогьонин э колхоз эри не дироморен.

У эдембу дире э чум хуьшдерево, чуьтам колхозникгьо эз дуьли жофо кеширембируьтге э колхоз, деде гІэиле доругьоре хуно дошдембируьт угьо тегьенгьоре. Тегьенге дошде, онгур веровунден гьелбет асанте кор нисди.

Гье эз поизи сер гирде оmore жофой бегьер эн биьвгьо сал. Эи суьфде кор сер гирде оморени эз богьгьоре гІов доре, пезде тегьенгьоре бурра, тегьенгье вечире, бил зере ве диеш. Ижире тегьер гьуллугь сохдениш гене дур писе сохдембу эз тегьенгьо гІэзоргьоре. Увэхдигьо гьеле дермугьой химиен, е эз капарус бэгьэй гьеле гьичиш небируьт. Унегуьре суьфдеи гІэзоргьой тегьенгьо сер мигирдуьт э тегьенгьо зарали зерере гьеле эз сер васал пушой чуьмегьо лов бире эз хори куьрмгьо миварафдуьт э лугьегьой тегьенгье ве михурдуьт чуьмегьоре. У тегьенгьо, э комигьоки куьрмгьо варафдембируьт эз угьо е гуьле онгуриш вегирде нисе бирембу.

Колхозникгьо кутукгьой тегьенгьоре михорусдуьт э тихьэе кордегьоревоз ве мизеруьт клей, э клей вогосире куьрмгьо зеверо неваравт гуфдире. Клей кумеги мисохд те хуьшгь бире. Клей хуьшгь бире бэгьдо куьрмгьо гене сер мигирдуьт эри варафде зеверо ве хурде чуьмегьоре. Увэхди колхозникгьо сер мигирдуьт эри куьрмгьоре вечире эз чуьмегьо. И кор гурунде кор нисди, оммо четини. Э и кор фикир дорегор, мидануьчэнд десгьо ве чэнд чумгьо герекиге эри фегьм сохде гьер чуьмере ве вечире куьрмгьоре.

Не денишире э четинигьо, колхозникгьо мивеноруьт гьемме хьэрекетишуре эри гьовхо берде э гьэршуй гІэзоргьой тегьенгьо. Эри куьрмь вечире угьо мибердуьт э богьгьо неки зенгьоре, гьемчуьн гІэилгьореш. Колхозникгьо чуь хьэрекетигьош мисохдуьт эри зиьд сохде бегьер онгуре. Э негьогь небуки, гьеле дегь салиш небу колхоз Евдойгьо бине норе оmore, колхоз — миллионер биреbugьо.

Нисим, диренге э чуьжире хьэрекетиревоз жофо кеширеге колхозникгьо, уре гІэйб оmoreмбу эри ю пушоте сохде коргьою. Кими вэхдгьо у, эз гІэйб, э сифет колхозникгьо денишире нисе дануьсдембу. Эзуш бэгьэй у келе пешмуни кеширембу гье эз суьфдеи салгьо э колхоз эри не дироморени. У хьэрекет сохдембу эри хуб кор сохде ве бирмунде дуьлтемизи хуьшдере. Колхозникгьош варасирембируьт ки, Нисим хуьшдере кеширени гуфдире эри пушоте сохде коргьою ве унегуьре угьо хьэрекет мисохдуьт эри дорихмиши не доре уре ве хьисоб сохдембируьт чуьн хьэрмэхь ишу. Ижире тегьер юре гьобул сохдеире дире, у мивено гьемме хьэрекети хуьшдере э сер кор.

Е салиш небу э колхоз кор сохде, у бисдо еки эз жоборде ударникгьой колхоз. Хьэрекети энуре дире правлений колхоз но уре э сер гІовгьо. У неки миьсд денишире э кор гІовчигьо, хуб гІов дуьт гуфдире богьгьоре, гьемчуьн миьсд денишире э вэхд ю гІов хьэрзо доре биьв гуфдире.

Рузгьой поиз бу. Нисимигьо эдембируьт богьгьоре гІов доре. Е рузгье эз хуьше гІов бурри. Нисим варафд э берей гІов. Мивинуь кините берей эн богьгьоре селт сэхд сохди. У берере вокурде вогошд. Себэхьимиуьн у мивинуь гене гІов бурри. Гьечи гирошд се руз, у мивокурд гІове, киниге сэхд мисохд. У э и кор мэхьтел мунде, ихдилот сохд и коре эри агроном колхоз.

Агроном колхоз, эшкенези бу, Арон Гринзайд. Уре пушой академией хоригьуллугьсохире варасде, эри бэхш вегирдеи э революционни кружокгьо эз Петербург фуьрсоребируьт э ссылка э Кавказ. У гьисмет биребу э Дербенд. Э Дербенд у зу хуте бисдо тегьергьой зиндегуни татгьоре ве жофо кешире э богьгьой гІоширгьо бисдо еки эз хубе богьдор-

гъо. Э у гьемчуьн кумеги сохдебу э академие хунде пубогъо, у бисдо данандее богъдор. Увэхди гьеле агрономгъо не бируьт. Унегуьре Арон чуьн данандее богъдор ве еки эз биненорегоргъой колхоз бу гуфдире поре оморебу агроном. Эзуш бэгъэй у бу жигегир председатель колхоз. Арон Гринзайд э гъэриш эн ченд салгъо э гIэрей татгъо зигьисдеи неки хуте биребу гIэдотгъо ве хосиетгъой энугъоре, гьемчуьн хубе тегьер дануьсдембу зугъун татиреш. Энжэгъ кими гофгъоре у екем дуз нигуфди, ширин зугъун мигуфди. Меселен, э жигей ченэх, мигуфди чонох, э жигей гIэребе — араба. Оммо омбардеки гофгъоре лап темиз дануьсдембу. Арон Гринзайд, хэйли фикир сохде бэгъдо, мугу:

— Хуби, Нисим, себэхь мурайм гьердуйму...

Себэхьимуьн торики-товуши, Нисим не агроном э гIэсбгъо венуьшде офдоруьт э рэхь. Угъо оморе э ён берей гIов расиренге, мивинуьт еки э кул гIэсб вери эз ён бере эдее фураморе. Нисим шинохд у мерде. У бу гIовчи колхоз, богъгъой комики бируьт э гъунши богъгъой колхоз Нисимигъо. Нисим, руй бире э кин энугу, мугу:

— Гъунши, туьни гIов имуре и рузгъо сэхд сохденгъо.

— Гьелбет, менуьм, — мугу гъунши э гъуччиетиревоз.

— Эйчуй эхи?

— Ебо иму гIов дим варасим, песде ишму гIов мидит.

— НэгI, — мугу Нисим, — э гьечуревоз кор нибу, бэхш сохим гIове, ниге э лошму буравгу, ниге э лойму, ишмуш гIов дит евош-евош, имуш.

— Туь эз кеево сэхьиб колхоз бирей, — мугу гIовчи энугу колхоз э хуьършевоз, — куьгъне кулак?

И гофгъо э Нисим лап гурунд кори сохд. У гъэгър вечире, уре воисд эз кул гIэсб фурав, кешуй гъуншире фушенуь эз кул гIэсб ве е-дуй синле венуь эзу. У пое эз зонгу ведешенуь гуфдире, эз лерз жендек ю, пою чемуьсде офдо эз кул гIэсб э гъэд малад, руй зверо. Гьеебо эз сер энугу сэгIэт рафде, ранг ю бисдо зим-зерд. ГIовчи энугу колхозиге не Арон оморуьт э ён Нисим, мивинуьт у мегьите хуно дегешди э гъэд малад. Арон э сер Нисим гъуз бире, мугу:

— Э Насим, мурди, имогъой мере гIовчи эзже миёв. Мурди Насим...

Гъунши рафде эз ерх э дуь пенжеиревоз гIов овурде, декуьрд э сифот Нисим.

— Видов гIов биёр, — мугу у эз Арон, — мурди, мурди, ире гьеле дерд мерд не гирди, дерд гIовчи гирди.

Нисиме э хуьшде дирувунде, гъунши эз гъул ю гирде, э пой вэхизунде, мугу:

— Бэхшлемиш сох, нехэбереки вадарафд эз лэгIэйме...

Угъо гIове э дуь бэхш сохде, вогошдуьт. Эз у рузевоз э сер Арон, лэгъэм варафде, колхозникгъо эзу э зарифетевоз мигуфдируьт: «Э Нисим мурди, мере гIовчи эзже миёв». Ароне эз у зарифетгъо гъэгър нисе оморембу, уре юреш хэнде гирдембу э гофгъой ю...

7. Э ГЪЭНОВГЪО

Эз расдекиш ихдилот гIов дорен богъгъоре четине ихдилот бу. Богъгъой колхозгъо сал-бесал эдембируьт знёд бире, оммо гIов оморембугъо эз куьгъне ерхгъой гIоширгъо лап кем бу, вес нисе сохдембу. И кор кеме четини нисе овурдембу эри гIовчигъой колхозгъо, э гIэрей энугъо омбаре хуьжетгъо бирембу э товун гIов. Кими вэхдгъо Нисим, неки рузгъо, шевгъош э хуне нисе оморембу.

Е руз шохьонгум Нисим, вомунде эдембу эз богъ э хуне оморе, агроном колхоз, э кул гIэсб вери, омо раси э у. У, эз кул гIэсб фураморе, дес Нисиме гирде, мугу:

— Шохьонгум эйхэйрбу, Насим, чуй хэбери, чуйтами коргьо?

— Четини коргьо, бирор, глов лап кеми, эдете екире хурденуьт гловчигьой колхозгьо. Текей мибу гьечи?

— Нисе дануьсденуьм чуй биё сохде биёвге, чуй чорейге эри эни кор...

— Ме дануьсденуьм чуй сохде герекиге, — мугу Нисим, — оммо терсиренуьм, мере дуз ниварасуьт...

— Чуй сохде гереки гу диё, э ме гу, меки туьре дуз миварасуьм.

— Эри эни кор энжэгъ е чорей, эз Самур те Дербенд тозе гъэнов векенде гереки, небуге гьеммише еклей-дуьи гье мибу. Эз Самур глов оворде омоге, шегьереш глов мибу...

— Гьуй, у келе кори, омбаре зэхьмет гереки эри эну. Унгъэде гьувот эзже омори имуре?

— Е гьеймон гьемме колхозникгьой шегьер кор сохдге, бегьем мибу мирав.

— Гьери виним, — мугу Арон, — норе гереки и ихдилоте э пушой горисполком...

Герме рузгьой гьеймон бу. И рузгьо э боггьо кор кем бирембу. Омбардеки колхозникгьо корсуьз бирембируьт. Угьо кура мибисдоруйт э хьэётгьо, э зир тутдоргьо, мидешендуьт полхолгьо, нимдергьо, минуьшдуьт э чой хурде, ихдилотгьо сохде, дуь эй еки овосунегьо хунде...

Е руз пишнеи Ёвдо не Нисим нуьшдебируьт э хьэёт Ёвдойгьо э зир тутдор, эдембируьт чой хурде. Е жогьиле колхозник, дироморе э хьэёт, мугу:

— Э лелей Нисим не лелей Ёвдо ишмуре э хьэёт контор колхоз оголи.

— Хэйр гердо, чуйни? — мугу Ёвдо?

— Нисе дануьсденуьм, гьемме кура бири гъэнов-гъэнов эдете гуфдиренуьт.

Угьо э хьэёт контор дироморенге мивинуьт, хьэёт одоми пури. Председатель колхоз, э гьейвуй контор поисде, эдембу гуфдире, чуйтам боггьо гловсуьз эз дес рафденуьтге, чуй хьуйжетгьо эри глов колхозгьоре бирениге ве екиге эри хурдей могьлуьгьиш э шегьер глов кем гьисдиаре. Пушой варасде у мугу:

— Хьовиргьо, лап мэГэнолуье ве герекие кори эз Самур э Дербенд глов овордеи. Колхозникгьой Дербенд биё венуь гьемме гьувот ве хьэрекетишуре чендгъэде эз дес ишу верома зу векенуьт гъэнове эз Самур те Дербенд!!!

«Зу векенуьт!» Асанти эри гуфдире. Уш увэхди, кейки не эксковатор, не гъэнов векенденигьо мошингьо гьеле не бируьт. Э куьндигьой дигь Магьарамкент, Ерэгъ Гъэзмелер гуфдиренигьо е чуйкле дигьи. Есер эз унжо сер гирде те Дербенд миёсд гъэнов векенде оmore.

Себэхьимуьн себэхьмунде колхозникгьой Дербенд, хьэлов-болушгьошуре, бил-лапаткешуре э глэребегьо веноре, офдоруьт э рэхь. И кор асанте кор небу. Колхозникгьо уре дануьсдембируьт. Оммо угьо эдембируьт келе шори сохде, чуйнки дануьсдембируьт и кор гьеммешуре герекие кори гуфдире. Унегуьре угьо мигуиге эри кор сохде нэгI, эри мигIид гирде эдембируьт рафде э гъэновгьо. Музикгьо эже, зерегорчигьо эже, ижире шор бируьт жэгIмет Дербенд у руз. Бейдоггьо э десгьошу гирде, вадарафдуьт колхозникгьо эз шегьер.

Э чум хуьшдеревоз не винуьгьо одоми, гьелбет нидануь, э чуйжире хьэвслуьиревоз жофо кеширембируьтге колхозникгьой шегьер Дербенд у рузгьо э гъэновгьо. Э билгьо, лапаткегьо, ломгьо, киркигьоревоз векенде оморуьт ченд ве ченд гьозор тонгьой хок, комики э несилкегьоревоз веберде омо зеверо э гьирогъ гъэнов. Дуь мегьиш не кеши гъэнов векенде омо.

У руз, кейки гьемме коргьо варасдебируьт, хэлгъ эдембу кура бире э ён чой Самур, эзже миёсд хьэрзо доре оmore глов э гъэнов. Ёвдо не

Нисимиш ихдилот сохде-сохде, эдембируът рафде унжо. Гъебо ки буге эз лой кемер э десгъоревоз чумгъой Нисиме сэхд сохде, мугу:

— Э Насим, мурди, мере имогъой гПовчи эзже миёв!

Нисим эз сес шинохд Севире, гПовчи э гъунши колхоз ишу бугъо колхозе. Чуьн куьгъне дусдгъо вохурде угъо э еки екире гъэл гирдуът. Севи э зарфетевоз куьгъне хъуьжете э ёр овурдебугеш, у бу эз шори. чуьнки угъо дануьсдембируът диё э гЛэрей колхозгъо у хъуьжетгъо нибу, имбуруз сер мигируь эри рафде э тараф Дербенд омбаре гПов тозе гъэнов, комики э гъувот гъул одомигъоревоз векенде омори.

Угъо гъеле эз Самур куьнд не биребируът, мивуьнуът унгъеде одоми унжо гъисди, эз гъэнов эри куьнд рафде жиге нисди. Суьфделе угъо гъэриш биребируът э жэгIмет, кимигъо гъеле оморе не расиребируът, хэлгъ гъеле десде-десде эдембу куьнд бире эз жэгIмет, кейки э сес музика гъэриш бире ведиромогъо келе сес:

— Ура! Ура! Ура!

У сесе гъово вегирде гъемме э лов гъэнов поисде колхозникгъо, вешендуът э келлей догъгъо. У бу сес келе бесгъуни жофо.

ЯКУБ ЯКУБОВ

РУШВЕ

(ОВОСУНЕ)

Е руш падшоґь хьэйвугьо гӀуьре-гъизмише аслан оґол зере назуре мугу:

— Эй назу, и се мегъи ме эз туь е гъэре кепик недирем. Эгенер туь э гъэд эн дуй мегъ эрме пенжсад монет неовурдиге, ме сертуьре эз гердентуь жейле мисохум.

Назу эз хьэлегигери суьпуьл ю жэгъуьсд, э жендек ю лерз офдо. У эз ки аслан ведироморенге лап э фикир домунд: эз же офуге пенжсад монете эри аслан, жун хуьшдере эри хилос сохде? И фикир э дуьл энү дерики, э пушой рэхь энү омо е ресторан вохурд. Назуре сэхд гиспе бу. Буй эн дэгӀэмлуье чигъо, эз ресторан оморембугъо, э вини энү верафдки, нешумой энү билбул бисдо, эз товун эн гьелебулеи эн асланиш фурмуш сохд. Назу эз рэхь бурмиш бире, дарафд э ресторан, гешд офд эжеиге кухни. Назу гьечи эз буй-бала, ранг-руй рач бу, ранги-беранг бу. Шефповаре эзу хош омо. Унегуьре уре пиш несохд эз кухни.

Гьечи е ченд руз назу хурде-хиси эри хуьшде, э ен герме печ дегешде. Е руз шохьонгум назу, шуьгъэм ю хуб сирои, кеф ю куьк, дегешдебу э ен герме печ, эдембу миже куфде, мивини шефповар парталгъой хуьшдере дегиш сохде, эдее э хуне рафде. Пушой э хуне рафде, у эз куьф хуьшде ведешенде е дегьире доно э зир эн е гьову э куьнж кухни. Гьечи е-дуь се гилейгеш назу вини и коре. У верасики, шефповар эри хуьшде э куьнж хуне э зир гьову е чуькле хэзинеле вокурди: у гьер шев пушой э хуне рафде инжо гъэзенж хуьшдере пэхъни сохде.

Е гиле нимешев назу эз сес эз хов хуьшде хэбер бисдо. Чумгьоре вокурде, мивини е келе муш э сер эн печ верафди, эдее остгъугьоре фуцире. Назу е хьэрой мегируь э сер муш. Муш эз хьэлегигери, мугую:

— Огъойме, назу, бовор сох, ме инжо и суьфдеи гилеюм. Мида-нуьсдуьмге туь инжо биреире, ме нидироморум. Э хотур худо бэхшлемиш сох.

Назу ховолу-ховолу, бигъгъой хуьшдере э зугъуневоз лисире мугу:

— Э кухни э биней буз ме э пудевоз гушд дерики, ме туьре никурум. Оммо ме туьре рэхьо мисохум э ижире шерт-игъролевоз: унжо э куьнж э зир хори пулгъо дери. Ме унжо дарафде нисе дануьсденуьм. У пулгьоре ведеше эзунжо биер ди э ме.

— Э сер чумгъойме, огъойме назу, — шори сохде мугу муш.

Муш гьеме пулгьоре ведешенде эз зир гьову овурд до э назу.

Назу пулгьоре гъундогъ гуьрде, дениши э муш, мугу:

— Туь метлебмере бегьем сохди — дие туь мере герек нисди. Эри екиш недануьсден и суре, ме бие туьре хурум.

Муш омбар минет сохд, назу кем шиновусд. Назу хурд муше. Пенжсад монет пуле шуморде вегуьрде, назу видовусд э кин аслан.

— Огъойме аслан! — мугу назу, — ме буйругъ-талаб туьре бегьем сохдем, ини веги эз ме пенжсадмонете.

Аслан пенжсад монете вегуьрд, э тэгънимиревоз доно э сундугъ, несде э лой назу чаруьсде, э гурунде пенжей хуьшдеревоз зе эз келлей эн назу, куьшде уре, мугу эри хуьшде:

— Бигъил негуют, ки аслан рушве вегуьрде, кес недануь. Э ижире кор шоґьод герек нисд.

АБРАМ АВДАЛИМОВ

МЕ ТУЬРЕ ГУЗЕТ МИСОХУМ¹

(ПЬЕСА ЭЗ ПЕНЖ ПЕРДЕГЬО)

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО:

Надя -- 20 сале.	Бинеми — 30 сале.
Юсуьф — 22 сале.	Оля — 24 сале.
Борис -- 24 сале.	Сипро — 55 сале.
Овшолум — 65 сале.	Лейтенант Довидов — 40 сале.
Анатолій — 28 сале.	Дуь милиционер.
Сергей — 20 сале.	

ЧОРИМУЬН ПЕРДЕ

Руз екшоботи. Хуней Надяйгьон. Перде вокурде оморени э мэгни Надяревоз.

Надя. Диренуьм э гьово тэхьное парандере.
Енебуге э асму тов доре астараре,
Э хумней эн угьо э пушой ме оmore чигьрет эн ёр,
Сес юш эри ме г'ээиз гьисдигьо.

Гуфдиренуьт бурлиянт гьисди эз гьемме бугьолуь,
Енебуге пул бугьо гьисди гуфдире мозолуь.
Эз бурлиянт ве молгьо гьисд эри ме бугьолуь чигьрет ёр,
Соей юш эрме г'ээиз гьисдигьо.

Ой худо, бегем инсон нигьэдеш ихьдиборсуьз бирени? Расде гуфдире бебей э метелегьо, ки э мерд имиде беседе нибу гуфдире, угьо ихьдиборсуьзуьт гуфдире.

Дере куфде, дироморени Томор.

Томор. Руз туь эхэйрбу, хэгьер.

Надя. О.. Томор, туь хош оmoreй, гирор нуьш. (*Гьэл гирде Томоре, нушундени*). Чув хуб бисдо туь оmoreи, дуьл ме имбуруз лап гурунд бири мунде.

Томор. Э жигей шори сохде, дуьл туь гурунд эри чув бири? Ме эз туь шори сохденуьм ве хосденуьм жунсогьи ве келе барасигьоре э кор. Сирот туьре э газет дирем имбуруз, шор бире.

Надя. Согь боши. Эз коргьой туь чув хэбери, чуйтами бригадей туь имисал? Хэйли вэхди екире не дирейм. Бэхшлемиш сох, Томор, мере минкин нисе бире эри оmore э кин туь. Шиновусдем коргьой туь имисал екем пушо рафди гуфдире!?

Томор. Эз порине хуби. Ме имисал гьемме хьэрекетигьой мере венорем э бригадай Егьутил эри расире.

¹ Суьфден се передере хунит э альманах 1974-муьн сал.

На д я. Корсохгьой энү желдуът, унегуьре бригадай энү гьемнише суьфден жигере вегирде э завод.

Томор. Имисал белки бригадай ме вегирд суьфден жигере.

На д я. Туь дилбоше, желде духдери, Томор, хосденуьм эри туь хуше рузгьой зиндегунире. *(Пешму бирере хуно, ох кеширени)*.

Томор. Надя, чуьниге туь имбуруз пешмуре хунон, **могьбули, ме** туьре гьич гьечи пешму не дирем.

На д я. *(Томоре гьэл гирде)*. Ме миёсдуьм гьуш бире, мере миёсде гьэнетгьо вебире, пар зере мирафдуьм э дуре шегьергьо!

Томор. Варасиренуьм туьре, пар зере мирафди э Ленинград.

На д я. Ёгьин э Ленинград эри чуь, туь мунош?

Томор. У чуьнки лап раче шегьери, эз гьемме шегьергьо рачи ве э унжо зигьисденуьтгьо одомигьош омбар мигьровуне одомигьоют, еки эз одомигьой энү шегьер гьисди гьэзизе севгил туь, Юсуьф.

Надя сере гьуз гирде, гоф нисе сохде.

Томор. Дуьл туь гурунд бисдо ме нум Юсуьфе гирденге? Тэгьиди месох, эизуригьо миёв, омбар не мунди.

На д я. Хосденуьм эз туь е гофиге сох, дуьл ме гьечинигеш яралуьни. Ме сер мере вир сохдем, нисе дануьсденуьм чуь сохумге. Мере динж нисе гьишденуьт...

Томор. Варасиренуьм туьре, туь гьеймогьой э келе женг дерн э бебе-дедей туьревоз. Оммо угьореш гьэиб сохдени нисди. Борисиш усоле гьэил нисди. Рач геймиш бире, юш раче жовони, эгьуьлменди, тэгьрифлуьш гьисди э гьэрей хэлгь.

На д я. Весси, весси тэгьриф дорейгьо, мере е дуьли, ме э гьэд дуьл ме дусди е одомире дошденуьм, комиреки хосденуьм эз жун меш зиёдте, оммо ю... *(гирисдени)*.

Томор. Надя, чуь бири туьре, хосдениге диеш хуб, ки мидануь туьре э гужевоз э шуьвер доре. Кире ихдиёри сэхьиб дуьл туь бире?

На д я. Томор, дануьсдени чуьниге? Ме и се сали гьич э герде не вегирдем эри э шуьвер рафде, чуьнки мере имид бу э у, ме гьечи дануьсдембириуьм у мере омбар хосде гуфдире, оммо ю... *(гирисдени)*, э гоф хуьше дургу ведиромо. Имбуруз песини рузи, дие мере зугьу нисди ве ихдиёриш нисди эри нэгь гуфдире. Текей инжимиш сохум и фэгьиргьоре, мере езугь оmore э бебе-дедей ме, гьеле е шори не дирет угьо. Угьо гьечинигеш езугьуьт, дуь бирор ме рафд не омо эз довгьо. Дие ме эз гоф энугьо вадарафде нидануьм. Ох бейбофое, Юсуьф.

Томор. Надя, весси, дуьл мере хьэл месох. Гу очугь чуь бириге?

На д я. *(Дорени когьозе э Томор)*. Ги, хун виниш, эзи е мегь пушо оморигьо когьозе эз Юсуьф.

Томор. *(Хундени)*. «И песини когьоз мере гьобул сох, хосденуьм эз туь дие сер мере э у дургуне муьгьбетгьой туьревоз гьэриш месох, весси фурмунде оморемгьо э мэхьэнефе зугьун туь, и песини когьози нуьвуьсденуьмгьо эри туь. Юсуьф...» И чуьтами кори?

На д я. Эз и когьоз оmore эйло, дуь когьоз фуьрсорем, жогьоб когьозгьой мере нисе фуьрсоре.

Томор. Дениш чуь бейбофое одоминиге?!

На д я. Э гуфдирей туьревоз, кини тэхсиркор?

Томор. Гьелбет, Юсуьф.

На д я. Ме эри гьеммей эни коргьо дедеймуре тэхсиркор сохденуьм, не гьишд мере рафде э уревоз, эз институтиш мундуьм. Вединики у имогьой мере гьобул нисе сохде, у духдири, ме екиш.

Томор. Туь не шиновусдей беге, чуьтам гуфдиренуьтге э метелегьо: «Дусд дор у одомире, эгенер уш туьре дусд дошдениге».

На д я. У гоф туь дузи, мэгьлуьм бирени у мере нисе хосде. Хуб, ме имогьой чуь биё сохум? Уре эз ёрме ведешенде мидануьм ми ме?!

Томор. Веги хуышдере э дес, ведеше муыгьбет энуре эз дуыл туь.
Надя. Ме дуыл мере буйругъ доре нисе дануьсденуым. И чуй кор
бисдо э сер ме омогьо... (*гирисдени*).

Томор. Туьре дердежер бире, муьрде воисде? У туьре не хосденге,
туь эри чуй...

Надя. И Борисиш дес нисе вегирде эз ме, имбуруз гене илчи оморенини. Мере нисе воисде э шуьвер рафде те Юсуьф омор, оммо дедейму угьоре гоф дори.

Томор. Сер ме эз туь нисе вадарафде. Инжо очугъ эдей мэглуым бире, ки дие Юсуьф тэхьно ниёв, дие туь хуышдере эри чуй дердежер сохде, дие эри чуй денишире э у. Не хуышдереш гIэзиет меди, не сэхьибгьой туьреш. Фурмуш сох бура уре, эз Борис хубте уш нисди. Небу дие хуышдере хуьрд сохде эри энугьоз нуьвуьси. Духдер биё хуышдере гурунд гируь. ГIэруьс бире, рафдиге бегьем фурмуш мисохи.

Надя. Туь дузи, оммо мере воисдени те Юсуьф омор э шуьвер не рам, бигьил у хогьугу екигере. У оморенге, ме мирам мипоюм э пушой ю, тиж миденишуьм э чумгьой ю, мугуюм туь бейбофои, эжи дие шовгIой туь, ме э гоф ме дуз ведироморем, оммо туь... Гьери винуьм у чуй жугьоб мидуьге...

Томор. Надя, мере э туь гуфдире нисе воисдембу, оммо имогьой эдем гуфдире, меш шиновусдем Юсуьф унжо зен хосдеире, гуфдире-нуьтки угьоре гIэилиш бири гуфдире...

Надя. И тозе хэбери. Эз ки шиновусдей и тозе хэбере?

Томор. Э бригадей ме кор сохденигьоз зен эдембу гуфдире. У э гьунши Борисигьоз зигьисде. Эдембу ихдилот сохде, ки духдер хэлгьэш чумерэхь гьишди, э шуьвер нисе рафде э у гуьре. Ме куьнд оморенге, гофе бурри рафд, чуйнки у дануьсдени ме хэгьергили туь биреире.

Надя. Ме э у гофгьоз бовор нисе сохденуьм, оммо туь миёсди пуьрсире ве эхир юре дануьсде.

Томор. Ме пуьрсирем, у гьеммере гуфдири эри ме, оммо мере нисе воисдембу туьре дуьлхуьрд сохум...

Надя. (*Куьнд омор, гьэл гирдени Томоре*). Хосденуьм эз туь, гу чуй гуфдириге, небуге гьэгьери мибошум эз туь.

Томор. Ме эзу пуьрсируьм, мугум туь эзже дануьсде и коргьоре, туь дирей небуге шинирей? У мугу ме не шинирем, энжэгъ у Юсуьфе диригьоз одоми, бирорзорей мени э Ленинград зигьисде. У э отпуск оморенге, ихдилот сохди эри энугьоз.

Надя. Сер ме диеш гьэриш бисдо. Ме э гофгьой хэлгь бовор ни сохдуьм эгенер ю хуышдению нинуьвуьсдге эри ме ижире когьозе. Хуб, Томор, у зен чуй одомини, эз Борисигьоз мирос бирени?

Томор. НэгI, энжэгъ э е мэхьэле зигьисденуьт. Надя, туь гьэлет мебош, ченд одоми диромори эри туь, гьеммере вогордундей э хотур Юсуьф, песде пир биренге, кире гереки туь? Ки михогьу туьре? Эри чуй гьэгьэр доре бебе-дедей туьре, езугьы э угьош. Угьоре, эз туь бэгьэй, екиш нисди, бигьил те чум энугьоз рэхьоз гьисдигьоз шори туьре винуьт. Юсуьф хунде, варасденге, дие инжо ниёв, олхоин бош...

Надя. Ой Томор, дие мере гоф нисди эри гуфдире.

Дироморени Истир, э дес ю гьэрзинке дери

Томор. Руз туь эхэйрбу, холей Истир!

Истир. Эгьуьбет туь эхэйрбу, хэлеф ме, эри туьш нике гьисмет ведирово, имбуруз Надяре эдее э шуьвер дореним.

Томор. Омборек бу, холей Истир, мозоллуй гердо. Эки дорейт?

Истир. Э Борис кук Сипро. Хубе гIэили?

Томор. Эри, лап хуб. (*Эз Надя*). Туь гьич э меш не гуфдири.

Надя. Э меш екиш не гуфдири, не ме э шуьвериш нисе рафденуьм.

И ст и р. (*Зерени занигьоре*). Гене сер гирди гофгьой гІэили туьре? Ой худо, гІэжел ди мере. Э жун гьоврей бебей ме ме хуьшдере микуьшуьм, пезде винуьм э чуь руз мундениге туь. (*Э тараф Томор чаруьсде*). Э Томор, гьурбун туь гердом, э сер деша ире. Соймиш сохде кук эни э Ленинград зениш хосди, эри эни дие когьозиш нисе нуьвуьсде, дис и эки денишириге ме нисе дануьсденуьм. Худо гуж сохо э гужки дуь кук ме. Ченд одомигьоре вогордундем. Гьемме нике рэхьгьой хуьшдере гьэллет сохд. Хэлгъ гьерки е гоф эдей гуфдире. Бебешмуш визор омори эз дес туь.

На дя. Бебе эз ме визор не омори, бэхшлемиш мисохи э руй туь эри гоф овурдеи, у эз дес туь визор омори, туь гуш энуре бердей, кей Надяре э шуьвер мидим, кей гІэруьси мисохим гуфдире.

И ст и р. Чуьтам не гуьм, туь имогьой бисддуь сале духдери, мешки нечогъэ зенуьм, мере воисдени, те чум иму рэхьо гьисдигьо, дуьл ме эз туь динж бу, пезде муьрдуьмгеш гьэйгьу нисе кеширенуьм.

На дя. Ме э шуьвер нисе рафденуьм, нисе воисдеге ишмуре гьич э хунеш ниём, гье э завод э общежитие мипоюм.

И ст и р. (*Зерени занигьой хуьшдере*). Элле... Бебей ме вой, мере биёбур сохде, ги-ги микуьшуьм хуьшдере (*офдорени э хори*).

На дя. (*Тик гирде дедешуре, гирисде-гирисде гуфдирени*). Дедей, жон дедей, туь эз гьемме ширини эри ме э дуьньёгъ. Ме эри туь жун мереш гьурбу мисохум, оммо дануьсде бош дуьл ме мере рэхь нисе доре эри э шуьвер рафде. Бирени вэхдгьо дуьл одоми э одоми мэгІлуьм сохдени э сер ю биё биёвгьо коргьоре. Ме дануьсденуьм, эге ме э Борис э шуьвер рафдуьмге, не е хубе руз, не е ники нивинуьм... (*Овурде дедешуре, нушундени э сер диван*).

И ст и р. Жон Надялей ме, гьэдой туьре вегиром, биё сенгъэ эз домун туь ше, мере дердежер месох...

Дироморени Сипро.

С и п р о. ГІэмел миёв дироморе? Руз ишму эхэйрбу, гьэбиле!

И ст и р. Эгьуьбет туь эхэйрбу. Хош омори, софо овурд, гирор нуьш.

С и п р о. (*Нуьшдени э сер диван, дениширени э тараф Надя*). Чуьтами кеф туь, гьэдой туь э ме? (*Эз Истир*). Ранг эни гьечи зерд эри чуьни?

И ст и р. Хиники расири э ю.

С и п р о. Холуй туь муно фикир мекеш, эз шори хуб бош бура...

Надя гофгьой Сипроре гуш не гирде, э Томоревоз гьулегьул доноре, дарафденуьт э доруни хуне.

С и п р о. Дуьшме миро ире, и хэре гІэил имбуруз, э жигей дуьлшор бире могьбул эри чуьни?

И ст и р. ГІэйб оморе гІэиле дие, лап гІэйбкеши.

С и п р о. Гьэйгьу нибу, гьеле э меревоз хуте нисди. Ебо э шорникиревоз кей миберуьм ме уре? Мере воисдени гье и мегь гІэруьсире нушуним. Чуьтам оморе эри туь, гьэбиле?

И ст и р. Э товуней гІэруьси, гьэбиле, э Овшолумевоз гоф сох.

С и п р о. Гьечуниге, э товуней гІэруьси мердгьо ишу гоф мисохут. Пул рэхьи герекиге, ченд гьэдер воисд э сер чумгьой ме.

И ст и р. Элле, и чуь гофи туь гуфдирени? Омон гьич нум зну гофс меги. Овшолуме эзу куьгьне коргьо гьэгьр оморе. Товуши чумгьойму е духдери, гьисд-нисд иму гьемме эри знуни, небу дие у гофе гуи...

С и п р о. Бошгу-бошгу, жон гьэбиле, эгенер герек нисдиге, ни гуьм. Хуб, гьудуьшбендуре кей сохим?

И ст и р. Богьчирегьо варасденге.

С и п р о. Бошгу, лап хуб. (*Ведешендени эз гьултугъ бесде ейлугъ*

суьрхгьоре, дорени э Истир). Ги и суьрхгьоре ди э Надя, денуь, ме имбуруз э хуьшдеревоз одоми не овурдем, чуьнки ингъэдер суьрхэ мере нисе воисде хэлгъ винуь.

Истир. Лап эгъуьлмендиреш сохдей, гьеле хэлгъ чуь гереки инжо?

Сипро. (*Вэхуьшдени эри рафде*). Дие ме бурам, жон гъэбиле.

Истир. Нуьш, е пейле чой ху дие, песеде мирай.

Сипро. Согъ боши, жон гъэбиле, худо гьишдге, э и зуригъо э гъуьдуьшбенду минуьшим. (*Вадарафдени*).

Томор не Надя ведироморенуьт эз доруни хунс.

Надя. Хуб, Томор, ме у книге мифуьрсуьм эри туь.

Вонсдени ишуре вадаравт.

Истир. Дирей, Томор, чендгъэдер чи овурдиге эри хэгьергили туь? (*Бурмундени суьрхгьоре*). Эри туьш е нике рэхъ ведирово.

Томор. Согъ боши, холей Истир!

Томор не Надя вадарафденуьт. Эз екемиге Надя, вогошде, дарафдени э доруни хуне.

Истир. (*Векенде ейлугъэ, фегъм сохдени суьрхгьоре*). Чуь раче гушворгъои, сэгIэтиш лап раче сэгIэти.

Дироморени Овшолум.

Овшолум. Э зен, игъо чуьни? Торксин вокурдей?

Истир. Виниш чендгъэдер суьрх овурдиге эри Надя?

Овшолум. Угъо гьемме мунугу. Ебо гу винуьм ю рази бириге?

Истир. Гьелбет разини! ГIэдот духдерлегъои, суьфделе наз мисоху.

Овшолум. Ме эдем эз туь пуьрсире, ю рази бири небуге нэгI?

Истир. Эри, эри, разини.

Овшолум. Гьечуниге, огол зе ме дире-дире пуьрс.

Истир. Бошгу, бошгу, гьейсэгIэт. Надя, Надя, бешму оголи туьре.

Надя. (*Ведироморе эз доруни хуне*). Чуь гьурлугъи?

Истир. Гьичиш-гъо... Бешму разименди туьре эдембу дануьсде.

Овшолум. Эри, эри, духдер ме, мере разименди туь гереки ве екиге Борис хубе жовони ве эз хубе бинелуье одомигъои. Те имэхъэлиш нэгI гуфдирей эз недани туьни.

Надя. Бебе, ме эз туь омбар разинуьм эри пуьрсирей эз ме, энжэгъ э ме бэхшлемиш сох эри э туьревоз очугъ гоф сохдеи. Мере рази нисди.

Истир. Э мерд, туь гIэиле гIэйб эйчуь доре? Эз туь гую мере э шуьвер эри рафде разини?

Надя. Дедей, туь негъогъ гуфдирей э бебе мере разини гуфдире.

Истир. Элле, хуней ме вачаруьсд, гьеммере вачарунди, Овшолум, овурд гене э лэгIэй эни жингир гоф дешенд...

Овшолум. Э вихътей зугъун туь ме ни вадарам. Туь не гуфдири эз ме Надяре разини?

Истир. Гьелбет разини. Туь вачарунди гьемме коргьоре, ёгъин ишмуре муьрдей ме воисде. Ме и биёбурире э герде ни вегируьм, микуьшуьм хуьшдере, песеде винуьм умэхъэли сер ишму динж мибуге...

Овшолум. Надя, и зен дуз гуфдире, ме гьеммише тараф туьре гирдем, имогъой мере э и зениш езугъ оморе эхи. Эри чуь кор туь э шуьвер нисе рафдеге гу меш дануьм?

На дя. Бебе, ме э хотур дедей э институтниш не рафдуым. Имогьой эри э шуьвер рафдеш мере рази нисди, чуьнки ме бедбэхдуым эз гьемме тарафгьо. У зиндегунире, комиреки ме эри ме вихдебируым, ме ни винуым.

Овшолум. Сер ме эз гофгьой туь нисе вадарафде, гу эри ме очугъ чуь дериге э дуьл туь?

На дя. Бебе, эри ме зиндегуни дие мэгІэносуйзи. Эз ме дие гоф ме-пуьрсит, дедее чуьтам воисдениге, гьечу сохит. (*Вадарафдени*).

Овшолум. Э зен, туь мугу разини Надяре. Ме эзу ни гуьом э шуь-вер бура гуфдире. Ме э у гІовун нидарам...

Истир. Ой худо, ме чуь гІовун сохдем э пушой туь!?!.. Одомире е духдер бу, уш э гоф одоми нибу. Бигьил ме бошум тэхсиркор, ме хэл-гъэ гоф дорем, эз гоф ме ни вадарам.

Перде.

ПЕНЖИМУЫН ПЕРДЕ

Хуней Борисгьои. Нимешеви. Надя нуьшди э сер куьрси
э ён келе стол эдей книг хунде.

На дя. (*Чумерэхъэ хуно, дениширени э сэгІэт*). СэгІэт дуваздегьиш бисдо, не омо. Текей мибу гьечи? Гьемме шев те себэхъ э хуне нисе оmore. Гене, э хьисобевоз э духдеревози. НэгІ, дие ме тоб доре ни да-нуым. Гоф сохдумге, эдее куфде, гоф не сохдеш текей тоб мидуь одоми? Гьечи зигьисдинжон, гьич не зигьуьгьо хуби. И дуь сали э и хуне оmore, гьич е хубе руз не дирем. Э пучи эдее рафденуьт рузгьой ме. Эгь, дарам хисуьмгьо хуби. (*Дарафдени э доруни хуне*).

Дер куфде оморени.

На дя. (*Ведироморе*). Кини?

Борис. (*Эз буру*). Менуым, воку.

На дя. Эле гене пиёни. (*Вокурдени дере, дироморени Борис, э во-гьнеки гирошде нуьшдени э сер диван*). Эже бири те имэхъэлиш?

Борис. Э туь кор нисди э же буьруьмге.

На дя. Дие эки кори?

Борис. Э екиш, сер-гуш мере мебер... Бебейгьо не оморет?

На дя. НэгІ. Гьечи кор бире, туь э хуне эри ну хурдеш нисе оmore, э ресторангьо домундей рафде? Весси, и коргьоре шенде гереки.

Борис. Кор мере ме мидануым, туь дара хис. (*Дегешдени э пар-талгьоревоз э сер диван*).

На дя. Парталгьой туьре веке дегешд, э парталевоз ни хисуь, кас-тюмгьо гьеме гьуьже-гьуьж мидиров.

Борис. Ме эдем э туь гуфдире, дара хис, зиёдие ноле мекеш. Варасири?

На дя. И чуьжире зигьисденини? Гьер шев пиён оmore, кими шевгьо гьич нисе оmore...

Борис. Надя, мере гІоси месох, бигьил хисуьм, себэхъ гоф мисохим.

На дя. Чекмегьоре семе веке. (*Виниренге борис нисе жуьмуьсде, ю векендени чекмегьой энуре, пезде дениширени э сифет ю э тигь-этевоз*). Э туьревоз пучи гІуьмуьр ме. Ох... Чуь езугъ бисдо и бэхдсуьзе сер ме? (*Сер гирде э дуь десиревоз, вадарафдени*).

Борис. (*Чумгьоре вокурде*). Зу хилос бисдорум эз лэгьлэгьи эни, э дуьл ме туь дери гьейсэгІэт э и гофгьой туьревоз. (*Зури-зури вэхииш-де, чекмегьоре вокурде рафдени э ён дер ве эз тирак дер дениширени э Надя, пезде вокурдени дер кучере, гьиишдени хьэрзо. ТерретэгІди во-*

курдени шифонере, вегирдени парталгьой хуьшдере ве эз дэхуьл шифонер вегирде хэйли пулгьореш донорени э чемодан).

Зури-зури дироморени Анатолий, чемодан э дес.

Анатолий. (*Нефес ю гирде*). Борис туь хьозури?

Борис. Ш-ш-ш, евош гоф сох, Надя мишинову. Такси гирдей?

Анатолий. Эри.

Борис. Шинохэ одомини?

Анатолий. Эри.

Борис. Кей биё биёв?

Анатолий. СэгIэт дуьдуь гуфдирем.

Борис. Имуре поезд нисди те сэгIэт пенж себэхьмуиде.

Анатолий. Инжо мундимге, мигируьт имуре, ди э товуней рас-
трат туь э прокурор мэгIлуьм сохде омори. Эриме гириге дуь повестка
омори, не рафдем. Кор ме унгэде гурунд нисди, мере гене вирихде во-
исде, оммо туь гьевдегь гьозор пул хуькуьмете хурде, э мошин сэгIэт
пенжи денишириге, э гьирмизине мошин миварай.

Борис. Дие гьони иму эже бурайм?

Анатолий. Эз шегьер е-дуь станци э таксиревоз мирайм, те увэх-
ди себэхьиш мибу, песде э гьер коми поезд бисдо мивенуьшим. Гьэрез-
ки ебо эз шегьер вадарайм.

Борис. Эри Надя е когьоз нуьвуьсде венорумге э сер стол, чуй-
там оморе эри туь?

Анатолий. Герек нисди, бигьил не дануь. Кидан чуй мисохуге
у. Туь э уш кеме догь не венорей.

Борис. Туь э хунеигьо не гуфдирей вирихдеи туьре?

Анатолий. НэгI, ишу мидануьт песде. Э хунеигьо мэгIлуьм сох-
димге, кор хуб нибу, гоф эз лэгIэ э лэгIэ гешде, песде гьуншигьош ми-
дануьт, эзугьо екигьойге мидануьт... Ме э хуне гуфдирем эдем э гIэруь-
си рафде гуфдире, э у тараф шегьер.

Борис. Хуб, иму э коми ло бурайм?

Анатолий. (*Сере жумунде*). Э ило, э тараф Масков (*дениширени
э сэгIэт*) сэгIэт екини.

Борис. Гьеле е сэгIэтигеш мунди.

Анатолий. Туьре э хуне ичку дери?

Борис. Эри. Чуй бу?

Анатолий. Те такси оморе екем михурдим дие.

Борис. Туь бигIорики.

Анатолий. Эри чуй?

Борис. Туьре дуьл хурдеш гьисди? Дуьл ме эдей хьэл бире и му-
гу биё хурим.

Анатолий. Хэр мебош. Эз имогьой дуьл туь хьэл бисдоге, песде
чуй мисохи э гьэрибе шегьергьо?

Борис. Ме пешму бирем, эри гьемме сохде коргьой ме. Мере
э Надя езугь оморе. Духдер хэлгэ э фурмундеигьоревоз хосдем овур-
дем, имогьой эдем шенде вирихде.

Анатолий. Угьоре миёсди зуте думит сохде, дие у гофгьоре э ёр
меёр, биригьо бири.

Борис. Э жун туь, эжеш рафдимге, мигируьт имуре.

Анатолий. Иму эгьуьлменд бисдоримге, екиш нидануь гирде.
Чуй терсенгогье одомини туь, ме гьечи бирей туьре не дануьсдем. Туь
э жигей ме бисдориге, чуй мисохи? ГIэилгьо не зене эдем шенде рафде,
кешируьмге ме биё гьэгьр кешуьм. Туь эри ки гьэгьр кешире?

Борис. Ме нисе терсиренуьм, мере э Надя езугь оморе. Эз хэл-
гьиш гIэйб оморе мере, биёбурини, биёбури.

Анатолий. Гьелбет биёбурини. Туь нисе дануьсдембири беге гье-
чу мибугьоре эхир туь, унгэде пуле э туь ни бэхшуьгьоре? Эгь... Дуьл

мере лап гурунд сохди, дн дореннге е-дуй пейле эрэгги гъэним сохум.
Увэхди гьемме дердгьо фурмуш мибу.

Борис. (*Эз тумбочка вегирде шишей эрэггире, норени э сер стол*). Ги туь жун худой туь, ху чендгъэдер туьре вонсд.

Анатолый. (*Декирдени дуй пейлере*). Биё веги ху туьш.

Вегирденуьт пейлегьоре. Дер куфде оморени, норенуьт пейлегьоре гьердуйшу.

Борис. Хунейму вачаруьсд, гирде оморим.

Анатолый. Белкем шофери? (*Дениширени э сэгIэт*). СэгIэт дуй-
дуй не бири, шофер нисди.

Дер гене куфде оморени.

Сес эз буру. Надя, Надя мере лелей Довид фуьрсори эз гIэруь-
сихуне воку, гуфдирение гофи.

Борис зурн-зурн донерени чемодангьо не Анатолире э шифонер,
ю дегешдени э сер диван

Надя. (*Ведироморе эз доруни хуне*). Кини? Кини?

Сес эз буру. Менуьм, воку дере, мере лелей Довид фуьрсори,
э ишму е гьурлугги гуфдирени.

Надя дере вокурдени, диоморени е нешинохэ мерд,
дениширени э сер стол, песде э шифонер.

Нешинох. Шев ишму эхэйрбу!

Надя. Эгьуьбет ишму эхэйрбу, гирорит нуьшит, гьони Борисе хэ-
бер мисохум. Борис, Борис вэхиз, одоми омори.

Борис. (*Вэхуьшде, нуьшдени ве э мэхьтелиревоз терсе-терс дени-
ширени э нешинох*). Хош оморейт, гирорит нуьшит, э пой эйчуь пойс-
дейт. Вегирит е пейле эрэгги хурит.

Нешинох. Согъ бошит, бэхшлемиш мисохит, ишму э хьисобевоз
дануьсдейт э хуне гьуногъ миёвгьоре, дуй пейле декирдейт гьишде.

Борис. (*Пелтек бирере хуно*). Сер ме екем герм бу, декирдуйм,
оммо хурде не дануьсдуйм, мунд рафд.

Нешинох. Бэхшлемиш мисохит, ранг ишму ежире бисдо? Э хьн-
собевоз дуьл ишму хэреби?

Борис. Эри, эри, ме эз дуьл хэребуьм.

Нешинох. Бэхшлемиш мисохит, эге дуьл ишму хэреб гьисдиге
эришму эрэгги хурде гьич гIэмел ниёв.

Надя э мэхьтелиревоз дениширени э нешинох.

Борис. (*Денишире э тараф Надя*). Дарафде не хиси, духдер?!

Надя дарафдени э доруни хуне.

Борис. (*Вегирде пейлей эрэггире*). Вегирит хурим.

Нешинох. НэгI, нэгI, ме ичку нисе хурденуьм. Э гоф ме дениши-
ритге ишмуш ни хурит.

Борис. Эгь, э гоф духдиргьо дениширимге, э тешнеи биё мирим.
(*Хурдени*).

Нешинох. Туь гьич пейлеш не зери эхи?

Борис. Ишму нисе хурденит, дие э киревоз пейле зенуьм?

Нешинох. Э пейлеревоз, гьечи данит, ки хьэрмэхь ишму э инжой.

Борис. (*Э гIэжоибилевоз*). Коми хьэрмэхь ме?

Нешинох. Коми? Эри ки ишму у пейлере декирдебиритге.

Борис. (*Жендек ю лерзире*). Ме эри екиш пейле не декирдем, ишму небуге э ме рухшенд сохденит?

Нешинох. Бэхшлемиш мисохит, ме э ишму рухшенд нисе сохденуым, оммо дануьсде бошит, ки иму эз ишму эгъуьлсуьзте нисдимгьоре

Борис. Мэхьтел бирем мунде эдейт э негьогъи женг гирденит, хосденуым эз ишму, хурденитге, вегирит хурит, нисе хурденитге, миданит рафде, воисдениге инжо дегешдит хисит. (*Дениширени э сэгIэт*).

Нешинох. Бэхшлемиш мисохит, ишмуре мигуиге рафдение жигси, э сер рэхь верире хуноит эхи!?

Борис. Эри, эри, мере гIэйб оморембу э ишму эри гуфдире, иму биё э командировка бурайм.

Нешинох. Ишму, туь не хьэрмэхь туь?

Борис. Эри, эри ме не хьэрмэхь ме, эзу гуфдируым дие, миданит рафде гуфдире.

Нешинох. Бэхшлемиш мисохит, ме гьеле минуьшуьм, те хьэрмэхь ишму оmore, песде ишмуреш рэхь мисохум.

Борис. Бэхшлемиш мисохит, ме биё бурам э лой хьэрмэхь ме. Ишму инжимиш мебошит.

Нешинох. Бэхшлемиш мисохит, дур рафде герек нисди, хьэрмэхь ишму инжои.

Борис. (*Э пой взхишде, хьэрой сохдени*). Ме эз ишму тевэгъэ сохденуым, бурайт эзи хуне. Ишму текей э ме рухшенд сохденит?

Э сес хьэрой ведироморени Надя, поисдени э домой дер доруни хуне.

Нешинох. Ишму негьогъ хьэрой сохденит, хунеигьошму хэбер бисдо эз хов, дие э командировка рафде ниданит.

Надя э мэхьтелиревоз дениширени э угьо.

Борис. Чутьтам, ме? Ме гьеммише э кифлет гуфдиренуым, рафде.

Нешинох. Дузи, оммо и гиле, гьич мэгIлуьмиш не сохде, эдембирит рафде.

Борис. (*Лерзире-лерзире*). Сер ме эз гофгьой туь нисе вада-рафде!?

Нешинох. (*Э тараф шифонер денишире*). Ишму негьогъ гIэзиег доренит хьэрмэхь ишмуре, у езугъ митасуь, мидомуну унжо. (*Э тараф дер буру денишире*). Хьовир сержант диройт!

Дироморенуьт дуь миллиционергьо. Нешинох вокурдени дер шифонере, ведироморени Анатолий, эрэгъэлуь.

Надя. Элле... Элле и чуй коргьои, Борис?

Нешинох. Ме эз МВД-еюм, фамилей ме Довидови. (*Э миллиционер э чумевоз мэгIлуьм сохдени, доруни хунере гешдуь гуфдире*). Надя, ихдиёр дит эри дарафде э утогъ ишму?

Надя. (*Лерзире-лерзире*). Дарайт, оммо унжо екиш не дери. (*Дуьл хуьшдере э дуь десевоз гирде, офдорени э сер диван*).

Миллицонер. (*Ведироморе эз доруни хуне*). Хьовир лейтенант э унжо екиш не дери.

Довидов. Надя, чуй бисдо ишмуре? (*Гирдени дес Надяре, шумордени пулс юре*). Омон, омон, хьол эни усали. (*Зури-зури рафдени э кин телефон, вегирдени трубкаре*)). Алло, алло, «Скорая помощь», хосденуым эз ишму кумеги сохит, инжо гурунде нечогъи, адрес, Гагарина, чордегъ. (*Оморени гене э ён Надя, фегьм сохдени пулсе, песде эз графин декирде уре дорени глов. Эз миллиционергьо*). Хьовир сержанг берит игьоре.

Борис. Тевэгээ сохдонуым, бигьилит мере те духдир омор.
Довидов. Ведеберит!

Миллиционергөө ведеберденуьт Борис не Анатолире. Эз буру оморени сес автомашини,
дироморени Юсуйф, э теи ю сипре хэлет вери, э дес ю сумкей санитари дери.

Юсуйф. Шев ишму эхэйрбу. Киши нечогъ?

Довидов. И жогъиле зен. Тевэгээ сохдонуым эз ишму зу кумеги
сохит, дуьл ю лап усали.

Юсуйф. *(Фегьм сохдени пулсе)*. Дерзе гереки зере. *(Вокурдени
сумкере, сер гирдени эри дерзере хьозур сохде)*.

Надя. *(Чумгьоре вокурде, дениширени э Юсуйф)*. Юсуйф!..

Юсуйф. *(Э мэхьтелиревоз денишире э Надя)*. Надя?!.. Надежда!!!

Перде

СТАТЬЯГЪ

ГАЛИНА МУСАХАНОВА

□

ХЪЭНУЪХ АНИСИМОВ

□

СУЛЕЙМАН АХМЕДОВ

□

РУТ ЯКУБОВА

□

ГАЛИНА МУСАХАНОВА,
кандидат гилмгьой филологи

БОВОРИНЛУЪЕ КУК ХЭЛГЪ СОВЕТИ

(э товун мэгилуьмлуе революционер Ехьиил Мататов)

Э шегьер Дербенд э гэрелуьгъ дуь кучегьо: кучей Бунакски ве кучей Пушкин гьисди е раче, одомире хьэз оморенигьо серине богъче. Э миглей богъче гьисди мемореал, комики норе омори э гьуьзет еровурди гьовхобергьо эри бине норе власть Советире э Догьисту. Инжо эдее суде гьеммишелугие элов ве гьеммише поисди почётни гьэреул эн пионергьо.

Э тараф расд ве тараф чеп эн элов поисдет памятникгьо—обелискгьо, комигьоки гьисдуьт э буьлуьнди одоми. Э у обелискгьо веруьт барельефгьой гьуьзетлуе игидгьой революция ве граждански довго э Догьисту Сергей Миронович Киров, Серго Оржоникидзе, Уллубий Буйнакский, Махач Дахадаев, Арон Эрлих ве чендигьойгеш.

Э тараф чеп э чоримуьн памятник вери барельеф эн одоми, сифет комики денишири пушово. Э зир барельеф вери хэтгьо «Ехьиил Мататов — гьозори хьэшдсади хьэшдод хьэшдимуьн — гьозори нуьгьсади чуьлсеимуьн салгьо».

Кини и одоми, эри комики Ватан нори памятник? Эге гешдитге э шегьер, гене омборе ёровурдигьо миофит, комигьоки бендуьт э нум Ехьиил Мататевоз. Еки эз кучегьой шегьер гьисди э нум эню, портрет эню вери э музей эн шегьер. Э кучей Ленин, комики гьисди центральный кучей шегьер Дербенд э гьуьзет ёровурди эню веноре омори мемориальный тэхде.

Ехьиил Мататов гьисди еки эз у общественни деятельгьой Догьисту, э товун комигьоки Расул Гамзатов нуьвуьсди э стихотворением хуьше «Тэгиди месох».

Ехьиил Мататов хьэсуьл омори эз деде ве келе бири э шегьер Дербенд э кифлет богьдор. Чор сале гьисди у мундени бибесуьз. Эз яздегь салаиревоз сер гирдени эри сохде шегуьрти э кин рангчи, эзунбэгьдойге бирени фэхьле — бунгьоре гьову зеренигьо. Э гьозори нуьгьсади хьэшдимуьн сал уре берденуьт э солдати э лешгер падишогьети, эжеки у гьурлугь сохдени дуь сал э Уфа ве Оренбург ве э гьозори нуьгьсади дегьимуьн сал вегошдени э Дербенд. Э гьозори нуьгьсади чордегьимуьн сал уре дуборе бердени э солдати ве фуьрсорени э фронт эн екимуьн довгой гьуьломи. Эз гьозори нуьгьсади паздегьимуьн сал те гьозори нуьгьсади гьевдегьимуьн сал у бирени э есири э Австрия.

Э рузгьой эн Буьзуьрге Октябрь э солдатгьоревоз, дуьлгьой комигьоки бируьт э тараф революция Ехьиил Мататов, хьэрекет сохдени, оморени э Петроград, дарафдени э жергегьой Гьирмизине гвардией Васильевский район ве ерэгь э дес дери бэхш вегирдени э гьирмиш сохдени

контрреволюционни гъвотгъоре. Инжиге у дирени буъзурге вождь революциере Ленине.

Эз Петроград э хуне э вогошдеки у э шегьер Ростов бирени еки эз бэхшвегиргъой нисд сохдеи э гъэршуй власть Совети вэхуьшде мятеже ве гьемчуьн э нисд сохдеи уруссовски восстаниере э сн нуькерей Терек.

Э мегь декабрь гъозори нуьгьсади гъевдегъимуьн сал Ехьиил оморени э шегьер гIэили хуьшде ве гьетте оmore сер гирдени эри гъовхо берде эри власть Совети. Э мегь январь 1918 с. у дарафдени э жергегъой партией большевикгъо ве бирени еки эз рэхьбергъой жофокешгъой шегьер.

Э мегь февраль у вихде оморени член Президиум Совет депутатгъой фэхьлего, ранжбергъо ве солдатгъой шегьер Дербенд.

Контрреволюционни гъвотгъой жигеи Дербенд сер гирдебируьт эри хьозур бире э ерэгъэвоз эй вэхуьшде э гъэршуй власть Совети. Унегуьре большевикгъой Дербенд межбур биренуьт эри э гуьнжо овурде десдегъой гъирмизине гвардияре. Э гъэрор фракцией большевики Совет депутатгъой шегьер гуьре гуьнжо овурде оморени тройке, э комики дарафдени Керим Мемедбеков, Ехьиил Мататов ве Авенес Антонов. Угъо гуьнжуьнденуьт десдегъой гъирмизине гвардияре, комигъоки гъирмиш сохдебируьт э иловлей Дербенд бируьтгъо бандагъой контрреволюциере.

Ехьиил Мататов и вэхд бирени заместитель начальник десдей гъирмизине гвардия.

Э мегь март гъозори нуьгьсади гъеждегъимуьн сал Дербенде вегирдени частгъой сипре гвардией эн «дивизией вэхъшии». Ехьиил Мататов межбур бирени эри рафде э Астрахань. Инжиге Губком эн партия, рэхьбер комики бу Сергей Миронович Киров, фуьрсорени Ехьииле э жергегъой ЧОН — частгъой особое назначение, эжеки у бэхш вегирдени э нисд сохдеи э гъэршуй революцие вэхуьшдебируьтгъо гъолхмишигъоре э Астрахань ве Царицин. Э мегь октябрь гъозори нуьгьсади гъеждегъимуьн сал губком партие фуьрсорени Ехьииле э Саратов эри хунде курсгъой корсохгъой политикеи лешгерире. Курсгъоре варасде бэгъдо э гъозори нуьгьсади наздегъимуьн сал у кор сохдени инструктор политотдел губвоенкомат эн Саратов ве гировундени политически коргъо э гIэрей гъовхобергъо ве морякгъой Гъирмизине лешгер. Э 1920 сал у норе оморени начальник политотдел уезд Покров ве гьемчуьн вихде оморени член Президиум комитет партие ве исполком уезд.

Э май гъозори нуьгьсади бисдимуьн сал Политуправлением эн гъирмизине лешгер фэхьлего ве ранжбергъо фуьрсорени уре эри кор сохде суьфде э Северо-Кавказски военни округ, песеде э Дагвоенкомат. Э Догъисту оморенге, у суьфде кор сохдени э Темир-Хан-Шура заведующий орготдел эн политотдел, песеде начальник политотдел.

Э мегь июль гъозори бисдимуьн сал, кейки э южни Догъисту гене гуьрд биребируьт ерэгълуье бандагъой контрреволюцие, Дагобком партие ве Дагревкомитет гуьрд сохдени воински частгъо ве фуьрсорени э южни Догъисту божененлуье большевикгъоре.

Ехьиил Мататов норе оморени начальник политотдел военкомат ве член коллегией ЧКай южни Догъисту.

Э гъозори нуьгьсади бисдимуьн сал Ехьиил Мататове, эз гIуьзетлуьи э кин энду, партконференцией эн Догъисту вихдени эз военни организацией Догъисту делегат эн дегъимуьн съезд ВКП(б) э теслихлуье сесевоз. И съезде, мэгIлуьм гьисдигъоре хуно рэхьбери сохдени Ленин. Э съезд гьисдики Ехьиил э де делегатгъойгей съездевоз эеки бэхш вегирдени э нисд сохдеи мятеж эн Кронштате.

Э хосдеи Дагобком партиеревоз э мегь июнь гъозори нуьгьсади бисдекимуьн сал Ехьиил Мататов демобилизовать бирени эз армия ве сер гирдени эри кор сохде э партийни коргъо.

Э гъозори нуьгьсади бисддуймуьн — бисдчоримуьн салгъо у кор сохдени заведующий райземотдел эн аппарат горком партией Дербенд.

э гьозори нуьгьсади бисдчоримуьн — бисдшешимуьн салгьо гьевел секретарь Кюриински, пессе Хасавюртовский комитетгьой округи партие.

Э гьозори нуьгьсади бисдхьофдимуьн сал Ехьиил Мататов оморени э шегьер Махачкала, суьфде кор сохдени э Дагобком партие, пессе норе оморени прокурор Догъисту.

Эз екемиге бэгъдо норе оморени начальник Управлений связь Догъисту, эзжеки вихде оморени секретарь центральныйни исполнительныйни комитет Догъисту.

Э мегь март эн гьозори нуьгьсади сивхьофдимуьн сал жофокешгьой Догъисту Ехьиил Мататове вихденуьт депутат Верховни Совет Догъисту ве у бирени суьфдеи э историей республикейму секретарь эн Верховни Совет Догъисту.

И чуькле пушойгофие ихидилотлей зиндегуни Ехьиил Мататов эдее очмиш сохде ве гуфдирени, у бири гуфдире одоми, комики дори гьеммей зиндегуни хуьшдере э гьовхо эри мозоллуье зиндегуни жофокеше хэлгь.

Активлуье бэхшвегири э революционни ве социальныйни дегишуьгигьо, э вокурдеигьой социалисти э гуьнжо оворди мировоззрением энуре ве сохди уре лап дуьлтемизе одоми э боворинлуье товуше идеалгьоревоз. Уре шинохдегоргьо дануьсденуьтки, у бу гуфдире лап дуьлтемизе, хьэменде ве гьич эз четинигьо нисе терсиренигьо одоми. Э чуьжош у фуьрсоре омориге э кор, у бирмунди хуьшдере чуьн лоигьлуье интернационалист, инициативни рэхьбер, эловлуье пропагандист тозе зиндегуни, гьовхобер эн просвещение, э гьэршуй пес мундеи, торики ве зулмети.

Ехьиил Мататов бирмунди хуьшдере чуьн эловлуье оратор, э гуьрд бирени хэлгьгьо ве гуьрдлемегьо у гьеммише вэхуьшде гоф сохдембу ве герек гьисдигьо тегьер андурмиш сохдембу мэгIэной гирошдембируьтгьо дегишуьгигьоре.

У кумеги сохди э омбаре одомигьо ве эз гьемме омбар э жовонгьс, офуьт гуфдире жигешуре э тозе зиндегуни.

Директор эн е ведилуье совхоз Догъисту хьовир Велиханов э келе дуьлхогьиревоз э ёр оворде Ехьиил Мататове, э гозит «Дагправда» паздегьимуьн август гьозори нуьгьсади шасдхьофдимуьн сал нуьвуьсдебу, чуьтам Ехьиил э ю кумеги сохде, ю офдебуге жигей хуьшдере э тозе зиндегуни.

Ехьиил Мататов бу неки активлуье корсох эн партие ве государство, у бу гьемчуьн келе ве омбаре тарафлуье данандее общественни деятелиш. Омбаре жофо кешири у эри параменд бирей культура ве литературай тати.

Нисе гирошдембу е пуьрсуьшиш э товун параменд бирей культурай татгьо, э комигьоки бэхш нисе вегирдембу Ехьиил Мататов. Мататов бири еки эз лап активлуье бэхшвегиргьой эн коргьой гуьнжундеи тозе алфавит татире, дефус зерей книггьоре эри школагьой тати, ведиромореи гозит «Зэхьметкеш» э зугьун тати э гьозори нуьгьсади бисдхьэшдимуьн сал. У гьеммише хьэрекет мисохд зиёд бу гуфдире данандее усдогьой хэлгьи эн хэлгь хуьшде.

Эз гьемме омбар у жофо кеширебу эри параменд бирей литературай тати. У бу еки эз суьфдеи шогьиргьой тати, критик литературы, рэхь бирмундегор э жовоне литераторгьо, лингвист ве переводчик. Ехьиил Мататов чарунди э зуьгуьн тати «интернационал» ве «Варшавянкере». И мэгIнигьо э зугьун тати дефус зере оморобируьт э гозит «Зэхьметкеш» э гьозори нуьгьсади сивекимуьн сал. Э и салгьо гье э у гозит дефус зере оморобируьт тиже фельетонгьо ве мэгIнолуье стаетьегьой публицисти энур.

Омбаре зэхьмет кешири Ехьиил Мататов эри гуьнжолуь сохде десхэти ве зугьун литературы татире.

И пуьрсуьшгьо норе оморобируьт э конференцией эн корсохгьой культуры тати, комики гирошдебу э шегьер Дербенд э гьозори нуьгьсади бисдшешимуьн сал. Э товун эни пуьрсуьшгьо биребу келе хуььжет-

гьо. Эз гьемме омбар хьюьжетгьо биребу э товун биней зугьун литератури ве алфавит тати.

Э конференцие гьэрор норе оморебу биней зугьун литератури тати биё бу гуфдире тегьер гоф сохден эн дербендигьо, комики гирдени миёнее жигере э гьэрелугь тегьергьой гоф сохден э Азербайджан ве Северни Кавказ зигьисденуьтгьо татгьо.

Э Масков э гьозори нуьгьсади бисдхьофдимуьн сал гирошдебугьо суьфдеи съезд корсохгьой культури тати э товун параменд бирей культурай татгьо муьхькем сохд гьэрор конференцией Дербенде. Оммо эз съезд бэгьдо келе хьюьжетгьо бисдо э товун тегьер гоф сохден ве терминологией зугьун литератури тати.

Гирошд келе дискуссия. Э дискуссия-хьюьжетгьо гьэриш бисдоруьт рабигьо ве сионистгьош, комигьоки хьэрекет сохдембидуьт дарав гуфдире э зугьун литератури тати гофгьой турои эн зугьун жугьури.

Эз азербайджан оморебидуьтгьо кими делегатгьой татгьо хьэрекег сохдембидуьт дарав гуфдире э зугьун литератури тати гофгьой тюрки (азербайджани) ве хьисоб сохдембидуьт ки зугьун тюрки (азербайджани) гьисди гуфдире дуьимуьн зугьун деден татгьо.

Мэглумьлуье учёный тати член Гьеммесоюзије комитет эн тозе алфавит Анисимов, гуфдиребу ки зугьун тати куьнди гуфдире эз зугьун иронигьо, унегуьре э зугьун литератури тати биё даравт термингьой зугьун фарси.

Лап активлуье бэхшвегир эни хьюьжетгьо бу Ехьиил Мататов, комики гуфдирембу ки зугьун татире гьошир сохде гереки э диловундеревоз э зугьун литератури татгьо гофгьой интернационалире эз зугьун урусси ве хьэрекет сохдембу татгьо хунут ве дануьт гуфдире гьемме тарафлуье зугьун урусире. Омбардеки бэхшвегиргьой эн хьюьжетгьо гьувот доруьт гофгьой Ехьиил Мататове. Мэглумьмики зиндегуни бирмунд гуфдире дузи — гьэгьигьэти гуфдиреигьой Мататове. Изму зугьун литератури тати параменд бири ве гьошир бири э омбаре тозе термингьой интернационали зугьун урусиревоз. Эри эни кор келе кумеги сохди ве сохдени гьемметарафлуье дануьсдеи татгьо зугьун урусире.

Э гьозори нуьгьсади бисднуьгьмуьн сал Ехьиил Мататов гуьнжунди ве дефус зери «Справочник орфографи зугьун татире», комики дуьимуьнбо зиёд сохде ве дефус зере оморебу э гьозори нуьгьсади сивдуьимуьн сал. У справочник унгьэде герекије справочник буки, э гозит «Зэхьметкеш», комики ведироморембу э Дербенд, суьфдеи дуь салгьо гьеммише вебирембу алфавит тати ве омбаре гофгьо эзу справочник э зир эн рубрике «Хуте бошит».

Ехьиил Мататов гьемчуьн бу еки эз у одомигьо, комигьоки э гоф сохдеигьой хуьшдеревоз ве статьягьойюревоз норет биней критикей литератури татире.

Ехьиил Мататов бу гьэгьигьэте тербиедорегор эн жовоне литератургьой тати. У э тигьэтевоз михунд гозит «Зэхьметкеше» ве рэхьбери мисохд кор жовоне нуьвуьсдегоргьоре. Э увэхдине статьягьой Ехьиил Мататов бирмунде оморембу хэйрлуьи тозе шивгьой литературай тати. У хьэрекет сохдембу литературай тати параменд бу гуфдире ве зиёд бу усдоети авторгьой тати. Гьер статьяй энунд бирмундембу уре чуьн гьовхобер ве пропагандист. Четине вэхдгьо бу ве унегуьре э литература гирошдембидуьт произведениягьо, комигьоки дорембу рухь зобуне идеология. Э товун эни келе кумеги э литературай тати сохд статьяй Ехьиил «Рафаиловгьо», комики дефус зере оморебу э дуь номергьой гозит «Зэхьметкеш» э гьозори нуьгьсади сивсеимуьн сал. И статьяре у нуьвуьсдебу э гозит дефус зере оморе бэгьдо кесеггьо эз роман эн Рафаилов «Дузетмиш нисе биренигьо гьэлет».

Э статьяй хуьшде Ехьиил очмиш сохдембу дузгунсуьзи эн авторгьоре, комигьоки хьэрекет сохдембидуьт эри тэглриф доре куьгьне гьэдотгьой патриархире ве миллетпересире.

Ведилуе жигере э историей литературай тати гирдембу суьфдеи анталогией тати «Шогьиргьой тати», комиреки дефус зеребу Даггиз э гьозори нуьгьсади сивчоримуьн сал пушой суьфдеи съезд писательгьой Догъисту.

Пушойгофи энуре нуьвуьсдебу ве гьемчуьн редакториш бу Ехьиил Мататов. Пушойгофи анталогия бу суьфдеи синемиши гьимет дореи литературай татире. Э пушойгофи Ехьиил бирмундени чуьтам э келе эшгь ве зирекиревоз параменд бирембуге литературай тати ве чуьжире тозе творчески гьувотгьо дироморебируьтге э жергегьой эну. Эзуш бэгъэй унжо бирмунде оморени кемсуьгигьой авторгьой тати. Ехьиил Мататов эдее гуфдиреки, произведенигьоре дарафдетгьоре э антология, инбу хьисоб сохде бегьем бире хубе произведениягьо, оммо угьо гьисдуьт хубтегьо, комигьореки э увэхди биребу вихде эри э антология дешенде.

Э гьечиревоз суьфдеи гьимет дореи литературай татире бу герекие гьимет дореи ве у келе кумеги сохд эри параменд бирей литературай тати.

Эз екемиге бэгъдо Ехьиил Мататов э гозит Дагправда нуьвуьсдебу статья «Жовоне литературай зинде бире хэлгь», э комики у бирмундени чуьтам параменд бирениге тозе зенде оmore литературай тати.

И дуь статьягьой эну гьеймогьиш мэгІэнолуьнуьт эри кор параменд бирей литературай тати.

Ехьиил Мататов бу гьемчуьн шогьириш. Суьфдеи стихотворенигьой эну дефус зере оmoreбируьт э гьозори нуьгьсади сивекимуьн сал, гье э е вэхд, кейки дефус зере оmoreбируьт эз зугьун уруси чарунде мэгІнигьо «Интернационал» ве «Варшавянка». Суьфдеи дефус зере оmore стихотворенигьой эну гьисдуьт: «Октябрь», «Хэбер бош», «Пес мемун», «Васал большевики», «МэгІни колхози» ве диеш. Э е жерге э у шогьиргьойгей татиревоз Ехьиил Мататов э стихотворенигьой хуьшде огол зерени хэлгъэ э активлуе бэхш вегирдеи э тозе зиндегуни.

Стихигьой эну бирмунденуьт чуьтам герекиге зиндегунире дегиш сохде ве чуь жигере биё гируьге хэлгь тати э тозе общество. Э келе дуьлхогьиревоз нуьвуьсди у стихотворением хуьшдере «Хэбер бош», «Пес мемун», э комики у огол зерени зенгьой татире бошут гуфдире лоигьлуе бэхшвегиргьой тозе зиндегуни ве хилос бире эз хуькуьм куьгьне гІэдотгьо, бошут гуфдире гьовхобергьо эри культурай татгьо. Гьечи эдее огол зере Ехьиил зенгьоре э тозе зиндегуни:

Вэхи, вэхи, балам, эй гуьзел себэхь бири!
Зулм нисд бири, балам, муьрскешгьо азад бири!

Эз стихотворенигьой Ехьиил Мататов омбар хьэз оmoreмбу хундегоргьоре ве омбаре гуфдиреигьой эну гьеммишелуьг жиге гирдет э литературай тати, меселен «Бейдогь Совет э дес фэхьле», эз стихотворением «Октябрь», «Э дес буьлуьнг, э пой тирох» эз стихотворением «Май».

Лирикай Мататов раче гуьзеле асант хунде оморенигьо лирикен. Кейки творчески гьувотгьой Ехьиил Мататов сер гирдебируьт эри гуьл доре, хогьине огьуй дуьшменгьо жейле сохд уре эз хэлгь хуьшде. У увэхди биребу чуьл сале. Гьеммей зиндегуни Ехьиил гьисди келе нишоней эз дуьли хосдеи хэлгь Советире ве гьеммише э дерд ве гьэм дебугьо хэлгь хуьшдере. Гьич хэлгь тати фурмуш нисоху Ехьиил Мататове. У темизе ве товуше чигьрет эну гьеммише мибу эри овлодгьо.

Эз зугьун уруси чарунди Сафанова Ася.

ХЬЭНУУХ АНИСИМОВ

Э ЖЕРГЕГЬОЙ ЗИНДЕГЬО

Не муърди, не муърди у шогъир зиндеи,
Нуввуусде дестонгъо э лэггэй хэлгъ дери.
Не игид, не шогъир гыч вэхд нимуьруйт,
Э жергей зиндегъо жигере мигируйт.

(Сергей Изгияев)

Мэгглюымлуье писатель — шогъир тати Миши Бахшиев гьисди еки эз биненорегоргъой литературай тати. Имисал бегъем бирени 65 сал эз руз зенде омореи энугу. Миши Бахшиев дори гъемме гъувот ве данани хуьшдере эри кор параменд бирени, неки литературай татире, гъемчуьн омбаре милетлуье литературай Догъистуреш.

Миши Бахшиев хъэсуьл омори э гъэдимие шегъер Дербенд э кифлет косибе ранжбер. Четин бу эри косибе ранжбер Юсуф Бахшиев эри дошде хъэшд ггэйле. Эз себэхъ те шохьонгум э богъгъой ггоширгъо енебуге ветэгъэгъой энугъо гъэтре мизегеш у гене кифлете дошде нисе дануьсдембу, чуьнки ггоширгъо дорембугъо уре муьзд эри жофой энугу лап кем бу. Зен энугу Деврош гыч э динжи не нуьшди, эз хъэшд ггэйлгъо денишире бэггэй, жофо микеша э богъгъо ве э хунегъой ггоширгъо. Гене э гъечуревозиш Юсуф не Девро нидануьсдуьт расунде сурое нун эри кифлет хуьшде. Унегуьре Миши не ггэйли дири, не жовони. Гье эз ггэйлиривоз сер гирди у эри жофо кешире.

Гьеле ггэйлле гьисди бебей энугъо уре норени э шегуьрти э кин чекмечи. Хэйли вэхдгъо хозяин э шегуьрт э жигей сениггэт чекмечирире хуте сохде, гъишдембу уре жуьр-бежуьре коргъой хуней хуьшдере эри сохде. Нуькер-гъэревош хуней хуьшдере хуно хъисоб сохдембу. У хуьзуьм мивенжи, ггэтош мивоно, хоригъоре жару мизе, ггэйле мижумунд э гуфере, ненуй михунд эри ггэйл, чуь кориш мисохд, оммо кор чекмечирире сохде нигъишд уре хозяин. Э Миши ёзугъ оморе, э мастерской кор сохдембириуьтгъо усдогъо мигуьфдируьт эз товней хозяин: «Эде и чуь гъурумсоггэ мерди, ггэйле сениггэт хуте бире нисе гъишде.»

Мишире раче сес вебу. У эри ггэйл ненуй-ненем хундеки, корсохгъой мастерской, лэггэре вокурде, гуш мидошдуьт овозлуье сес энуре. Э ёр овурде э шегуьрти кор сохдигъо вэхдгъоре, Миши мигуьфди: «У вэхдгъо бу вэхд «школей» зиндегуниме. Эз умогъоевоз шинохдем ме девлетмендгъоре ве дануьсдем дивэгггъой энугъоре. Увэхди дануьсдем ме чуьтам эри е луггэ нун жофо кеширембуьруьтге фэхълегъо, оммо не денишире э косиби, юхсулишу — фирегье дуьл бирени энугъоре.»

Гье э салгъо э чекмечии кор сохдеки Миши шиновусдени эз Ихьиал Абрамов, хьовир хуьшде ве дануьсдени эзу чуьтам жофокешгъо гъовхо берденуьтге эри хилос бире эз зир муьрс девлетмендгъо.

Е ченд сал э чекмечии кор сохде бэггдо Миши гуьнжундени эз жовоне ггэйлгъо бригадай жэггиргъо, бердени угъоре э ветэгъэгъо эри кор сохде. Э ветэгъэгъо угъо жофо кеширенуьт э жобордиривоз. Э мэггни, комиреки Миши нуввуьсди э ггуьзет ветэггэчигъо, вери:

— Иму дануьсденим ки,
Ватане жэгг гереки,
Эри хурдей инсонгъо,
Эри хубе консервгъо.

Э келе эшгъэвоз хунди Миши э школа. Дире эшгъэлуи ве зиреки энуре, еки эз тербиядорегоргъой энуну Шушене Пинхасовна гуфдиребу: «Эзи гІэил хубе хундегор миведиров, уре эри хунде фуърсоре гереки.»

Э 1928 сал Миши э десдей комсомолгъо-жовонгъоревоз эеки фуърсоре оморенуът эри хунде э рабфак шегьер Краснодар. Э рабфак хундембурутгъо вэхдгъо у сер гирди эри нуьвуьсде суьфдеи стихийгъой хуьшдере, комигъоки дефус зере оморебируът э гозит дивори рабфак э зугъун уруси. Хьэрмэхъгъой Мишире эз стихигъой энуну хьэз оморе, угъоре тэгІриф мидоруът.

Эз Краснодар Миши рафдени эри хунде э Масков э институт землеустройство. Кеме четине рузгъо не гировунди Миши э институт хундигъо салгъо. Гьелбет четини эри хунде э институт эз хуне, эз кифлет кумеги не оморенге. У неки хунди, гьемчуьн кориш сохди. Угъо е десде хундегоргъо руз михундуът, шев мирафдуът э кор эри шеле кешире — вагонгъоре тигъи сохде. Эзуш бэгъэй гьеле увэхди книггъо — учебникгъо бегъем не бируът, гье мибисдогеш эри восдоре пулиш небу. Э ёр овурде у рузгъой хуьшдере Миши гуфдирембу: «Гьемме нубогъоре иму михундим э конспектгъоревоз.» Эз песигъо лелей энугъо Довид, э ёр овурде ихдилот сохдебу эриму: «Е гиле э Масков гьисдики, рафдуьм э Миши эри сер кешире э институт. Мивинуьм э келе товуше зал жовоне куггъо ве духдергъо эдете гуфдире-хэндуьсденуът, вежеисденуът. Оммо э гІэрей энугъо Миши не дебу. Ме пуьрсиренге Мишире, е жогъиле духдер мугу: «Кешит бирмунум э ишму Бахшиев эжеиге.» Оморенуьм виниренуьм Миши э гьирогъ эн е сиронуьшди эдее книг хунде. У мере диренге, гьелуьсди вэхуьшд э пой, хош омори сохд, пуьрси чуь хэбериге эз Дербенд, эз хуне, чуьтам офдемге юре. Ме сертен Мишире диренге варасируьм, эри чуь у инжо нуьшдиге, нисе дарафдеге э клуб э кин жовонгъо. Дуьл ме лап догъиногъ бисдо.»

Э у салгъо э институт хундигъо, Миши бири еки эз бэхшвегиргъой кружок литературы, комики гуьнжо овурде оморебу э издательством «Молодая Гвардия».

Чуьн нуьвуьсдегор тати Миши мэгІлуьм бирени э хундегоргъо э 30-муьн салгъо. Э 1931-муьн сал дефус зере оморени суьфдеи дуьруьжде нуьвуьсдену энуну повесть «Э рэхъ, э тозе зиндегуни», э комики Миши бирмундени элчэгъи, бишегІри куьгъне девре ве дин-догІоте. Чуьтам дин-догІот зене нисдие чи хьисоб сохдениге. Э у повесть ихдилот сохде оморени чуьтам дуьваздегъ сале духдер татире, эз ю хэбер не вегирде э шуьвер доренуьтге. Чуьжире тэхъле зиндегуни бирениге зиндегуни энуну э хуней шуьвер. Эз дуь салиге у мундени бие зен ве уре доренуьт э дуьимуьн шуьвер, комики эз ю се гІуьмуьр келе бу. Не ветовусде ижире дорихмишигъоре у вирихдени эз хуней шуьвер э рэхъ тозе зиндегуни ве дарафдени эри кор сохде э фабрик, эжеки сер гирдени тозе зиндегунире. Э келе шориревоз гъобул сохдуът хундегоргъой тати суьфдеи повесть Мишире. Э ёр мени, десде-десде кура бире михунд хэлгъ у повесте. Келе мэгІэнолуь бу э увэхди повесть эн Миши, чуьнки э у бирмунде оморебу чуьтам зенгъо биё хилос бошутге эз зир муьрс куьгъне гІэдотгъо ве дин-догІот ве бошутге активлуье вокурдегоргъой тозе зиндегуни.

Гье э у салгъо нуьвуьсди Миши стихотворением хуьшдере «Дедей». Э и стихотворение э келе дананиревоз бирмунде оморени зиндегуни зенгъой тати ве гьемчуьн тозе рэхъ зиндегуни, комики очмиш бири э пушой зенгъой тати:

Эй туь у ченд, у ченд салгъо,
Эз товуше гІуьлом бейхэбер, дедей,
Э гоф раби-нуькер, беггъо
Энгуьл бире, пичирейгъо, дедей!

Шуьвер э гуьрг хумне зере,
Туьре эйчуь мнёсд зере,
Беге гушд туь пулат бу,
Шуьвер кечуьк биребу.

Воку гъэргъэ гушгъой туьре.
Шинов гофгъой балай туьре.
Негъогъ, дедей, туь пес бирей

И товушире туь не дирей.
Дедей, очмиш бири сэхде энгуьл,
Октябрь сохди имуре шоре дуьл...

Омбаре тарафлуь параменд бире творчествой Миши Бахшиев. Нисди е тараф зиндегуни, комики жиге негируь э ихдилотгъо ве стихигъой эну. Э келе данани ве усдоетиревоз у бирмунди дусди хэлгъгъой Догъистуре ве активлуьн зенгъой догъири э стихотворенией хуьшде «Зенгъой догъи».

У сес буьлдуьрчин эн кини?
У сес духдер эн даргинини.
Э книг ве журнал вери
Раче мэгIнигъой авари.
Агроном э я богъ кини?
У дилбоше духдер татини.

Э институт, э кафедра
Духдер эде дерс доре
У духдер — духдер догъини,
У эз гуьлгъой гъумугъини.
Э больнице, лап эз муьрде
Чендигъоре хилос сохди
У духдер — духдер лакини.

Э 1932-муьн сал э Масков ведироморени сборник стихигъой Миши «Комсомол», э комики у бурмундени жуьргIэтлуьн жовонгъой советире. чуьн кумегчигъой партией Ленини эри вокурде тозе гуьлишоне зиндегунире.

Э 1936-муьн сал институт землеустройстве э отличиревоз варасде Миши оморени э Дербенд, эжеки ченд салгъо кор сохдени начальник отряд землестроительство. Песде бирени главный инженер ве начальник землеустройством Наркомзем Догъисту. Э у салгъо Миши омбаре кумеги сохдени э кор колхозгъо. Э у салгъо Миши бирмундени хуьшдере чуьн драматург. У нуьвуьсдени пьесе «Хори», э комики бирмундени мэгIэной аграрни политикей партиере. Э пьесе бирмунде оморени дуь колхозгъо — гъуншигъой еки, э гIэрей комигъоки дебирени омбаре хуьжетгъо э товун гъэтмэгъэриши хоригъой колхозгъо. Гьердуь колхозгъо биренуьт э е район. Е колхоз бирени колхоз лезгигъо, екиге эн татгъо. Кулакгъо, моллагъо ве рабигъо, э дуьлдуьшмениревоз венгесденуьт хуьжетгъо э гIэрей энугъо. Оммо, не денишире э фитнеигъо, гIэрегъэришкин эн зирдуьмигъой кулакгъо, моллагъо, рабигъой татгъо ве лезгигъо хэлгъ энугъо гуьрд бире, эз дуьли-жуьни кор сохденуьт э е колхоз.

Э келе хъэвесевоз дениширембируьт и пьесаре дениширегоргъо. Э конкурс, комики гировунде оморебу э гIуьзет бисд сали автономоей Догъисту, пьесей Миши вегирдени еки эз суьфдеи жигегъоре.

Эз 1938-муьн сал те 1939-муьн сал Миши кор сохдени жугъобдорлуье секретарь Союз писательгъой Догъисту. Кейки у венорени гьемме данани ве гъувот хуьшдере э сер кор параменд сохдеи литературей Догъистуре.

Эз 1939-муьн салевоз Миши Бахшиев кор сохдени э обком партие; суьфде заведующий сектор печать, песде заместитель заведующий отдел кадров. Э у салгъо Миши омбаре жофо кешире гьем эри зиьд сохден кадрагъой Совети республикере гьемиге эри параменд сохде литературай догълуьгъоре.

Э у салгъо Миши Юсуфович нуьвуьсдени пьеса э стихигъоревоз «Шогъ угъли, шогъ Аббас ве хьомбол Гьесен», э комики бирмундени фирегъуни дуьл косибе — гIюние Гьесене. Не денишире э косибигIюниети хуьшде, у гьеммише хъэрекет сохдени, дуьл кифлете эри шор сохде ве э ужире шориревоз дур сохде эз кифлет дерд-гъэме. Чуьш сохдени Шогъ Аббас эри могъбул сохде Гьесене, гене фирегъе дуьл Гьесен чоре офдени нун кифлет хуьшдере эри расунде. Э келе шориревоз гъобул сохдуьт дениширегоргъой тати и пьесей Миши Бахшиеве. Мибу гуьфди реки у сал пьеса э сценай театр тати бирмунде оморебугъо, божэхъэт дебриге э гIэрей татгъо одоми, у пьесаре не винуьгъо. Негъишд хэлгъ

имуре э динжи зигьисде талавурчигьой фашисти. Угьо оморуйт э довгЮ э сер гЭзизе ватан иму. Гье эз суьфдеи рузгьой довгЮ Миши добровольно рафдени э фронт. Э салгьой довгЮ у суьфде бирени хундегор эн курсгьой политикен Военно-политически Управление, песеде военни корреспондент. Э салгьой довгЮ у нуьвуьсдени эловлуье статьягьо ве очеркгьо э товун игидигьой гьэлхэндчигьой ватан совети, э товун гьовлегьо, тупгьо ве бомбгьо гешде э гьэриш окопгьо, рафде э жуьр-бежуйре участкегьой фронт, дире коргьо ве вохурдеигьой хуьшдере нуьвуьсдени э очеркгьо ве статьягьой хуьшде, комигьоки дефус зере оморембируйт неки э гозитгьой fronti, гьемчуьн э де гозитгьойгеш. Э салгьой довгЮ уре омбаре вохурдеигьо бири, э товун комигьоки у нуьвуьсдени э ёровурдигьой хуьшде «Тозе хьэрмэхь», «Э гьэриш окопгьо», «ШовгЮ э пушой бейдогь», «Медаль э синей Москвитин», «Суьфдеи очеркгьо» ве чендигьойгеш, комигьоки веруйт э альманахгьой тати. Э рузгьой довгЮ у э фронт вохурдени гьемчуьн э догьистонигьоревозиш. Э 1944-муьн сал, э хоригьой Румыния гьисди, э у вохурдени е жогьиле духдер, комики ухшеш зерембу э духдер догьи. У куьнд бире эз духдер пуьрсирени: —« «Ишму эз Догьистунит?»

— Эри.

— Эз чуй жигеит ишму?

— Ме хэгьер Эффенди Капиевум, белки шиновусдейтге э товун энуну, мере Зейнаб нуми.

И гофгьоре гуьфдире Зейнаб чаруьсд э улойге ве э ейлугьэвоз покурд гЭэрсгьой чумгьой хуьшдере.

— Эри чуй гирисде туй, хэгьер ме, чуьни бегем? — Пуьрсирени Миши. Зейнаб гирисде-гирисде, ихдилот сохдени эри Миши, ки Эффенди Капиев э операция сохдеки шуйгьэм юре, э госпиталь муьрди гуьфдире. И вэхд дуьл Мишиш бирени лап гурунд, чуьнки у шинохдембу Эффенди Капиеве ве дануьсдембу талантлуье писатель бирени энуре.

Гье у сал у вохурдени э командир батальон Гаджи Бугановевоз ве нуьвуьсдени э товун игидигьой энуну очерк э гозит «Ватан оголи!». Шори Мишире гьэдер нисе бире эз екемиге бэгьдо шиновусденге ки, Гаджи Буганове буьлуьнде нум Игид Союз Совети дори гуьфдире. ДовгЮ варазде бэгьдо, ченд салгьо гирошде бэгьдо, э еки эз герме рузгьой гьеминон э пляж Махачкала у вохурдени э Гаджи Бугановевоз ве угьо э динже вэхд э ёр овурденуьт рузгьой довгЮире.

Буьзуьрге Армией Совети бесгьун доре бэгьдош хунхуре армией Гитлерире, Миши гьуллугь сохдени э жергегьой Армией Совети. Энжэгь э 1953-муьн сал подполковник Миши Юсуфович Бахшиев ведироморени э запас ве оморени э Махачкала, эжеки те 1956-муьн сал корсохдени заместитель заведующий отдел пропаганда ве агитацией обком КПСС Догьисту. И салгьо Миши неки корсохде ве гьемчуьн нуьвуьсдени омбаре ихдилотгьо, пьесагьо, стихигьо ве поэмагьо.

Эз 1956-муьн салевоз у корсохдени э редакцией гозит «Дагправда» суьфде э отдел партийни зиндегуни, песеде заместитель редактор, эжеки у венорени гьемме хьэрекет хуьшдере э сер коргозит, вебошут гуьфдире э верэгьгьой энуну эловлуье статьягьо э товун жоборде жофой догьлуьгьо э вэхд шолумие вокурден. Гье э и салгьо у нуьвуьсдени роман «Хушегьой онгур», э келе дананиревоз нуьвуьсде омори зиндегуни ве гьовхой богьдоргьой шегьер Дербенд. Э роман э келе дананиревоз нуьвуьсде омори зиндегуни колхозникгьой Дербенд те довгЮине вэхд, э вэхд довгЮ ве эз довгЮ бэгьдо. Роман Миши Бахшиев гьисди суьфдеи роман, комики нуьвуьсде омори э зугьун тати.

Пушоте гуьфдире омогьоре хуно Миши Бахшиев нуьвуьсдеире сер гирди эз 1930-муьн салевоз. Эз умогьоевоз сер гирде те песини рузгьой зиндегуни хуьшде у дори гьемме гьувот хуьшдере эри параменди литературай тати. У нуьвуьсдени омбаре гьэдер статьягьо, стихигьо, поэмагьо,

ихдилотгъо, очеркгъо. У неки нуьвуьсди произведениегъо, гьемчуьн бири гуьнжуьндегор ве редактор е ченд альманахгъой тати.

Э 1940-муьн сал э редакцией Миши Бахшневевоз дефус зере омори суьфдеи альманах тати. У гьемчуьн бири редактор омбаре книггъой тати.

Миши Юсуфович Бахшиев эз 1939-муьн салевоз бири член Союз писательгъой СССР, эз 1953-муьн салевоз член Союз журналистгъой СССР. Э синей энү шевгъ дорембируьт орденгъой «Отечественни довгю» — дувимуьн степень, «Гъирмизине Астара», «Знак Почёта» ве омбаре гъэдер медалгъо. У гъобул сохди гуьзетлуье нум верзуьшлуье корсох культури Догъистуре. Нум энү гьеммишелуьг дарафди э жергей данандегъой литературай Догъисту.

Зугьун литератури Миши гьисди темизе зугьун ве асанта хунде оморенигъо. Гьемме произведениегъой энү хунде оморенуьт э хъевесвоз. Мугъумлуье мэгънигъой энү хунде оморенуьт неки э радиой Догъисту, гьемчуьн э омбаре межлуьсгъой хэлгъ иму.

Э редакцией гозит «Дагправда» Миши кор сохдени те 1969-муьн сал. Четине рузгъой зиндегуни, гурунде рэхьгъо ве гъовхогъой довгюи хэтосуьз не гиросдет эри жунсогъи Миши. Беде нечогъи межбур сохдени Мишире э 1969-муьн сал эри вадарафде э пенсия. Оммо Миши э пенсия гьисдикиш не денишире э нечогъи хуьшде корсуьз нисе нуьшде. И вэхдгъо у нуьвуьсдени неки стихигъо ве идхилотгъо ве гьемчуьн бэхш вегирдени э омбаре общественни коргъо. Э пенсия бирекиш у нуьвуьсдени очеркгъо, ихдилотгъо ве ёровурдигъой вэхд довгюири.

Миши Юсуфович Бахшиев муьрди э 1972-муьн стал э парамендлуье вэхд гъувотгъой творчествои хуьшде. Муьрдигеш Миши Бахшиев, нум энү гъич вэхд нимуьруь, нум энү мизигъуь э у нуьвуьсде произведениегъо чуьн шогъир, писатель ве еки эз биненорегоргъой литературай тати.

ГЬЕММИШЕ Э ЖОВОНГЪОРЕВОЗ

Дагаев Шолум Гаврилович хъэсуьл омори эз деде э шегъер Хасавюрт э гъозори нуьгъсади пенжимуьн сал э кифлет косибе фэхъле.

Э гъозори нуьгъсади гьеждегъимуьн сал, кейки Шолум энжэгъ бу сиздегъ сале, э шегъер Хасавюрт оморени десдегъой лешгер Гъирмизии. Гуширгъой шегъер ве контрреволюционергъо диренге, ки тозе хуькуьмет совети вегирди шегъере, гъе у руз сер гирденуьт эри сухунде хунегъой косибгъоре, су венгесде э гьеммей шегъер. Эз гъэд лепуьргъой гъэтоши вирихденуьт могълугъ шегъер э кифлетгъошуревоз.

Геврил вегирде кифлет хуьшдере, рафдени э шегъер Моздок.

— Омбаре коргъо ве гъозиегъой эн у салгъо не мунди э ёр ме, — мугу Шолум, — оммо гъич фурмуш нисохум у дилбоше гъэилгъоре, комигъоки зигъисдебируьт э Моздок э мэхъэлейму.

Э шегъер Моздок Шолум дусд бирени э жовонгъой Моздокевоз, эз гьемме куьнд бирени у э Протасов ве Малыгиневоз. Угъо гьерсеки гьеммише биренуьт эеки.

Э келе шориревоз гъобул сохде зигъисдегоргъой шегъер Моздок э гъозори нуьгъсади бисдимуьн сал гъовхобергъой лешгер Гъирмизире. Гъирмизине лешгерлуьгъо андуьрмиш сохдени э могълуьгъ мэгъэной хуькуьмет советире ве норени э пушой жовонгъо, ки гуьнжунде гереки гуьфдире идорей комсомоли шегъере. Шолум, Протасов ве Малыгин бируьт суьфдеи жовонгъо, комигъоки дарафдебируьт э жергегъой комсомоли, гьетте идорей комсомоли шегъер бине норе оморе.

Эз е ченд рузиге бэгъдо, секретарь райком комсомол огол зере Шолуме, гуьфдиреники у биё кор соху гуьфдире э аппарат райком чуьн гуьн-

жундегор. Шолум рази биренигеш эри кор сохде э райком, оммо ю нисе дануьсде чуй сохуге эз чуй сер гируьге кор хуьшдере.

Гье э и вэхд э шегьер эри гъовхо берде э гъэршуй контрреволюционергъо ве де бедкоргъойге гуьнжунде оморени десдегъой ЧОН, эжеки дарафдени гьемчуьн Шолум Дагаев. Туфенге э дес гирде шев э рузевоз гъовхо берде паздегъ сале Шолум э контрреволюционергъоревоз ве де бедкоргъойгеревоз. Гьемме гъувот ве хъэрекети хуьшдере дорет комсомолгъой бисдимуйн салгъо эри зиьд сохде бесгъунигъой революцией социалистире ве муьхъкем сохде хуькуьмет Советире. Угъо неки жофо кеширет, гъовхо бердет э дуьшменгъой революциеревоз, гьемчуьн хъэрекет сохдет эри хунде ве дануьсде гилмгъой марксизме ве ленинизмаре.

Екем вэхд гиросде бэгъдо Геврил э кифлет юревоз вогошдени э Хасавюрт. Э шегьер гIэили хуьшде оморенге, Шолум сер гирдени эри кор сохде инструктор райком комсомол, песе бирени рэхъбер ве еки эз гуьнжундегоргъой идорей пионери район. Гьеммишелуьг э ёр Шолум мунди оморей э шегьер Махачкала Клара Цеткин.

— Гъозори нуьгъсади бисдпенжимуйн сал бу, — эдее ихдилот сохде Шолум, — ме хундембируьм э Махачкала э курсгъой корсохгъой кор пионери районгъо. Иму зигъисдебирим э хъэьт фабрик э нум Сеимуйн Интернационал. Иму шиновусденге, ки Клара Цеткин эдее оморей, гьеммеки кура бисдорим э клуб фабрик. Оркестр, рэхъбер комики бу мэгI-луьмлуье композитор Догъисту Татам Мурадов, эдембу зере гIэре не доре жуьр-бежуьре раче вежегъисденигъо гъовогъо. Жовоне кукгъо ве духдергъо э келе шориревоз вежеисдембируьт. Э ме тапшуьрмиш сохде оморейбу эри хош омори сохде гIэзизе гъуногъэ.

Гъеймогъоире хуно э ёр мени, чуьтам дуьл ме тэгIди сохде, гурп-гурп сохдембуге, ме Клара Цеткина хош омори э сохдеки. Песе у э имуревоз гъуле-гъул деноре дарафдени э клуб. Э клуб Клара Цеткин гоф сохд э зугъун деди хуьшде, э зугъун немци, комики эриму чарунде оморембу. Гоф хуьшдере варасде бэгъдо Клара Цеткина э зугъун гъумугъи мугу: «Зигъо Гъирмизине Догъисту».

Курсгъоре варасде бэгъдо Шолум вогошдени эри кор сохде э шегьер Хасавюрт. Э у салгъо пионергъой шегьер Хасавюрт э рэхъбери Шолумевоз омбаре коргъо сохдет эри оводу сохде шегьере. Угъо кошдег доргъо ве гуьлгъо э кучегъо ве богъчегъой шегьер, вечирет металлом, кура сохдет битмишигъой дермуи ве де коргъойгеш.

Э гъозори нуьгъсади бисдхъэшдимуйн сал Шолум Гаврилович дарафдени э жергегъой партией коммунистгъо. Э гъозори нуьгъсади симиуйн салгъо уре партией фуьрсорени э кор профсоюзи э гъэдимие шегьер Дербенд, эжеки уре эз екемиге бэгъдо жофокешгъой шегьер вихденуьт сернуьш исполком совет депутатгъой жофокешгъо.

Э гъозори нуьгъсади сивекимуйн сал у вихде оморени член контрольной комиссией фэхълегъо ве ранжбергъой шегьер Хасавюрт, эжеки у жофо кеширени те гъозори нуьгъсади сивчоримуйн сал. Инжиге у венорени гьемме хъэрекети хуьшдере эри муьхъкем сохде идорегъой партиере, ве дисциплиней государствоире. Винире хъэрекетигъой энуре, партией э гъозори нуьгъсади сивчоримуйн сал норени уре прокурор шегьер Хасавюрт, песе помощник прокурор Догъисту.

Эзунбэгъдой у вихде оморени суьфде судьей хэлгъи шегьер Махачкала, песе член коллегией Верховни суд Догъисту.

Измю Шолум Гаврилович Дагаев гъисди адвокат республикански консультацией юристи Догъисту.

Не денишире э огъили хуьшде, у гъейсэгIэтиш жовони ве гьеммишедери э гIэрей жовоне комсомолгъой столицей республикейму. У хундени эри энугъо лекциегъо, гировундени суьгъбетгъо, э комигъоки ихдилот сохдени э товун эловлуье коргъой суьфдеи комсомолгъой бисдимуйн салгъо. Э негъогъ нисдики гьемме мигIидгъо у вегирденигъо омборекбу эз

горком комсомол Махачкала. Ини чужире омборекбу вегирдиге у э руз мигИид комсомолгъо: «Жовонгъой шегьер Махачкала келе гыммет доре ишму сохде коргъоре эри революция, эри комсомол, эри могьлугъ. Горком комсомол гуфдирени эз ишму келе согъбоши эри тербие дореи гьеймогъоине келе биренигъо жовонгъоре э традициегъой революцией ве жофой партиейму ве хэлгъ имуревоз. Хосденим эришму жунсогъи ве гьеммише э имуревоз биреире».

Шолум Дагаеве пенжогъ пенж сал стаж корини, чуьл шеш сали у дери э жергегъой партие. Э гъэриш эни салгъо у бирмунди хуьшдере чуьн суьгъде эвлод партие, чуьн верзирение ферзепд хэлгъ хуьшде.

Омбаре тапшуьрмишигъо доре уре гьеймогъоинш обком КПСС. Совет Министргъой Догъисту, комигъорекни у э гьуьзетевоз эжиге овурдени. У гьисди еки эз активлуье членгъой Совет ветерангъой партие ве комсомол, комики гуьнжо овурде омори э горком комсомол шегьер Махачкала.

Хубе гыммет дори жофогъой Шолуме хуькуьмет Совети, э синей энуну шевгъ дорени орден «Знак почёта», медаль «Эри жоборде жофо э гьуьзет сад сал бирей эз руз зенде омореи Ленин» ве е ченд де медальгъойгеш. У гьобул сохди е ченд гьуьзетлуье грамотагъой Верховни Совет Догъистуре ве де бэхшгъойгереш.

СУЛЕЙМАН АХМЕДОВ,

кандидат гилмгьой филологи.

ПИСАТЕЛЬ ЭЗ ГЪЭД ХЭЛГЪ

Одоми шори сохде э гьеймогьоине параменд бире литературай Совети, э комики художественни проза ведилуе жигере гирдеире диренге. Вегирде виниримге гьеймогьоине литературай Догъистуре, иму ёгъин мивиним э у giroшденигьо дегишуьгигьоре. Прозей энуну руз-беруз параменд бире, эдее варафде буьлуьнд. Нуьвуьсдегоргьой энуну офденуьт тозе тегьергьой бирмундеи гьэгъигъэтире ве э боворинлуьиревоз дарафденуьт э жергегьой гьеммесоюзиэ проза. Э жергегьой энуну одомигьо, комигьоки параменд сохденуьт прозей Догъистуре еки эз гуьзетлуе жигегьоре гирдени лауреат премией республикеи э нум Сулейман Стальский писатель тати Хьизгъил Авшалумов.

Хьизгъил Давидович Авшалумов дарафди э литературай тати э тема ве тегьергьой нуьвуьсдеи хуьшдеревоз. Творчествой энуну омбаре тарафлуь ве фирегьуне тегьер параменд бире творчествой. У новеллисти, омо нуьвуьсдени повестгьо, ихдилотгьо, очеркгьо ве гьемчуьн пьесагьош.

Келе хуььрмети Хьизгъил Авшалумове э пушой хундегоргьо. Хундегоргьо э хъевесевоз хунденуьт произведениегьой энуре, неки э хотур энуну кор нуьвуьсде омори гуфдире э талантлуьи ве усдоетиревоз, гьемчуьн э хотур энуну корки, Хьизгъил Авшалумов нуьвуьсдени э товун пуьрсуьшгьой гьеймогьоине зиндегуниму.

Хьизгъил Давидович Авшалумов хъэсуьл омори э мегъ октябрь 1916-муьн сал э еки эз гуьзеле куьнжгьой Южни Догъисту э дигъ Муьшгуьр, комики 35 верс дури эз Дербенд. Уре эз гъилиревоз хъэз оморембу гуш дошде овосунегьо ве мэгъисигьой хэлгъире, комигьоки эри энуну бируьт э жигей книггьо.

Э еки эз статьягьо, комики нуьвуьсде омори э гуьзет творчествой Хьизгъил Авшалумов э дузиревоз нуьвуьсде омори: «Гъечи оморени эри одоми, мигуиге гуферей писатели Хьизгъиле жумунди гуфдире хьохмой хэлгъи. Жумунди ве хунди омбаре мугъумлуе мэгъинигьоре ве ихдилог сохди омбаре эгъуьлменде овосунегьоре, комигьоки гуьнжунде оморег э лугъонди творчествой хэлгъи. Унегуьре писатель чуьн ферзенд эз дуьли хосде фольклёр хэлгъ хуьшдере...» (Даг. правла. 1969-муьн сал 4-муьн июль)

Э гъиле ве жовоне вэхд хуьшде писатель гировунди гурунде ве четине рузгьо. Гъеле Хьизгъил се сале гъисди у мундени дедейсуьз (э гуфдирей э руьхгьо боворсохэ келе зенгьоревоз дуьл дедей энугьоре берди хунхуре Дедей-Ол). У энжэгъ 13 сале биребу, кейки муьрд бебей энугьо. Бебей энугьо муьрдени эз сэхде суьтелжени. Муьрден энуре куьнд сохде омбар хун вегирден «жеррэхгьой» умогьоине. И дуь беде коргьо, комигьоки бендуьт э руьхгьо бовор сохден ве не варасирен хэлгъэвоз, эри гьеммишелуьги жиге гирденуьт ве зенденуьт э дуьл энуну нэхогъи ве дуьшменире э гъэршуй куьгъне ве зобуне гъэдотгьо. Гурунде овхьолет кифлети нисе доре минкини Хьизгъиле эри хундеире варасде. Гъеле

э 7-муьн класс дерики, у шендени школаре ве сер гирдени эри кор сохде э колхоз. Оммо э дигь энугьо дебируьт учительгьо-энтузиастгьо, комигьоки э у кумеги сохденуьт эри хунденре зиёд сохде. Гьеле гIэилле гьисди Хьизгьиле бу метлеб эри бире кавалерист, гьирмизине командир, унегуьре у хьэрекет сохдени эри дарафде эй хунде э училищей кавалеристи шегьер Пятигорск. Оммо веде биреники у миёсд бире, кавалерист нэгI, писатель ве журналист. Рэхь литературире Хьизгьил Авшалумов сер гирди эз чуйкле заметкелей критикеи, комики дефус зере оморебу э гозит «Зэхьметкеш», ведироморембугьо э Дербенд э зугьун тати. Э у заметке Хьизгьил бирмундени егIэлмиши дигьигьошуре, комигьоки э руьхьгьо ве дургуне легенда бовор сохде, кутон зере, тум нисе шенденбируьт э хори, комиреки нум бу «ГIэжел зенгьо». Увэхди э дигь Муьшгуьр бу е гьуромите хори. Э гIэрей дигьигьо гешдембу боворсохдеи э у кор ки, гьерки у хок хорире кутон зе, тум шенд, зен энугьин муьрдени гуфдире. Кими мердгьо, зенгьошуре терс эри доре мигуфдируьт: «Мирам у хорире кутон мизенуьм». У бирембу гьелебулере хуно: егIни ме туьре микуьшуьм. Заметкей Хьизгьиле хундембируьт э хьэвесевоз. Гьелбет дигьигьой энуре хьэз не омо эзи заметкей Хьизгьил, у и коре очмиш сохди гуфдире. Оммо Хьизгьил увэхди дануьсд чуьниге гьувот дефус зере оморе гоф ве боворин бисдоки, ю нуьвуьсде мидануь гуфдире. У заметке бирмунд усдоети Хьизгьиле ве уре теклиф сохдуьт эри кор сохде э редакцией гозит «Зэхьметкеш». Эз се мегьиге бэгьдо, э мегь январь 1935-муьн сал уре фуьрсоруьт эри хунде э е са-лине совпартшколей Дербенд.

Э гозит кор сохдеи кумеги сохд э у эри фирегьу сохде идейно политически данани ве лугьонде жире варасиреи зиндегунире. У вэхдгьо Хьизгьил нуьвуьсдени статьягьо, заметкегьо. МэгIлуьмлуье писатель тати Миши Бахшиев, эз песигьо э ёр оворде, нуьвуьсдебу: «Нум Хьизгьил Авшалумове ме суьфде шиновусдем умэхьэли, кейки лап мэгIлуьмлуь биребугьо фельетон энуре «Фурухде оморе гIэруьсе» э гозит «Зэхьметкеш» хунденге, э комики у зеребу тиже тиркомуре э куьгьне гIэдотгьо, комигьоки хуьрди-охмури сохдембируьт духдергьой догьире». (М. Бахшиев «Хьизгьил Авшалумов 50 салаи». «Дагправда», 22-муьн декабрь 1963-мун сал).

Э 1938—1941-муьн салгьо Хьизгьил Авшалумов кор сохдени младший научни сотрудник институт эн история, зугьун ве литературай Догьисту. Изму писатель э ёр оворде гуфдирени: «Белки хуьшдени Алладин э лампей тилисими хуьшдеревоз э гьэлечей зирхории дарафде, эзжеки офдебу келе хэзинегьо, гьечу шор не биребу, ме увэхди шор биребируьмгьо, кейки ме дигьне кук дигьи, э дуре э гьэриш више деригьо дигь Муьшгуьр зигьисде ве келе биригьо, диренге омбаре гьэдер книгьоре. Ме гиснее одоми э сер чи буравгьоре хуно, гьечи э темэхьэвоз сер гирдуьм эри хунде и книгьоре дуь э песой еки».

Э гьэриш се салгьо зиёдте э институт кор сохдеи Хьизгьил гуьрд сохде, дефус зерени сборник фольклёр татире ве словарь терминологи гофгьой тати ве урусире. Гье э увэхд Хьизгьил рэхьбери сохдени идорей писатели республикере, кейки кор сохдени жугьобдорлуье секретарь Союз Писательгьой Догьисту. Э у салгьо у шинох бирени э учённигьо ве писательгьоревоз, меселен э шогьир хэлгьи Догьисту Гамзат Цадасаревоз, писательгьо Э. Капиевевоз, комики оморебу эз Пятигорск, А.-П. Салаватовевоз, Р. Динмагомаевоз, М. Хуршиловевоз ве чендигьойгьоревоз. Э 1938-муьн сал Хьизгьил Авшалумов бирени кандидат э члены партией коммунисти. Э 1940-муьн сал член партией коммунисти. Гье э усал э альманах тати ведироморени повесть энугь «Бесгьуни жовонгьо», э комики у бирмундени чуьтам жовонгьо, не денишире э куьгьне гIэдотгьо, поисдебируьтгьо э рэхь энугьо, расиренуьтге э метлеб хосдеи дуьл ишу. Э пушой Хьизгьил суьфделе вокурде оморебируьт фирегьуне рэхьгьой научни ве художественни творчествои, кейки тала-

вурчигьой фашисти оморуйт э сер гIээзие Ватан иму. У межбур бирени эри норе гъэлем хуьшдере ве вегирде э дес шушкой кавалеристире. Гье эз суьфдеи рузгьой довгIо ХьизгIил Давыдович дебири э жергей гъовхобергьо э гъэршуй фашизм. Э кутэхъэ вэхд у варасдени военно-политически училищей Сталинграде ве фьюрсоре оморени заместитель командир эскадрон дивизией кавалеристи казакгьо. У бэхш вегирдени э гъовхогьо эри Ростов ве Кубань. ХьизгIил Авшалумов дубо яралуь бири. Суьфдеи яраре вегирденге у чор мегь э гипс демунде. ДовгIоре ХьизгIил варасдени э Германия. Эз довгIо бэгъдо ХьизгIил те миглей пенжогьимуьн салгьо бирени военни корреспондент. Чуьн военни корреспондент у гьуллугъ сохди э Белоруссия, э Северни Кавказ, э Казахстан, Волгоград, Ростов, э Боку ве гьемчуьн э Средни Азия, Э чуьжош бириге ХьизгIил у гьич фурмуш не сохди гIээзие Догъистуре ве дуьл энуре гьеммише воисди биёв э Ватан хуьшде. Э 1955-муьн сал ХьизгIил Давыдович оморени э Махачкала ве сер гирдени эри кор сохде э редакцией гозит «Дагправда», эзунбэгъдойге э Союз писательгьой Догъисту, эжеки у бирени консультант ве секретарь эн Союз писательгьой Догъисту.

Гьетте э Догъисту оmore, э кутэхъэ вэхд у дарафдени э жергей литераторгьой Догъисту ве бирмундени хуьшдере чуьн писатель, комиреки гьисди темай ю.

Лауреат премией Ленини шогьир хэлгIи Догъисту Расул Гамзатов гуфдирени, ки ХьизгIил гьисди гуфдире «хъэвеслуье ве дананменде, зиндегунире бегьеме тегьер дире дануьсденигьо прозаик». Рэхьбер семинар ихдилот нуьвуьсдегоргьо, эжеки э 1959-муьн сал э конкурс гиросдебу ХьизгIил Авшалумов, мэгIлуьмлуье писатель Совети Леонид Соболев гуфдирики, ихдилотгьой ХьизгIил «Э сер билогъ», «Дердгьой пире Гасан», «Хэбер ве гьингъэр» гьисдуьт гуфдире гуьзеле ихдилотгьо, эз гьеммей энугьо гуьзелте гьисди гуфдире ихдилот «Чуьтам ме зинде биремге».

Ихдилотгьой ХьизгIил Авшалумов дефус зере оморенуьт э центральный гозитгьо ве журналгьо («Литература ве зиндегуни»: «Современник иму», «Литературой Совети») ве гьемчуьн э жуьр-бежуьре сборникгьо. Ижире барасигьо э негьогьи нисди. Ихдилотгьой ХьизгIил Авшалумов нуьвуьсде оморет э буьлуьнде художественни тегьергьоревоз, угьо бирмунденуьт лап хубе тарафгьой зиндегунире. Эзуш бэгъэй э ихдилотгьой энугьо жиге гирдет коргьо, комигьоки гиросдвенуьт э зиндегуни, э комигьоревозки ХьизгIил вохурди э дигьгьо ве районгьой республике гешдигьо мэхьэлгьо журналист гьисдики. Меселен ихдилот «Одохлуй пире Фатьма» нуьвуьсде омори э у ихдилот гуьре комиреки шиновусди у э Цумадински район рафденге журналист гьисдики. Э еки эз аулгьо дуь жовоне кукгьо, егIэлмиш бире, дуьздиренуьт пире зене э жигей жовоне духдер, песде эз гIэиб-терс нисе дануьсденуьт э гIэрей хэлгь ведироморе. Прототипгьой ихдилот «Вохурди э сер билогъ» гьеймогьоиш зигьисденуьт э район Хунзах. Э расдеки бире коргьо дори ХьизгIиле минкини эри гуьнжунде ихдилотгьо «Хэбер ве гьингъэр», «Сени гIэт зенире» ве чендигьойгереш.

Э зир гъэлем ХьизгIил Давыдович, жуьр-бежуьре коргьой зиндегуни чаруьсденуьт э энтигъэе идейни ихдилотгьой художествои. Э усдотиревоз нуьвуьсде оmore ихдилотгьой энугьо кумеги сохденуьт эри гъовхо берде э куьгьне гIэдотгьоревоз ве зобуне хоснетгьой одомигьоревоз. Э товун энугьо корки, чуьтам дегиш биренуьтге хоснетгьой одомигьо ихдилотгьой ХьизгIиле хунде бэгъдо, шогьоди дорени ижире кор. ХьизгIил вегирдени когьоз эз е зен, комики хундебу ихдилот энуре «Э сер билогъ». У зен э когьоз нуьвуьсдени: «Шуьверме хундегоре одомини. Оммо у суьфде гьич бедирей гIове э чоримуьн тебэгъэ нисе вебердебу. Ихдилоте «Э сер билогъ» хунде бэгъдо у э хъэвеслуьиревоз ве шориревоз кумеги сохдени э ме э коргьой хунеире сохдеки».

Гьер писателе гьисди жанр нуьвуьсдеи ю, комики овурдени эри энч барасире. Ижире жанр эн Хьизгьил гьисди кутэхьэ ихдилот юмористи. Юмористически ихдилотгьой Хьизгьил нуьвуьсде оморет э раче лошинлуье зугьуневоз. У нуьвуьсденигьо коргьо, гьозие-гьэдергьо, ужире коргьо ве гьозие-гьэдергьоики, комигьоки эз расдекиш мидануьт бире э зиндегуни игидгьой ихдилотгьой энчу.

Меселен ихдилот «Шобош». Игид ихдилот рангчи Боби могьбул, сергьуз ве фикирлуь нимешев эдембу э хуне рафде ве э ёр овурде э сер ю оморет гьозие-гьэдерет. Уре э гьэруьси огол зеребируьт. Мигуиге инжо е келе кор нисди, бура омборекбу сох гьэруьс ве доморет, бебе-дедешуре. Оммо эз расдеки и кор асанте кор нисди, инжо пул гереки гьем эри сэхьиб гьэруьси хунет дорет ве гьемиге эри шобош э пушой зерегоргьо эри дешенде. Унегуьрет зен энурет, комики дануьсдембу пулсуьзишурет, нисе воисдембу Боби э гьэруьси бурав. И кор эз расдекиш мидануь бирет э зиндегуни одомет. Боби юш разини э гоф зен хуьшдеревоз. Оммо э гьэруьси не рафдеш гьэмел нисет оморет: «Гьэргьри мибошут мигуют: «Эхьисоб не гирди, урет хьэз нисет оморет эз шорет иму, енебугет сэгьэти сохди эз хэржит терсири, белен-филон...» Боби фикир сохдени эри хуьшде, ки мирав омборекбу мисоху бебе-дедей доморет ве мигуюки, кеф ю нисди гуфдирет, мивогошду э хунет.

Писатель инжигет бирмундени рачет гьэруьсирет, вежегьисденигьо гьовогьорет ве гьемчуьн серпоирет, комики э гужевоз гьишдембу одомирет ведироморет эри вежегьисде. Серпоит э гужевоз нуьшуьндени Бобирет э ведилуьет жигет, э ён эн е гьобонет снабженец, комики эдембу хирич-хирич пул хэржит сохде. Э ижирет межлуьс Боби хуьшдерет кес хьисоб сохде. Оммо екем ичку хурдет бэгьдо, у э эшгь офдорени ве гуфдирени э серпоит эриу вежегьисденигьо гьово зенуь гуфдирет. Урет имид бу э куьф ю дуь монет дебу гуфдирет. Э вежегьисдеки у десе донеренгет э куьф эри пул ведешенде э ёр ю оморени, ки дуь монет э куьф шоволигей ю домунди гуфдирет. Писатель и жигет ихдилотет нуьвуьсдеи э дузет, боворинлуьет тегьерет ве дананиривоз. Песдет Боби варасиренгет хьол хуьшдерет, гьеебо нэхэберекет поисдени ве ведешендени куьфгьорет бурунет. Гьеммет э межлуьс дебирегоргьо хэндусденуьт. Э эхир ихдилот писатель бирмундени, чуьтам Боби фикирлуь э хунет вогошденигет. Э ижирет тегьеривоз писатель бирмундени бедет ве заралет куьгнет герексуьзет гьэдотгьорет.

Э омбарет ихдилотгьо Хьизгьил Авшалумов некит руьхшенд сохдени э куьгнет гьэдотгьо, гьемчуьн э тозет зобунет хосиетгьой одомигьо, комигьорекет зендет куьгнет гьэдотгьо. У э тижет ерэгь юмористиривоз эдет руьхшенд сохде э у одомигьо, комигьоки э сер гьоврей дусд хуьшдет хунденуьт речет эз когьоз, гьемчуьн э ужирет, комигьоки нуьвуьсденуьт э товун энчу коргьо, э товун комигьоки ишу гьичиш нисет дануьсденуьт. эн кандидатгьо, комигьоки нуьвуьсденуьт герексуьзет, хьйрсуьзет диссертациегьорет э хотур метлеб хуьшдерет бегьем сохде, э товун лектор, комики хундени гуш дошдегоргьорет хьэз нисет оморенигьо лекциерет ве дот коргьойгереш.

Э жергей ихдилотгьой юмористи Хьизгьил деруьт ихдилотгьо-новеллагьо э товун гьэмелданет ве эгьуьлмендет «Шимет Дербенди!» Мэгьлуьмит, ки э фольклорет ве гьемчуьн э литературай гьуьлом омбаруьт образгьо, э комигьоки бирмундет оморени эгьуьлменди, юморет ве зиндегунихогьит хэлгь: э фольклёр Восток иму хунденим э товун молла Насрединет ве Алдар-Косет, э фольклёр Европа — Гершелет Острополер, э фольклёр урусит — гудил Балакирет ве чендигьойгеш. Песинит вэхдгьо э литературай Догьисту гуьнжуьндет оморени ужирет игидгьо, комигьоки биренуьт гьэргьигьэте представительгьой хэлгь. Меселенит Кичи-Гьэлейчит эн писателет даргинит Ахмедхан Абу-Бакар, Акул-Али эн писателет лаки М.-Х. Пашаев, Кагира Казанищенский э ихдилотгьой писателет гьумугьит Ибрагимов Ибрагим, Шимет Дербенди эн Хьизгьил Авшалумовет ве

чидигьойгеш. Шими Дербендире Хьизгьил бирмундени чуьн ихдилотчи, чуьн игид новеллагьо, комики омбаре вэхдгьо ухшеш зерени э хэндере, зарифетчие Молла Насреддин, оммо Шими Дербендире гьисди биографией ю, комики зенде омори э вэхд ю гуьре ве у могьлугь гуьре, комики хьэсуьл овурди уре.

Хьизгьил Авшалумов эз зуревоз фикир сохдебу эри нуьвуьсде новеллагьо э тегьер овосунегьой хэлгьи, бирмуну у жире образ эн одоми хэлгь хуьшдере, э комики бирмуну пушотейне ве гьеймогьоине зиндегуни татгьоре, бирмуну фикиргьой хэлгьире э товун коргьой гьеймогьоине зиндегуни.

Суьфде Шими Дербенди ужире гуьнжунде не оморебу, чуьжире нму уре диренимге. Гьевел игид новеллагьой энубу Шелмуьй Мемри, меселен э новеллагьо «Чуьтам ме падшогь биребируьмге», «Чуьтам ме э тозе хуне дарафдебируьмге» ве чендигьойгеш. Оммо Шелмуьй Мемри эри энижире ихдилотгьо гьэмел нисе оморембу. Писателе герек бу игид, комики миьсд ихдилот сохде гьеймогьой гирошденуьтгьо коргьоре, оммо Шелмуьй Мемри муьрди эзи си сал пушо ве унегуьре у пидануь ихдилот сохде э товун гьеймогьоине вэхд. Эзуш бэгьэй, Шелмуьй Мемри зарифетчиш буге художоворсохэ одоми бу. Унегуьре эз нуминей энубу гьэмел нисе оморембу эри бирмунде зарали ве бедидин-догьэте ве художоворсохире. Гьеммей эни коргьо межбур сохд писателе, э жигей Шелмуьй Мемри, игид ихдилотгьо-новеллагьой хуьшдере эри нум норе Шими Дербенди.

Шими Дербенди — гуьрд сохде оморе образ представитель хэлгь татини. У Дербендини, чуьнки э Дербенд, эз гьемме жигегьо омбарте, ве ди бире хосиет ве тегьергьой зиндегуни татгьо. Э Дербенд омбардеки могьлугь татгьо бирет ве зэхьмет кеширет эри сэхьиббогьгьо. Э девр хуькуьмет Совети угьо жофо кеширет э колхозгьо ве совхозгьо. Шими Дербендиш, жовон бугьо мэхьэл бири батрак, веровунди э ю тапшуьрмиш сохде жуьр-бежуьре гьуллугьгьоре (е гиле дениширегор фэхьле-базариш бири), оммо не гьошири не бэхд хуьшдере не офди. Изму Шими Дербенди огьиле колхозники, зарифетчини, оммо хуьрметлуье одоми. Ю гьисди бирмундегор юмор хэлгьире, эгьуьлменди ве зиндегунихогьи энуре. У гьисди хьэлоле одоми. Э товун энубу гуьфдире оморенигеш чуьн гьэмелдане ве эгьуьлменде одоми, у эгьуьлменди, оммо гьэмелдан нисди.

Хьизгьил Авшалумов омбар хосде игид хуьшдере ве шори сохде эзу, кими вэхд гьншдени уре эз нуминей юш гоф сохде, оммо нисе бирмунде уре чуьн идеал. Э хосиетгьой Шими Дербенди кемсуьгигьош омбар дери. Кими вэхдгьо у гурунд гирде хуьшдере, кэгьэс бире ве хьэрой-хьэрой сохде э зен хуьшдеревоз э товун герексуьзе коргьо, ич-куш хурдени; кими мэхьэл э худош бовор сохдени. Э товун эн ижире хосиетгьо уре гуьфдире нибуки у лап пушолуье одомини. Оммо гьемме егьэлмишигьо ве зарифетгьой энубу несигьэт доренуьтгьо коргьоют. У гьошир сохде хундегоре э опыт зиндегуниревоз ве мэгьлуьмсуьз овурдени уре э кин дузи.

Гуьфдире гереки, ки э кими новеллагьо э товун Шими дербенди не дери бегьеме идейни фикиргьо. Меселен э новелла «Хэр шинлогь зеге, гьэгьри бире нисе воисде» Шими Дербенди э нэгьогьи гьэгьри бире, кэгьэс бирение тегьер гоф сохде э жовоне кукевоз, комики нэхэберекни екем бихуьрмет сохде келетере ве гьетте варасире ю дуз нисдинре бэхшлемиши хосдени эзу.

Неденишире э ижире чуькле кемсуьгигьо, образ Шими Дербенди дузе жире гуьнжунде оморе образи. У кумеги сохдени э Хьизгьил Авшалумов эри бирмунде э новеллагьой ю жуьр-бежуьре пуьрсуьшгьой гьеймогьоине зиндегунире ве жугьоб доре э у пуьрсуьшгьо э данани ве эгьулмендиревоз.

Шими Дербенди — художественни офден ве творчески параменди

писатели Хьизгъили, чуьнки хьуьрметлуь сохде уре э пушой хундегоргьо. Шими Дербенди э Дербенд вероморе татиш гьисдиге, кими мэхьэл хосиетгьой эн ухшеш зеренуьт э хосиетгьой неки татгьо, гьемчуьн эн де одомигьойгей Догъистуш. Э де хоригьойге уре четин мибу эри варасире. Имидим, ки Шими Дербенди эзинбэгьдойгеш эри творчествой Хьизгъил миёру гуфдире параменди ве хьуьрметлуьире ве э тозе новеллагьой эн мибу диёш хьэвеслуь.

Буьзургье сатирик Америка Марк Твен нуьвуьсдебу: «Энжэгъ мизигуь ужире юмор, комики зенде омори э дузгьуни зиндегуни гуьр». Мибу хэндунде хундегоре, оммо у хэнде мибу буше хэнде, эгенер э одомигьоре хосдеиревоз нуьвуьсде не омориге.

Омбаргьоре хьэз нисе оморе эзу корки, э пушой юморист бирени гуфдире гьэрхунди эри бире дуз винирегор, варасирегор ве анализировать сохдегор, комики герек бирени эри нуьвуьсде герекие книгьоре»¹.

И гофгьой эн Марк Твен лап гуьнжоинуьт эри творчествой Хьизгъил Авшалумов. Э ихдилотгьой юмористи хуьшде Хьизгъил норени социально герекие проблемагьоре. Юмор ихдилот Хьизгъил гьэгьигьэге юмори. Хундегор эдее хэндусде, оммо эри игид ихдилот э сер ю оморе гьозие-гьэдер хэндее кор нисди. Омбаре вэхдгьо э сер эн у оморени зобуне коргьо э серботи герексуьзе куьгьне гьэдотгьо, у бирени эзугьо буьлуьнд, гьовхо бердени э гьэршуй энугьо, нисд сохдени угьоре эз рэхь хуьшде. Сборникгьой ихдилотгьой юмористи Хьизгъил Авшалумове «Э сер билогь», «Чуьтам ме зинде биремге», «Гьэруьс э сюрпризевоз», «Э хэтой эн е моч» ве чендигьойгереш келе хьуьрмети э пушой хундегоргьо. Э товун энугьо хубе гофгьо нуьвуьсде оморет неки э критикей гозитгьой Догъисту, гьемчуьн э критикей центральный гозитгьош. Меселен, пушой декадей литератури ве искусствои Догъисту э Масков бире критик В. Огнев э «Литературни гозит» нуьвуьсдебу «Мере лап хьэз омо эз тегьергьой ихдилот сохдеи писатель тати Хьизгъил Авшалумов... Бесгьун бердеи тозе сознание куьгьне гьэдотгьоре э Догъисту те имбурузине рузиш лап герек гьисдигьо проблема э ихдилотгьой эн Хьизгъил Авшалумов «Э сер билогь», «Домор», «Дердгьой пире Хьэсен» офди теслихи художествои ве милети хуьшдере».²

Ижире буьлуьнде гьиметлуье отзывгьо э товун ихдилотгьой Хьизгъил Авшалумов дорет профессор Н. Замошкин, писатель Л. Соболев ве чендигьойгеш.

Э товун фирегуь мэгьлуьм бирей произведениегьой Хьизгъил шогьоди дорени гьемчуьн ижире кор. Эри книг эн у «Возмездие», комиреки дефус зеребу издательствой книги Догъисту, оморебируьт заказгьо эз Масков, Смоленск, Свердловск, Оренбург, Кемерево, Куйбышев ве дешегьергьойгеш эри 130 гьозор экземпляргьо.

Э 1967-муьн сал эри книг «Гьэруьс э сюрпризевоз» Хьизгъил Авшалумове доре омори премией республикеи э нум Сулейман Стальский. У гьисди бесгьуни творчествой Хьизгъил, хубе гьимет дорей жофой писатели энуре ва бирмунденики произведениегьой эн у обществе герекуьт гуфдире.

Э омбаре произведениегьой хуьшде Хьизгъил Авшалумов бирмундени хуьшдере чуьн дананменде лирик, чуьн автор социально тиж гьисдуьтгьо повестьгьо э товун гирошде зиндегуни татгьо, чуьн писатель—нуьвуьсдегор темай историере. Меселен э ихдилотгьо «Келе мердгьо» ве «Овосуне э товун муьгьбет» у ихдилот сохдени э товун коргьо, гирошдетгьо э куьгьне девр. Э угьо у гуьнжунди образгьой мердьети одомигьоре, комигьоки хосденуьт ве муьгьбетлуьнуьт ве чуьтам муьгьбет энуго овурдениге хэторе эри энугьо. Трагически коргьо, комигьоки гирошденуьт э дигь татгьо Муьшгуьр те революцие, бирмунде оморенуьт

¹ Марк Твен. Вихде оморе произведениегьо, т. 2, М., ГИХЛ, 1953.

² Вегирде омори эз статьей Миши Бахшиев «Х. Авшалумов 50 салаи».

э повесть «Возмездие», э сер комики Хъызгъил омбаре салгъо жофо кешири.

Хъызгъил дануьсдени пуьвуьсде зиндегуни хэлгъэ э усдоетиревоз. Усдоеи эну бирмунде оморени э повесть «Возмездие», э комики э раче тегьеревоз пуьвуьсде омори гӀэдотгъой гӀэруьси ве де гӀэдотгъойгей татгъо ве гъемчуьн зиндегуни дигъигъоре те революцие. Бирмундеи гӀэдотгъо ве зиндегуни татгоре кумеги сохдени э у эри бирмунде бинелуье идеей произведениере. Гье эз суьфдеи эпизодгъо писатель бирмундени чужире дуьшмени дебирениге э гӀэрей косибгъо ве гӀоширгъой дигъ Муьшгуьр. Писатель бирмундени чуьтам руз-беруз зиьд бирениге дуьшмени э гӀэрей косибгъо ве гӀоширгъой дигъи, чуьтам гъэгър дуьл косибгъо зиьд бирениге ве угъо хъозуруьт эри вэхуьшде э гъэршуй гӀоширгъой дигъи.

Э историере дануьсдеиревоз бирмунди Хъызгъил чуьтам гӀоширгъо э хуькуьм дин-догӀэтевоз гуж сохденуьтге э косибгъо. У гъемчуьн бирмундени чуьтам зиьд бирениге зиндегунире э варасиреи татгъо, чуьтам угъо куьнд биренуьтге эз пушолуье интеллигенцией хуьшде, чуьтам муьхкем бирениге дусди э гӀэрей татгъо ве лезигъо э гъовхо э гъэршуй эксплуататоргъо.

Хэбер э товун Буьзуьрге революцией социалисти Октябрь биреи ве хуькуьмет совети бине норе оморейре жофокешгъой дигъ э шориревоз гъобул сохденуьт. Зигъисдегоргъой Муьшгуьр э еклубгиревоз э дес ярэгъ вегирде вэхуьшденуьт э гъовхо эри гъэлхэнди хуькуьмет Советгъо э гъэршуй э вэхъши чаруьсдебируьтгъо гъэчэгъэ десдегъой гӀоширгъой Южни Догъисту.

Э повесть «Возмездие» Хъызгъил бирмундени гъемчуьн образ Буьзуьрге вождь жофокешгъоре В. И. Ленине. Э пушой чумгъой э сер сэгӀэт-ношумо вебиренигъо Сосун оморени чигърет игиде хэндеруе догълуь. Э и тегьеревоз Хъызгъил бирмундени хосдеи догълуьгъоре э кин Буьзуьрге вождь революцие В. И. Ленин.

Не денишире э у кор ки э повесть Хъызгъил деруьт кими кемсуьгигъо (меселен образ Илову, зирдеси ковхой дигъ Гъомуил бегъем очугъ сохде не омори), бирмунде не омори миёнее ранжбергъо, у гъисди еки эз уьшуьгълуье произведениегъо прозей Догъисту, эжеки бирмунде оморени гъовхой догълуьгъо э салгъой граждански довгӀо, комики бесгъун бердени девлетмендгъо ве эксплуататоргъоре.

МэгӀлуьмлуье критик Бровман э дузиревоз хъисоб сохде «Возмездийере» чуьн еки эз мэгӀлуьмлуье произведениегъой прозей милети, э комигъоки бирмунде оморени омбаре герекие пуьрсуьшгъой гиросде зиндегуни хэлгъ: «Э келе хъэвеслуьиревоз хундум ме повесть «Возмездийере», э комики писатель Догъисту Хъызгъил Авшалумов бирмундени зиндегуни татгъоре, социальни дуьшменигъоре, комигъоки дебируьт э гӀэрей хэлгъ те революцие, ве чуьтам хэлгъ гъобул сохдеге тозе девре». («Литературни гозит» 1966, 18-муьн январь).

Э товун беде гӀэдотгъой дин-догӀэти, комигъоки пуч сохденуьт гӀуьмуьр жовоне духдер татире, ихдилот сохде омори э повесть «Зенбирор». Э повесть бирмунде оморени зиндегуни гӀоширгъой Дербенд, комигъоки хъэлегигеруьт эз хуькуьмет совети ве хъозуьруьт эри сер зере э жуьрбежуьре авантюристгъо э хотур мол-девлет хуьшде. Писатель бирмундени шефди, нэгӀлетлуьи ве сэгъэти гӀоширгъоре, эхир комигъоки куьнд бири. Игид повесть Гюльжонере доренуьт э шуьвер э гӀошир, огъиле Ошир, эз кеевозки сер гирдени пучи гӀуьмуьр эну.

Э повесть нуьвуьсде оморет коргъо, комигъоки гиросденуьт э Дербенд те революцие бире ве революцие бире бэгъдо. Писатель э данани ве усдоетиревоз бирмундени вэхд социальни дегишуьгигъо куьнд бирейре ве бесгъуни девр тозе зиндегунире, комики гъисди азад гъем эз фикиргъой дин-догӀэти, гъемиге эз муьрс девлетмендгъо. Э негъогъ нисдики гъем э пролог гъемиге э эпилог Хъызгъил бирмунденигъо пушо-

луье колхознике лелей Юсуфе, комики гуфдирени фикир хэлгээ э товун пуче гҮуьмуьр игид повесть.

Хубе жире нуьвуьсде омори гьемчуьн исторически повесть «Тилмоч эн имам», эжеки бирмунде оморени гьовхой хилоси догьлуьгьо э рэхь-бери Шамилевоз. Э повесть ихдилот сохде оморени э товун коргьо, ги-рошдетгьо э 1854—1855-муьн салгьо, кейки бикегьой князгьой грузини-ре Шамиль э есири вегирдебугьоре дегинш сохде оморебу э кук Шами-левоз Джамалутдиневоз, комики эз нуьгь салаиревоз зигьисдембу э Уруснет. Э товун солдат урус, гьевел догьлуьгьо э есири вегирдебугьо ве юре нум доревугьо Индрис. Индрис не догьлуьгьо дуь эеки э дуьш-ме денишуьгьоре хуно дениширембуруьт. Оммо угьо дуь-екире куьндте шинохденге, дануьсдуьтки ишу дуьшмегьо нисдуьт гуфдире. Пире Ша-ни хубе гьимет доре жофокеша ве хьеменди солдат урус. Индрис келе могьбули кешире, дануьсденге, ки е теке кук келе мерд э довго пуч биреире ве угьо дануьсденуьтки, ишу простое одомигьоют э ишу дуьш-мени нисе гуьнжуьсде. Эз песигьо Индрис бирени домор догьлуь.

Э и тегьеревоз Хьизгьил Авшалумов бирмундени хэлгь Урусн ве хэлгь Догьисту эри еки дуьшме ние бошут гуфдире ве и кор гьисди сер келе дусди, комики муьхкем бири э гӀэрей хэлгьгьой Догьисту ве урусгьо э девр социализм. Инжиге Хьизгьил бирмундени хуьшдере чуьн писатель — интернационалист, эшгьлуь сохденигьо идеей дусди хэлгь-гьой СССРе.

Хьизгьил Авшалумов очеркгьош нуьвуьсдени. Очеркгьой энү нуь-вуьсде оморет э товун одомигьой жуьр-бежуьре сенигӀэтгьо ве жуьр-бе-жуьре гьисметгьо, оммо гьеммей энугьо нуьвуьсде оморет э товун эгьуьлменде, хуьурметлуье одомигьо. Очеркгьой Хьизгьил нуьвуьсде оморет э раче зугьуневоз. Эге э угьо хунде нпомоге очерки гуфдире, угьоре мибисдо хьисоб сохде чуьн раче ихдилотгьо э товун пушолуье одомигьой девр иму. Ижиреют очеркгьо: «Эз гӀэжел гужлуьтегьо», «ГӀэруьс урусн», «ГӀэилгьой кес» ве чендигьойгеш.

Эз ихдилотгьо, повестьгьо ве очеркгьо бэггьэй Хьизгьил пьесагьош нуьвуьсдени, комигьоки норе оморенуьт э театр хэлгьи тати, э телеви-дение ве кружокгьой художественни самодеятельность. Пьеса «Тилмоч эн имам», комики нуьвуьсде омори э екнумлуье повесть энү гуьре норе омори э сценей театр музикеи ве драматурги гуьмугьи э нум Алимпа-ша Салаватов. Пьесагьой Хьизгьил Авшалумове дениширегоргьо э келе хьэвслуьиревоз дениширенуьт ве гьобул сохденуьт.

Произвениегьой Хьизгьил нуьвусде оморет э раче лошинлуье зу-гьуневоз. Э угьо омбар вохурденуьт мэгӀэсигьо ве метелегьой хэлгьи. Игидигьой произвениегьой энуреш раче зугьун веруьт, эз гоф сохде-мун энугьо бирени дануьсде хоснетгьошуре.

Буьлуьнде гьимет дори творчествой Хьизгьил Авшалумове хэлгь ве хуькуьмет иму. Э 1960-муьн сал уре доре омори орден «Знак почё-та», э 1970-муьн сал медаль «Эри жоборде жофо э гӀуьзет 100 сал би-реи эз руз зенде омореи В. И. Ленин». Эзуш бэггьэй у вегирди чор гӀуь-зетлуье грамотагьой Верховни Совет Догьистуре. Хьизгьил Авшалумов гьисди еки эз суьфден писательгьой Догьисту, комигьореки доре омори премией республикеи э нум Сулейман Стальски. Э 1969-муьн сал уре доре омори гӀуьзетлуье нум «Верзуьшлуье корсох культури Догьисту».

Эз зугьун урусн чарунди Сафанова Ася.

РУТ ЯКУБОВА

МЭГІЭНОЙ ДИРОМОРЕИ ТОЗЕ ГОФГЬО Э ЗУГЬУН ТАТИ

Э программей ЦК КПСС вери: «Доре герекн минкинн эри азад параменд бире зугьунгьой хэлгьгьой СССРе, бегьеме азади гьер гражданин СССРе эри гоф сохде ве хуте сохде гІэилгьой хуьшдере э у зугьу, э комн юре воисдге».

Э вэхд параменд бирен э зугьун тати дироморет омбаре тозе гофгьо. Зугьун тати гуьнжо овурде омори эн суьфде эз зугьун литератури тати те революционни вэхдгьо. Эзуш бэгъэй э у дарафдет гофгьо эз зугьунгьой урусн, тюрки ве гІэреби.

Э Догьисту зигьисденуьт омбаре хэлгьгьо, гоф сохденуьтгьо э жуьр-бежуьре зугьунгьо. Татгьо эз зуревоз эдете зигьисденуьт э гІэрей хэлгьгьо, комигьоки гоф сохденуьт э зугьунгьой тюрки (азербайджангьо, гьумугьгьо), догьистонн (аваргьо, даргингьо, лакгьо, лезгигьо) ве гьемчуьн зугьун урусн. Татгьо неки зигьисденуьт э ежире тегьер э у хэлгьгьоревоз ве гьемчуьн параменд бирен тарафгьой зиндегуни энугьо екинуьт.

Э параменд бирен зугьун тати келе кумеги сохди ве сохдени зугьун урусн. Э омбаремиллетлуье государство, чуьжире гьисди Союз Совети, ёгьин биё бу е зугьун, комиреки варасиренуьт гьемме граждангьо. Э Союз Совети ужире зугьун гьисди зугьун урусн. Э гьемме тарафгьой зиндегуни гоф сохде оморенуьт э зугьун урусн. Татгьо э зугьун деден хуьшде гоф сохденуьт энжэгъ э кифлетгьо ве э гІэрей дуй-еки. Эзуш бэгъэй гьисдуьт кифлетгьо, комигьоки гьеймогьой э кифлетиш гоф сохденуьт э зугьун урусн. Унегуьре эз зугьун урусн э зугьун тати дироморет омбаре гофгьо ве сохдет гІошир лексикей энуре. Эз зугьун урусн э зузугьун тати дироморенуьт гофгьо гьемчуьн эз школагьо, киногьо, печать ве радио, комигьоки гирошденуьт э зугьун урусн.

Омбардекиш лексикей зугьун тати гІошир бири революцией социалисти Буьзуьрге Октябрь бире бэгьдо. Эз хуькуьмет Советире э Догьисту бине норе эйлоревоз урусгьо ве татгьо лап куьнд бирет эз еки э гьемме тарафгьой зиндегуни. Унегуьре эз зугьун урусн э зугьун тати дироморет лап омбаре гьэдер, неки гофгьой урусн, гьемчуьн гофгьой де хэлгьгьойгей Европаш.

Э и салгьо эз зугьун урусн э зугьун тати, меселен, дироморет ижире гофгьо: колхоз, совхоз, совет, завод, фабрик, артель, доктор, учитель, школе, кино, юбке, кофте ве ченди-чендигьойгеш. Э хуькуьм зугьун урусиревоз э зугьун тати дироморет ижире интернационални гофгьо: империализм, капитализм, революцие, коммунизм ве чендигьойгеш.

Эзуш бэгъэй э зугьун тати дироморет омбаре гофгьо эз зугьунгьой туьрки (азербайджани, гьумугьн ве де хэлгьгьойгей Догьистуш). Азербайджани ве тат эеки гоф сохдеки гоф сохденуьт э зугьун азербайджани, чуьнки татгьой Южни Догьисту хуб дануьсденуьт зугьун азербайджанире эзу товунеки зигьисдет гуьфдире э гІэрей азербайджанигьо. Гьумугъ не тат эеки гоф сохдеки гоф сохденуьт э зугьун гьумугьн, чуьнки

татгьой Северни Догъисту зигъисдет э гІэрей гъумугъгьо. Омбаре татгьо хуб дануьсденуьт зугъун лезгиуре. Угьо гъисдуьт у татгьо, зигъисдебируьтгьо э дигъгьой лезги енебуге э куьндигъой дигъгьой энугьо. Меселен Орогъ, Мугъотри, Хънжелкала, Мемреч, Жэрэгъ ве диеш. Гъисдуьт гъемчуьн татгьо зигъисденуьтгьо э гІэрей аваргьо, даргингьо ве де миллетгьойгей хэлгъгьой Догъисту ве дануьсденуьт зугъунгьой энугьоре.

И кор дори минкини эри дироморе э зугъун тати омбаре гофгьоре эз у зугъунгьо. Ужире гофгьо, меселен, гъисдуьт: гузги, сес, куьнж, очор, бугъоз, ичку ве диеш.

Дироморен гофгьо эз де зугъунгьойге гІошир сохди зугъун татире, неки гоф сохде оморенигьо зугъуре, гъемчуьн зугъун литературиреш.

Эз зугъун уруси чарунди Сафанова Асл.

С Е Р Н О М Е

СТИХИГЬО ВЕ МЭГНИГЬО

Борис Гаврилов

Эри ки хунде буылдуыр мэгни 5

Хьизгьил Авшалумов

Жон Дедей 6
Кук не духдер э сер билогъ 6
Бендгьой муйтуь 7
Тэгрифлуьни шегьерме Дербенд 7
Ватан ме 8
Мэгни кейвони 8

Сергей Изгияев

Э догълуьгьо гледоти 9
Биёвош 9
Хосденуьм 9
Чорризегьо 10
Дуьризегьо 10

Шуьмшуьн Сафанов

Сигъде шегьер 13
Хурим эз е чешме 13

Зоя Семендуева

Ловой деде 14
Нисе муьрде 14
Э сер гьоврей деде 14
Раче чигьрет 15

Яков Ильягуев

Кук дербенди 16

Беньямин Сафанов

Эри Ленин 17
Ватан — деде 17
Республикейме 18
Зигьисденим иму э догъгьо 18
Э десдей зиндегьо 19
Фурмуш нисохим 19
Суйгъде овлод 20
Эри тербиедорегор 20
Мера духдер 21

Яшор Мошняхов

Дуьл ме 22
Э догъ Машук 22
Оморнге 22

Хъэвесуьруьт Гилядова

Салгъо	23
Поиз	23
Бэхш дорем туьре	23

Яков Юнаев

Воисденн	25
Ги дес мере	25

Алексей Якубов

ГІээизе Ватан	26
Ме ве руз	26

Юсуьф Бинятов

Васал	27
-----------------	----

Михаил Гаврилов

Бирори	28
Чорризегъо	28

ИХДИЛОТГЪО

Хъизгъил Авшалумов

Эдее 'одохлу' гешденуьм	31
Ихдилотгъо (новеллагъо) эз товун Шими Дербенди	
Шими не гІэруьс ю	33
«Э гуш шинире нгІ, э чум винире кови»	35
Шими Дербенди не падшогъ	27
Минежиб	38

Беньямин Сафанов

Богъдоргъо (ихдилотгъо эз зиндегуни колхозчигъой Дербенд	
Э школа	40
Книг енебуге туро	42
ГІовчигъо	44
Э гъэновгъо	45

Якуб Якубов

Рушве (овосуне)	48
---------------------------	----

Абрам Авдалимов

Ме туьре гузет мисохум (пьеса)	49
--	----

СТАТЬЯГЪО

Галина Мусаханова

Боворинлуье кук хэлгъ совети	61
--	----

Хъэнуьх Анисимов

Э жергей зиндегъо	66
Гъеммише э жовонгъоревоз	70

Сулейман Ахмедов

Писатель эз гъэд хэлгъ	73
----------------------------------	----

Рут Якубова

МэгІэной дироморен тозе гофгъо э зугъун тати	81
--	----

Цена 27 коп.

МАХАЧКАЛА 1975

НАША СОВЕТСКАЯ РОДИНА
Сборник татских писателей
На татском языке